

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇEVİRİBİLİM ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLBİLİM KAVRAM VE YÖNTEMLERİNİN ÇEVİRİBİLİM
KURAMLARINDAKİ İŞLEMSELLİĞİ

Tuğçe ÖREN
2501180099

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Emel ERGUN

İSTANBUL – 2020

ÖZ

DİLBİLİM KAVRAM VE YÖNTEMLERİNİN ÇEVİRİBİLİM KURAMLARINDAKİ İŞLEMSELLİĞİ

TUĞÇE ÖREN

Çeviri çok uzun yıllardır yapılan bir etkinliktir ancak çeviribilimin akademik bir disiplin olarak özerkliğini kazanması 1970’li yıllara denk gelir. Çevirinin karşılaştırmalı edebiyat, yabancı dil öğretimi ve dilbilim gibi alanlar içerisinde geçirdiği yolculukta dilbilimin payının büyük olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Uygulamalı dilbilim altında gerçekleştirilen çeviri çalışmalarının, çeviriyi açıklamada yetersiz kaldığı ve bu açıdan çevirinin kendi olgusallığı içinde ele alınmasına katkı sağladığı belirtilebilir. Dolayısıyla çevirinin herhangi bir disiplinin alt alanı olarak değerlendirilemeyeceği açıktır ancak bu özelliği disiplinlerarası çalışmalara kapalı olduğu anlamını taşımamaktadır. Bu görüşten yola çıkarak çalışmada dilbilim kavram ve yöntemlerinin çeviribilim kuramlarındaki işlemselliğinin sorgulanması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmanın bütüncesini Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması, Skopos Kuramı, Çoğuldizge Kuramı ve Yorumlayıcı Anlam Kuramı oluşturmaktadır. Betimsel analiz yöntemiyle ele alınan bütünce, Yapısalcılık Kuramının ve metindilbilimin yöntem ve kavramları ışığında incelenmiştir. Bu betimleyici çalışmada, kimi kavram ve yöntemlerin çeviribilim kuramlarında yer alıp işlev gördüğü saptanmıştır. Çeviri öğrencilerine çeviri sürecinde yol gösterici olduğu ve çalışmayı zenginleştireceğini düşünüldüğü için elde edilen veriler akademik çeviri eğitimi kapsamında tartışılıp çeviri uygulamaları üzerinde gösterilmiştir ve uygulamaların sonucunda dilbilimin kavram ve yöntemlerinin akademik çeviri eğitiminde nasıl geliştirilebileceğiyle ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, Disiplinlerarasılık, Yapısal Dilbilim, Metindilbilim, Akademik Çeviri Eğitimi

ABSTRACT

PERFORMING OF LINGUISTIC CONCEPTS AND METHODS IN TRANSLATION THEORIES

TUĞÇE ÖREN

Translation is an activity that has been done for many years, but translation studies gained autonomy as an academic discipline in the 1970's. Linguistics has a large share in the journey of translation in comparative literature, foreign language teaching and linguistics. The translation practices carried out under the branch of applied linguistics are inadequate in explaining the translation and therefore contributes to the translation in its own reality. Consequently, translation cannot be considered as a sub-discipline of any discipline, but this feature does not mean that it is closed to interdisciplinary studies. Based on this view, in this study it is aimed to question the performing of linguistics concepts and methods in translation theory. For this purpose, Translation-Oriented Text Classification, Scopos Theory, Polysystem Theory and Interpretive Theory of Meaning constitute the corpus of the study. The corpus that is dealt with the descriptive analysis is examined by methods and concepts of Structuralism Theory and Textlinguistics. In this descriptive study, it was found that some linguistic concepts and methods were included in the theories of translation. The results obtained were discussed in the scope of academic translation education and shown on translation practices, as it is thought to guide translation students in translation and enrich the study. As a result of translation practices, suggestions were given on how linguistics can be improved in academic translation education.

Key Words: Translation Studies, Interdisciplinary, Structural Linguistics, Textlinguistics, Academic Translation Education

ÖNSÖZ

Bu çalışmayla dilbilim kavram ve yöntemlerinin çeviri kuramlarındaki işlemselliğini betimlemek amaçlanmaktadır. Dolayısıyla çeviribilim ve dilbilim ilişkisi çalışmanın temelinde yer almaktadır. Çeviribilimin konusu çeviridir; dilbilimin konusu ise dildir ancak çeviri diller üzerinden gerçekleşmektedir ve durum iki alan arasındaki etkileşimi doğal kılmaktadır. Ancak dilbilimin sunduğu tüm kavram ve yöntemlerin çeviri olgusunu bütünüyle açıkladığını savunmak yerine kimi yöntem ve kavramların çeviri sürecinde yol gösterici olduğu vurgulamak yerinde olacaktır. Bu bağlamda çalışmada yapısal dilbilimin ve metindilbilimin kavram ve yöntemlerinin çeviribilim kuramlarındaki izleri saptanmaya ve daha sonra akademik çeviri eğitiminde bu kavram ve yöntemlerin geliştirilmesi ilişkin öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

Yüksek lisans tezinin ilk tez yazma deneyimi olduğu bilinir. Bu ilk deneyimimde çalışmanın temel sorunsalını ortaya koymada, kuramsal çerçevesini oluşturmada, sınırlarını çizmede yardımlarını esirgemeyen ve bu zorlu yolculuğumda beni sonuna kadar destekleyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Fatma Emel Ergun’a teşekkürü borç bilirim.

Üniversite eğitimim boyunca varlığını hissettiren, tüm kararlarımda beni destekleyen ve çalışmamın gönül destekçisi değerli hocam Doç. Dr. Necdet Neydim’e, çalışmamın konusuna uygun kaynakları bulmamda yardımcı olan ve beni her zaman destekleyen Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Demez ve Arş. Gör. Dr. Ensa Filazi’ye, sunduğu öneriler ve yorumlarla çalışmama ışık tutan ve düşüncelerine ihtiyaç duyduğumda yanımda olan Arş. Gör. Sevil Asuman Karakaya’ya ve yardımlarını esirgemeyen bütün Çeviribilim Bölümü hocalarıma gönülden teşekkür ediyorum.

Her zaman yanımda olduklarını hissettiren ve beni bu süreçte motive eden dostlarım Elanur Yıldırım, Dilay Dikmetaş ve Songül Kara’ya; yazma sürecimde yardımlarını esirgemeyen kıymetli arkadaşlarım Enise Eryılmaz, Semanur Ağca’ya;

tezimin biçimsel düzeninde yardımcı olan sevgili arkadaşım Tuğçe Apaydın'a teşekkür ediyorum.

Hayatım boyunca maddi ve manevi olarak en büyük destekçim olan ablalarım Funda Gök, Tuğba İpek, Feride Ören'e ve her zaman bana inanan, yanımda olan canım babam ve anneme sonsuz teşekkür ediyorum ve bu tezi anneme ithaf ediyorum...

TUĞÇE ÖREN
İSTANBUL-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİBİLİMİN DOĞUŞU VE TANIMI

1.1. Çeviribilim Öncesi Çeviriye İlişkin Düşünce ve Yaklaşımlar	9
1.2. 20. Yüzyılda Çeviribilimin Doğuşu	14
1.2.1. Çeviribilimin Adlandırılma Süreci	17
1.2.2. Çeviribilimin Alanları.....	19
1.3. Çeviribilim ve Dilbilim İlişkisi	20

İKİNCİ BÖLÜM

DİLBİLİM KAVRAM VE YÖNTEMLERİ

2.1. Ferdinand de Saussure ve Yapısalcılık.....	25
2.1.1. Genel Dilbilim Dersleri ve İç Düzeni	27
2.1.2. Dil/Söz	30
2.1.3. Dizge.....	36
2.1.4. Değer.....	39
2.1.5. Sözlüksel Alan	42
2.1.6. Eşdeğerlik	50
2.2. Tümceötesi Dilbilim Dalı Olarak Metindilbilim.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇEVİRİBİLİM KURAMLARINDAKİ DİLBİLİMSEL YÖNTEM VE
KAVRAMLAR

3.1. Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması	64
3.2. Skopos Kuramı	77
3.3. Çoğuldizge Kuramı	89
3.4. Yorumlayıcı Anlam Kuramı.....	96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DİLBİLİM KAVRAM VE YÖNTEMLERİNİN ÇEVİRİ EĞİTİMİNDE
GELİŞTİRİLEBİLMESİNE YÖNELİK UYGULAMALI ÇALIŞMA

4.1. Akademik Çeviri Eğitiminde Dilbilim Kavram ve Yöntemlerine Bakış	103
4.2. Dilbilimsel Kavram ve Yöntemlere Yönelik Uygulama Örnekleri.....	106
4.3. Uygulamaya Dönük Sonuç ve Öneriler.....	116

SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	124

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Trier'in not cetveli örneği	45
Tablo 2.2: Üstsözlükbirim "işitilebilir titreşim" anlambirimcik çözümlemesi	49
Tablo 2.3: Jakobson'un iletişim modeli ve dilin işlevleri.	60
Tablo 3.1: Reiss'in metin sınıflandırması ve çeviri yöntemleri.	68
Tablo 3.2: Edebiyat çoğuldizgesi.	92
Tablo 4.1: "Sorgenstuhl" sözcüğünün anlambirimcik çözümlemesi.	108
Tablo 4.2: "Sandalye" sözcüğünün anlambirimcik çözümlemesi.....	109
Tablo 4.3: "dröhnen" sözcüğünün anlambirimcik çözümlemesi.	110
Tablo 4.4: "Gümbürdemek" sözcüğünün anlambirimcik çözümlemesi.	110
Tablo 4.5: "sauber" sözcüğünün sözlüksel alan çözümlemesi.....	112
Tablo 4.6: "gehen" sözcüğünün sözlüksel alan çözümlemesi.....	114

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Hayatın Sona Ermesi.....	47
Şekil 2.2: Ölüm.....	48
Şekil 2.3: Bühler'in Organon Modeli.	59
Şekil 3.1: Reiss'ın dilin işlevlerine göre sınıflandırması.....	666

GİRİŞ

Çeviribilim görece yeni bir disiplin olsa da çeviri ediminin çok eski tarihlere dayandığı bilinir. Çeviri olgusu yüzyıllar boyunca farklı alanların bilim insanları tarafından ele alınmış ve çeviriye ilişkin yöntem, kuram ve kavramlar da bu bağlamda biçimlendirilmiştir. Antik dönemden 17. yüzyıla kadar çeviri etkinliğini gerçekleştirenlerin ağırlıklı olarak daha doğru ve daha iyi çeviri yapmanın yollarını ele aldıkları yaklaşımlar geliştirdikleri belirtilebilir. Bu yaklaşımların günümüz açısından bilimsellikten uzak olduğu ancak çeviribilimin özerkliğine giden yolda oldukça önemli olduğunu söylemek olanaklıdır.

17. Yüzyıldan Romantik döneme kadar olan süreç içerisinde çeviriye bilimsel yaklaşımların görülmeye başlandığından söz edilebilir (karş. Tahir-Gürçağlar, 2011: 109). Dolayısıyla bu dönemdeki çalışmaların gelecek dönemlerin kuramsal zeminini hazırladığı ileri sürülebilir. Çeviribilimin özerkliğini kazanmadan önce erek metnin değerlendirme ölçütünün kaynak metin olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Metnin güzelliği, doğruluğu, iyiliği, sadakati, yerelliği, yabancılığı kaynak metne göre değerlendirilen çeviriler, çeviribilim alanı kurulana kadar çeşitli bilim dallarının inceleme nesnesi haline gelmiştir (Demez, 2014: 5).

Çevirinin uzun süre karşılaştırmalı edebiyat, yabancı dil öğretimi ve dilbilim gibi alanların alt alanı olarak ele alındığı bilinir. Çalışmanın odak noktası olan çeviribilim ve dilbilimin etkileşimine dikkat çekildiğinde, özellikle 50 ve 60'lı yıllarda dilbilimsel bakış açısının egemen olduğu çeviri çalışmalarının yoğun biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak çevirilerin eşdeğerlik sorunsalına indirgendiği, çeviri ediminin karmaşık ve çok boyutlu yapısının göz ardı edildiği ileri sürülebilir. Bu bakımdan dilbilim temelinde sürdürülen çeviri çalışmalarının doğal olarak dilbilim kuramlarının etkisinde biçimlendiği belirtilebilir (karş. Bengi-Öner, 2001: 28).

Çeviribilimin bağımsız bir disiplin niteliğini kazanması 1970’li yıllarda gerçekleşir. Çeviribilimin akademik bir disiplin olmasında James Holmes’un önemli bir yere sahip olduğu ileri sürülebilir. Holmes, 1972 yılında Kopenhag’da düzenlenen Üçüncü Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kurultayı’nda sunduğu “The Name and Nature of Translation Studies” (Çeviribilimin Adı ve Doğası) başlıklı bildirisinde bu yeni kurulacak bilim dalı için uygun adlandırmanın ne olacağını tartışır ve “translation studies” olmasını önerir. Holmes, bu bildirisinde çeviribilim alanlarını ve alt alanlarını belirlemiş bir başka deyişle çeviribilimin sınırlarını çizmede öncülük etmiştir (Holmes, 2012: 107-119). Bu bağlamda çeviribilimin herhangi bir disiplinin alt alanı olmadığını, çeviriyi kendi olgusallığı içerisinde ele almaya başladığını ve kendi kuram ve yöntemlerini geliştirme çabasında olduğunu belirtmek olanaklıdır. Çalışmada tartışmasız olarak çeviribilimin özerk bir alan olduğu vurgulanmaktadır. Ancak çeviribilim doğası gereği disiplinlerarası çalışmalara açık bir alandır. Hem kuram ve yaklaşımlarının başka bilim dallarının kuram ve yaklaşımlarından beslenmesi hem de konusu ve sınırları gereği araştırma nesnesinin dil, tarih, kültür gibi çeşitli bilim dallarıyla etkileşim içerisinde olması bu durumu destekler niteliktedir.

Dolayısıyla çevirinin kendi olgusallığı içinde ele alınması ne bir başka bilim dalının alt alanı olması gerektiği ne de farklı disiplinlerle ilişki içerisinde olmadığı anlamına gelmelidir. Bu bağlamda dilbilimin inceme nesnesinin ve çeviribilimin aracının benzer olduğu bir başka anlatımla dilin bu iki alanın kesişim kümesi olduğu ve bu durumun da iki alan arasında disiplinlerarası çalışmaları zorunlu kıldığı ileri sürülebilir. Çeviribilimin konusu çeviriyken dilbilimin konusu dildir; ancak çevirinin dillerle içerme bağlantısında olması bu iki disiplinin etkileşim içinde olmasını doğal kılmaktadır (Ergun, 2013: 300). Bununla birlikte çeviri amaç, kültür, işlev gibi birçok ölçütü barındıran karmaşık bir edimdir ancak dilsel bir sorun olduğu durumda dilbilimin verilerine başvurmak gerekmektedir.

Bu bağlamda Saussure tarafından geliştirilen Yapısalcılık Kuramında **dilin** bir **dizge** olarak incelenmesi söz konusudur ve bu incelemenin **dil/söz** ayrımlarını gerektirdiği görülür. **Dil** uzlaşımsal bir düzen içerir ve bu anlamda toplumsal bir anlaşmaya dayalıdır; **söz** ise bireysel isteğe ve edime bağlıdır, bu bağlamda **sözün**

anlık olma özelliği taşıdığı belirtilebilir. Gösteren ve gösterilen birleşiminden oluşan gösterge **değerini dizgeden** alır. Bir başka anlatımla, dil göstergesinin **değerini** belirleyebilmek için onunla aynı **dizgede** yer alan öbür öğelerle kurduğu karşılık bağlantıları göz önünde bulundurulmalıdır (Saussure, 1998). **Dizge** kavramının sözcük alanlarının ve anlamsal ilişkilerin araştırılmasını beraberinde getirdiği ileri sürülebilir. Bu bağlamda sözcüğün içinde bulunduğu anlam alanının sözcüğün **değerinde** belirleyici rol oynadığından ve anlam alanıyla ilişkili olarak sözlüksel birimlerle bunların kurduğu bağlantılardan oluşan **sözlüksel alan** kavramının bu noktada ön plana çıktığından söz etmek olanaklıdır. Sözlüksel göstergelerin bağlantıları özgül bir değerler **dizgesidir**, anlamsal alanda ise anlambirimciklerin örgütlenişi ve eklemlenişi söz konusu olur. Bir anlambirimin sahip olduğu bütün anlambirimcikler anlambirimcik demetini oluşturur ve sınırlı sayıdaki anlambirimcikler ile dilin tüm sözcüklerinin çözümlenebileceği görülmektedir. Yapısalcılıkta söz konusu bir başka kavram olan **eşdeğerlik** kavramının ise yukarı da belirtildiği gibi 1950'li yıllarda karşılaştırmalı dilbilim çatısı altında yapılan çeviri çalışmalarında yoğun biçimde ele alındığı görülür. Bu çalışmalarda başta metinlerden çok dillerin iç sistemlerine odaklanılır ve dil sistemleri eşdeğerlerine göre karşılaştırılır. Ancak daha sonra araştırmacıların dil sistemlerinden metne doğru kaymaya başladığı belirtilebilir.

Metin düzeyinde **eşdeğerlik** arayışının çalışmada metindilbilimin incelenmesini de beraberinde getirdiğinden söz etmek olanaklıdır. Dilbilimin metindilbilim ile yeni bir boyut kazandığı vurgulanabilir. Sözcükten tümceye geçişle beraber **eşdeğerlik** kavramının tanımının değiştiği görülür ve metnin, bağlamın, kültürün çeviri çalışmalarında ele alınmaya başlandığı belirtilebilir. Ayrıca De Beaugrande ve Dressler tarafından *uyumluluk, tutarlılık, niyetlilik, kabul edilebilirlik, bilgilendirici olma, durumsallık, metinlerarasılık* olarak sıralanan **metinsel ölçütleri** belirlenir (De Beaugrande/Dressler,1981). **Metin sınıflandırma** ise bir başka önemli konu olarak çıkar karşımıza. Bu bağlamda *anlatımsal metinler, çağrı metinleri, göndergesel metinler, yazınsal metinler, ilişkisel metinler, üstdil metinleri* olarak farklı **metin türlerinin** ele alındığını söylemek olanaklıdır. Metindilbilimdeki bu gelişmelerin, metindilbilim-çeviribilim arasındaki ilişkileri güçlendirdiği ileri sürülebilir.

Çeviribilim ve dilbilim arasındaki bu disiplinlerarası ilişki çeviribilim bakış açısıyla şöyle değerlendirilebilir:

“1) Çeviri ediminin içinden doğduğu öne sürülen uygulamalı dilbilim ve karşıtsal çözümleme bugünkü büyük ölçekli modelleri ve çeviri çalışmalarına (kuramına ve uygulamasına-eleştirisine ve öğretimine) yeni bir boyut getirir; bu yeni boyut çeviribilim ve metindil[bilim] modelleri bağlantısını tutarlı bir yöntemsel temele yerleştirir.

2) Metin incelemelerindeki yenilikler metni ve genelde dili çözümlemede işlevsel olsalar da erek odaklı bir değerlendirme ölçeği olmadan çeviri edimini açıklayamaz.” (Bulut 2016: 120).

Bulut’un sözlerinde de görüldüğü üzere dilbilimin çeviri çalışmalarına yeni bir boyut getirdiğini söylemek olanaklıdır ve bu bağlamda çalışmamızda yukarıda söz edilen dilbilimin ve metindilbilimin sunduğu yöntem ve kavramların erek odaklı bakış açısının egemen olduğu çeviri kuramları içerisinde izi sürülmeye çalışılacaktır. Böylece çalışma boyunca iki disiplinin ilişkisi genel hatlarıyla betimlenebilecektir.

Böyle bir çalışmayı gerçekleştirme nedenlerimden ilki, çeviribilim lisans sürecimde yandal bölümü olarak dilbilim bölümünde eğitim almaya başlamamla birlikte orada edindiğim bilgiler olmuştur. Dilbilim eğitimi sürecinde okutulan derslerde yer yer çeviribilim alanında da gördüğümüz konuların işlendiğini, kimi yöntemlerin çeviride uygulanabileceğini fark ettim ve benzer konuların işlenmesi bu iki alan arasında bağlantı kurabilmemi sağladı. Ancak bu süreçte kimileri tarafından çeviri olgusunun herhangi bir kaygı güdülmeden gerçekleştirilebilen bir edim olduğu görüşüyle karşılaştım ve çevirinin özerk bir alan olduğu günümüzde bile iki disiplin arasındaki sınırların yer yer çizilemediğini ve dilbilim ile arasındaki disiplinlerarasılık ilişkisinin vurgulanması gerektiğini düşündüm. Bu durumu lisans sürecinde üçüncü yıl okutulan ve bu alana ilgi duymamın nedenlerinden biri olan dilbilim dersi de destekledi. Bu bağlamda çeviri sürecinde dilbiliminin konumu nedir? Dilbilimin sunduğu verilerden çeviride hangi durumlarda yararlanılır? Çeviri uygulamalarında yol gösterecek dilbilimsel yöntemler hangileridir? Bu yöntemler çeviri eğitiminde nasıl öğretilir? gibi sorularla tez yolculuğuma başladım.

Buraya kadar belirtilenlerden yola çıkarak çalışmamın hipotezi şöyle özetlenebilir: çeviri özerk bir bilim dalıdır ancak gerek gelişim evresinde gerek özerkliğini kazandıktan sonraki evrede dilbilimin kavram ve yöntemlerinden yararlanmıştı. Ancak bu durumun çeviribilimin özerkliğini kazanmasıyla sona erdiğini söylemek yerinde olmayacaktır. Dolayısıyla dilbilim/metindilbilim kavram ve yöntemlerinin çeviri kuramlarında izlerine rastlandığı ve çeviri uygulamalarında yer yer yol gösterici nitelikte olduğu ileri sürülebilir. Bu görüşten yola çıkarak çalışmamızda çeviri kuramlarında izine rastlayıp uygulamalarda yol göstereceğini varsaydığımız kavram ve yöntemler ele alınmaya çalışılacaktır.

İncelemede betimsel analiz yöntemi temel alınacak ve bu yolla çalışmanın kuramsal alt yapısını ve inceleme yöntemini oluşturan Yapısalcılık Kuramının ve metindilbilimin kavram ve yöntemleri ışığında çeviribilim kuramlarındaki dilbilim etkisi araştırılacaktır.

Çalışmada asıl vurgulanmak istenen dilbilimin çeviri olgusunu açıklama konusunda bütünüyle çözüm sağladığı değil, çeviri sürecinde belli durumlarda yol gösterici olan yöntemler sunduğu ve çeviri kuramlarında işlemsellik gösteren kavramlara sahip olduğudur.

Bu amaçla çalışmanın sınırlarını çizebilmek amacıyla çalışmanın bütüncesinde tüm çeviri kuramlarını değerlendirmek yerine ikinci bölümde yer verilen Yapısalcılık Kuramı ve metindilbilim alanının kavramları ve yöntemleriyle doğrudan ilişkili olduğu düşünülen erek odaklı kuramlara yer verilmiştir. Ayrıca bütünce olarak çeviri kuramlarının değerlendirildiği bölüm çalışmanın odak noktasını oluşturan bölümdür, daha sonra gelen uygulama bölümüne çalışmayı tamamlayacağı ve zenginleştireceği düşüncesiyle yer verilmiştir.

Bu çalışmada dilbilimsel kavram ve yöntemlerden yararlanılacağı için çalışmanın aynı zamanda dilbilimsel bir niteliğe sahip olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Ancak buradaki dilbilimsel kavram ve yöntemler çeviri olgusunda yol göstermeye ve çevirmen kararlarını açıklamaya yardımcı bir araç niteliği taşımaktadır.

Bu nedenle bir bütün olarak değerlendirildiğinde çeviri olgusu ele alındığından sonuç olarak çalışmanın çeviribilimsel nitelikte olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Dilbilim kavram ve yöntemlerinin çeviribilim kuramlarındaki işlemselliğini betimlemeyi amaçlayan bu çalışmanın “Çeviribilimin Doğuşu ve Tanımı” başlıklı **ilk bölümünde**, çeviribilim özerk bir alan olarak kurulmadan önce çeviriye ilişkin düşünce ve yaklaşımlar incelenecek ve daha sonra çeviribilimin kuruluşu, adlandırılması, alanları gibi konular ana hatlarıyla aktarılacaktır. Bu yolla amaçlanan ilerleyen bölümlerde ele alınacak dilbilimsel kavram ve yöntemlere alt yapı oluşturmak ve çeviribilimin özerk bir disiplin olduğunu en baştan vurgulamaktır. Ayrıca bütünsel olarak çeviribilim ve dilbilim alanları arasındaki ilişkinin hangi yönlerden olduğunu aktarabilmek amacıyla bölümde “Çeviribilim ve Dilbilim İlişkisi” genel hatlarıyla anlatılacaktır.

Çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturan “Dilbilim Kavram ve Yöntemleri” başlıklı **ikinci bölümünde** öncelikli olarak Yapısalcılık Kuramı ve metindilbilim dalı ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Bu bağlamda yapısalcılık ve metindilbilim çerçevesinde çeviribilim alanıyla ilişki içinde olduğu varsayılan **dil/söz** karşıtlığı, **dizge, değer, sözlüksel alan** (konu içinde **anlambirimcik çözümlemesi**), **eşdeğerlik**, **metinsellik ölçütleri**, **metin türü**, **metin sınıflandırması**, **metin çözümlemesi** gibi kavram ve yöntemler aktarılacaktır.

Çalışmanın ana gövdesini oluşturan **üçüncü bölümde**, çalışmanın bütüncesini oluşturan çeviribilim kuramları ikinci bölümdeki yapısalcılığın ve metindilbilimin sunduğu yöntemler ve ele aldıkları kavramlar ışığında değerlendirilecektir. Bütüncüyü oluşturan yaklaşımlar/kuramlar altında, çeviribilim alanında işlevsel bakış açısına sahip olan Katharina Reiss’in Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması yaklaşımı, Hans Vermeer’in (başlangıçta Reiss ile birlikte geliştirdiği) Skopos Kuramı; betimleyici çeviri kuramlarından Coğuldizge Kuramı ve yorumlayıcı bakış açısıyla geliştirilen Yorumlayıcı Anlam Kuramı incelenecektir.

Bütüncenin değerlendirildiği bölümü izleyen “Dilbilim Kavram ve Yöntemlerinin Çeviri Eğitiminde Geliştirilebilmesine Yönelik Uygulamalı Çalışma” başlıklı **dördüncü bölümde**, ilk olarak akademik çeviri eğitimi bağlamında dilbilimin/metindilbilimin kavram ve yöntemlerine bakış açısı sunulacaktır. Çalışmanın çıkış noktasını oluşturan ve çeviride dilbilimin kimi durumlarda yol gösterici olduğu görüşünden yola çıkarak üçüncü bölümde saptanan dilbilimsel kavram ve yöntemler, bu bölümde çeviri örnekleri altında uygulamalı olarak aktarılacaktır. Tüm bu örneklerden genel bir sonuca varılacak ve bu doğrultuda dilbilimin kavram ve yöntemlerinin çeviri eğitiminde nasıl geliştirilebileceğiyle ilgili öneriler sunulacaktır.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın amaç ve kapsamı doğrultusunda ulaşılan sonuçların değerlendirilmesinin yanı sıra çalışmaya ilişkin genel çıkarımlar yer alacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİBİLİMİN DOĞUŞU VE TANIMI

Çeviri etkinliği hemen hemen insanlık tarihi kadar eski bir döneme bir başka deyişle yazı öncesi bir döneme denk gelir. Tarih içinde farklı toplumlar arasında ilişkileri sağlamak, çeşitli kültürleri tanımak ve bazen de tanrı ile kul arasında iletişimi sağlamak için bir araç olarak kullanılmıştır (Demez, 2014: 43). Ancak görüldüğü üzere her durumda çeviride öncelikli amacın iletişimi sağlamak olduğu belirtilebilir. Tarih boyunca çeviri üzerine düşünen yazar, şair, araştırmacı, dilbilimci ve çevirmen olan kişiler, kimi zaman kendi çeviri deneyimlerinden yolarak çıkarak kimi zaman da düşünce üreterek çeviriye ilişkin çeşitli söylemler üretmişlerdir. Çeviri uzun süre edebiyat, dinbilim, dilbilim, yazınbilim gibi alanlar içinde değerlendirilmiş, dahası bu gibi alanlarda çalışan araştırmacılar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre çevirinin uzun süre dilbilimin uygulamalı bir alt alanı olarak işlev gördüğü belirtilebilir. Özellikle 60'lı yıllarda dilbilimin kavramlarından yararlanır (Eruz, 2003: 49). Ancak bu alanda üretilen yöntemlerin tek başına çeviri olgusunu açıklama konusunda yetersiz kaldığını ve böylece çeviri olgusunun kendi sınırlarını ve kurallarını belirleyerek özerk bir bilim dalı olması gerektiği düşüncesinin oluşmaya başladığını belirtmek olanaklıdır.

Çeviribilimin dünyada özgül bir bilim dalı olarak kabul görmeye başlaması 1970'li yıllara denk gelir. James Holmes, 1972 yılında Kopenhag'da düzenlenen Üçüncü Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kurultayı'nda "The Name and Nature of Translation Studies" (Çeviribilimin Adı ve Doğası) başlıklı bir bildiri sunmuştur. Bu bildirisinde Holmes çeviribilimin bağımsız bir alan haline gelmesi gerektiği çağrısında bulunarak sadece disipline bir ad önermekle kalmamış aynı zamanda çeviribilimin çalışma alanlarının belirlendiği bir şema oluşturmuştur. Zamanla Avrupa'nın diğer bölgelerinde de çeviribilim alanı kabul edilmiş ve üniversitelerde çeviri bölümleri kurulmaya başlamıştır. Ancak Türkiye'de çeviribilimin akademik varlığı 1980'li yıllara denk gelir. 1980'li yıllarda Hacettepe ve Boğaziçi

Üniversitelerinde İngilizce dilinde eğitim verilen Çeviribilim ve Mütercim Tercümanlık Bölümleri açılmıştır.

Bu bilgilerden yola çıkarak çeviribilimin görece yeni bir disiplin olduğunu ancak temellerinin çok eskilere dayandığını söylemek yerinde olacaktır. Bu nedenle çeviribilimi bir bilim dalı olarak değerlendirmeden önce tarih içerisindeki gelişimine değinmek, alana ilişkin düşünce ve yaklaşımların kaynağını anlayabilmek bugünkü çeviribilimin temellerini görebilmek açısından oldukça önemlidir. Dilbilim kavramlarının ve yöntemlerinin çeviri kuramlarındaki işlemselliğinin irdelendiği bu çalışmada çeviribilimin özgün bir disiplin olduğu sorgulanmadan kabul edilmiş ve bu bağlamda ilk bölümde bağımsız olma süreci vurgulanmıştır. Bu amaçla çevirinin tarih içinde geçirdiğini dönemlere dikkat çekerek çeviribilim alanının kuruluşu kısaca ele alınacak ve ikinci bölüme alt yapı oluşturabilmek adına dilbilim ile ilişkisine değinilmeye çalışılacaktır.

1.1. Çeviribilim Öncesi Çeviriye İlişkin Düşünce ve Yaklaşımlar

Çeviri etkinliğinin başlangıcı yazının icadına dayanır (Woodsworth, 1999: 39). Oysa çeviri çok daha öncelere dayanır, iki ayrı dilin ve kültürün karşılaştığı ortamlarda kendiliğinden gelişen bir etkinlik niteliğini taşır¹ (Eruz, 2003: 22). Babil kentinde Sümerce ve Akadca dillerinde bulunan iki dilli sözlükler çeviri etkinliğinin çok eskilere dayandığını destekler niteliktedir (Eruz, 2010: 33). Dahası çevirinin ilk olarak başladığı yer olarak düşünülen Mezopotamya’da M.Ö. 4500’lü yıllara ait çivi yazısıyla yazılmış iki ve üç dilli kil levhalar bulunmuştur (Eruz, 2003: 23).

---

¹ Çalışmanın bu bölümünde çeviri tarihi ve bu dönemlerde öne çıkan araştırmacılar kısaca aktarılacaktır. Asıl amaçlanan özerk bir bilim olmadan önce çevirinin geçirdiği serüvene ana hatlarıyla değinmek olduğundan tüm boyutlarıyla ele alınmayacaktır. Çeviri tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Eruz, Sakine, **Çeviriden Çeviribilime**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2003; Eruz, Sakine, **Çok Kültürlülük ve Çeviri Osmanlı Devleti’nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları 2010.

Dolayısıyla bu verilerden yola çıkarak M.Ö 4500’lü yıllardan itibaren çeviri etkinliğinin gerçekleştirildiğini söylemek olanaklıdır.

Çevirinin tarih içindeki gelişimi ele alındığında, Eski Yunan’da Yunanlıların kendilerini diğer devletlerden üstün gördükleri için kendi dillerini üstün görmüş oldukları ve bu nedenle çeviri uğraşına girmedikleri gözlemlenir (Eruz, 2010: 34). Ancak çeviri tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen ve çevirinin kurumsallaştığının iddia edildiği Antik Roma döneminde geleneksel anlamda çeviriye ilişkin düşünce ve görüşlerin oluşmaya başladığını söylemek olanaklıdır (Yücel, 2007: 24; Demez, 2014: 48),

Daha önceleri iletişimi ve anlaşmayı sağlayan çeviri, Romalılar tarafından kendi kültürlerini ve dillerini geliştirmek amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır ve bu amaçla Romalılar Yunanlıların yapıtlarından yararlanmışlardır (Yücel, 2007: 24). Romalılar bu dönemde kaynak metinleri erek kültüre uyarlamalar yoluyla kazandırmaya çalışmıştır (Eruz, 2003: 24). Antik dönemde serbest çeviri anlayışının temsilcileri olan ve çeviri üzerine düşünceler üreten Cicero, Horatius gibi araştırmacılar yer alır. Şehnaz Tahir-Gürçağlar özellikle Cicero ve Horatius’un çeviri üzerine yaptıkları saptamalara dikkat çeker ve bu iki şairin kaynak metnin birebir çevirisi yerine estetik kaygılar taşıyan bir metin üretmeyi amaçladıklarını belirtir. Uzun süre üzerinde tartışılacak olan “anlamına göre” ve “sözcüğü sözcüğüne” çeviri tartışmasının öncüsü olan bu kişiler, çevirmenin erek kültüre karşı sorumlu olduğunu vurgulamışlardır (Tahir-Gürçağlar, 2011: 106).

Cicero ve Horatius’un “anlamına göre” ve “sözcüğü sözcüğüne” çeviri ayrımları bir sonraki dönemde, bir başka deyişle Orta Çağ döneminde ön plana çıkan kutsal metinlerin çevirisine de esin kaynağı olur. M.S. 4. yüzyılda Roma kilisesi tarafından Eski ve Yeni Ahit’i İbranice ve Yunancadan Latinceye çevirmekle görevlendirilen Hieronymus, Pammachius’a yazdığı mektupta her dilin kendine özgü kuralları olduğu gerekçesiyle anlamına göre çeviri anlayışını benimsendiğini dile getirir (Eruz, 2003: 24). Ancak günümüz bakış açısıyla değerlendirildiğinde burada ele alınan “anlamına göre” çeviri, kaynak metnin sözdizimsel yapılarına bağımlı bir

anlam aktarımına gönderme yapar. Konuyla ilgili kaynaklarda yer alan bilgiye göre Hieronymus'un "*Vulgata*" adındaki İncil çevirisi 16. yüzyıla kadar Hristiyan dünyasının tek kitabı olarak kabul edilir. Eruz, Hieronymus'un metin türü ve çeviri yaklaşımlarını da ilk kez ele alan kişi olduğunu belirtmektedir (Eruz, 2010: 37). Tahir-Gürçağlar, 16. yüzyılda Reformasyonun önemli temsilcisi olan Martin Luther'in okur odaklı bir yöntem izlediği Yeni Ahit (1522) ve Eski Ahit (1534) çevirisinin en çığır açıcı İncil çevirisi olduğunu belirtir (Tahir-Gürçağlar, 2011:108). Ayrıca kaynaklardaki yer alan bir başka bilgiye göre Luther Almanca'nın gelişimi konusunda oldukça etkili olan bir araştırmacıdır.² Luther gibi İncil'i halk için anlaşılır kılmayı amaçlayan William Tyndale, Yeni Ahit'i Yunanca ve İbraniceden İngilizceye çevirmeye çalışır. Ancak bu çeviri yoğun eleştirilere maruz kalmış ve Tyndale dini sapkınlık suçlamasıyla 1536 yılında kazığa bağlanarak yakılmıştır (Tahir-Gürçağlar, 2011: 108). Étienne Dolet ise Platon'un diyaloglarını çevirirken metnin bir yerinde ölümden sonra ne olduğu sorununa "hiçbir şey yok" ibaresini kendisi eklemiş ve kilise tarafından bu durum dine küfür olarak yorumlanarak Dolet'in yakılarak ölmesine neden olmuştur.³ Bu bağlamda çeviri tarihi açısından 17. yüzyıla kadar yoğun şekilde gerçekleştirilen İncil çevirilerinin oldukça önemli bir yer edindiğini belirtmek olanaklıdır. Çeviride metin türü, erek odaklı çeviri, erek kitle, erek kitleye uygun dil kullanımı, uygun çeviri yöntemleri, anlaşılabilirlik gibi konular gündeme gelmiştir. İncil çevirilerinin çeviri tarihine ışık tutmasına ek olarak, ulusal ve yerel dillerin gelişiminde, Rönesans ve Reform hareketlerinin doğuşunda da belirleyici bir rol üstlendiği belirtilebilir.

17. ve 18. yüzyılı kapsayan Aydınlanma Çağı ile çevirinin yeni bir boyut kazandığını gözlemlemek olanaklıdır. Kaynak metnin tümüyle erek kültür içinde eritildiği bu dönemde, erek kitle ve yerel dillere verilen önem artar (Eruz, 2010: 50). Tahir-Gürçağlar, Batı'da çeviri kuramlarının sistematik hale gelişinin 17. yüzyıla

---

² Kızıltan, Rezan, "Tarihte Çeviri -Antik Çağdan 19. Yüzyıl Sonuna Kadar Edebi Çeviri Kuramları -1 Antik Çağdan Barok Çağın Sonuna Kadar" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt:40,Sayı:1-2, 2000, 2.71-78, (çevrimiçi), <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1651/1474>, 22.05.2020.

³Eser, Oktay, "Rönesans Düşüncesinin İlk Kurbanı, Bir Çevirmen: Étienne Dolet İdeolojik Çeviri Kararlarına Eleştirel Kuramın Tuttuğu Işık", (çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/oktay_eser_ronesans_etienne_dolet.pdf, 31.12.2019.

denk geldiğini ve çevirinin John Dryden tarafından ilk kez dizgesel biçimde sınıflandırıldığını vurgular (Gürçağlar-Tahir, 2011: 109). Çeviriyi “sözcüğü sözcüğüne”, “serbest çeviri” ve “taklit” biçiminde sınıflandıran Dryden ikinci yöntemini, bir başka deyişle serbest çeviriyi benimser ve aynı zamanda her iki dile tümüyle egemen olmak gerektiğini savunur.⁴ Bu anlamda Dryden’in erek odaklı bir çeviri yaklaşımı izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan Aydınlanma döneminde çeviri üzerine söylemler gerçekleştiren Johann Christoph Gottsched, çevirinin kaynak metnin anlaşılmasında yardımcı bir araç olduğunu ileri sürerek çeviriyi ikincil değerde bir edim olarak değerlendirir (Yücel, 2007: 54). Gottsched, çeviriyi her ne kadar araç olarak değerlendirse de Alman halkına iyi yazınsal örneklerin aktarılmasını vurgular (Kuran-Burçoğlu, 2010: 47). Aydınlanma döneminde çeviri üzerine söylemler gerçekleştiren bir başka kişi Johann Gottfried Herder, diller arasındaki yaş farkından kaynaklanan biçimsel özgünlükler nedeniyle kaynak metnin çevrilemez olduğunu savunur (Yücel, 2007: 65). Ancak araştırmacıya göre diller arasındaki bu çeşitlilik ortadan kaldırılması gereken olumsuz bir şey değil, çeşitli ulusların varlığını tarihsel olarak ortaya koyan ve dilin gelişimine yarar sağlayan olumlu bir olgudur.⁵ Dolayısıyla Herder’in sözlerinden çevrilemezlik sorunsalının olumlu bir olgu olarak değerlendirdiği belirtilebilir. Bununla birlikte çeviri ve çevirmene ilişkin şöyle sözler kullanmıştır:

“Çevirmen önündeki kaynağı hem aşar hem de ona yetişemez. Kaynak metne nasıl yaklaşacağını bu metin belirler. İçerik bakımından onun hükmü altındadır, ona boyun eğmeli ve her koşulda içeriğin benzeşmesini sağlamalıdır. Ancak üslup bakımından daha özgürdür, yabancı dildeki söz sanatlarına dokunmamak, ama bir ev sahibi tavrıyla karar verenin kendisi olduğunu göstermelidir.”⁶

⁴ Kızıltan, Rezan, “Tarihte Çeviri - Aydınlanma ve Erken Romantizmin Edebi Çeviri Kuramları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 41, Sayı: 1, 2001, s.37-68, (çevrimiçi), <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1570/1309>, 22.05.2020.

⁵ Herder ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: (çevrimiçi), <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1570/1309>, 04.01.2020.

⁶ Bkz. (çevrimiçi), <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1570/1309>, 22.05.2020.

Herder'in yukarıda da söz edildiği gibi diller arasında yer alan biçimsel çeşitlilikten dolayı kaynak metnin çevrilemez olduğu düşüncesinin, bu tanımındaki çevirmenin kaynak metnin içeriğine sadık kalması gerektiği düşüncesiyle çeliştiği görülebilmektedir (Demez, 2014: 57). Ancak Rezzan Kızıltan, Herder'in diller arasındaki söz konusu farklılığı ortaya çıkarmaya ve tanıtmaya yardımcı olma görevini çeviriye yükleyerek bu çıkmazı aşmaya çalıştığını belirtir.⁷ Bu dönemde çeviri geleneğinin yerleşmesinde yukarıda belirtilen öncülerin yanı sıra Jacob Bodmer (1698-1783), Johann Jacob Breitinger (1701- 1776), Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) gibi önemli şair ve yazarlar, eşdeğerlik, bağlam, çeviri eleştirisi, çeviri ve kültür ilişkisi, yazar, okur, çevirmen ilişkisi gibi konuları yapıtlarında ele alarak görüşleriyle çeviri tarihine katkıda bulunmuşlardır (Kuran- Burçoğlu, 2010: 48).

Romantik dönem başlarında, çeviri sorunsalının o zamana kadar hiç görülmeyen bir önem kazandığı ve yoğun biçimde tartışıldığı ele alınan kaynaklardan yola çıkarak belirtilebilir. Bu dönemde öne çıkan kişiler Johann Wolfgang von Goethe, Wilhelm von Humboldt ve Friedrich Schleiermacher olarak sıralanabilir. Sakine Eruz, Goethe'nin West-Östlicher Divan'ı daha anlaşılır kılmak amacıyla üç tane çeviri yaklaşımı belirlediğinden söz eder. Bunlardan ilki “yabancıyı bizim gözümüzle tanıtan”, ikincisi “yabancı öğelerin tümüyle bizim dil ve kültürüz bağlamında bize aktarılması” üçüncüsü de “kaynak metnin aynen kopyalanması” olarak ele alınmaktadır (Eruz, 2010: 52). Bu dönemde önem taşıyan bir başka araştırmacı Humboldt, düşünceyi anadilin belirlediğini ve kişinin dünyayı ancak anadiliyle kavrayabileceğini savunur (Kuran-Burçoğlu, 2010: 48). Bu bağlamda hiçbir sözcüğün bir başka dildeki sözcükle aynı olamayacağına ve bu nedenle diller arasında bir örtüşmenin olmayacağına dikkat çekerek çevirmenin diller arasındaki bu farklılığın bilincinde hareket etmesi gerektiğini dile getirir (Yücel, 2007: 66). Humbolt'un çevirinin olanaksızlığı inancına karşılık Schleiermacher, öncelikli olarak bir anlama ve anlatma sanatı olduğunu düşündüğü çevirinin yalnızca farklı dillerde değil dil içi düzeyde de gerçekleşebileceğini savunur (Kuran-Burçoğlu, 2010: 49). Schleiermacher “Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens”

⁷Bkz.: (çevrimiçi), <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1570/1309>, 22.05.2020.

(Farklı Çeviri Yöntemleri Üzerine) başlıklı konuşmasında çeviri tarihinde dönüm noktası kabul edilecek iki ayrı saptamadan söz eder. Bunlardan ilki çeviriyi “Dolmetschen” (sözlü çeviri) ve “Übersetzen” (yazılı çeviri) olarak ayırmayı; ikincisi ise çeviri stratejilerini “yabancılaştırma” ve “yerelleştirme” olarak iki başlık altında ele almayı içerir. Çeviri sürecinde Schleiermacher’e göre okurun yazara götürülmesi ya da yazarın okura götürülmesi biçiminde çevirmen iki yöntemden yararlanabilir. Aslında yukarıda da belirtildiği gibi bu stratejilerden ilk söz eden Goethe olmuştur; ancak Tahir-Gürçağlar’a göre Goethe bu stratejilerin kullanımı konusunda bir orta yol tutturulmasını önermiştir. Schleiermacher ise çevirmenin kaynak metnin içerik ve dilini koruyarak hareket ettiği okurun yazara götürülmesi stratejisini yeğler (Tahir-Gürçağlar, 2011: 111). Yine kaynaklarda bu dönemde çeviribilim kavramının karşımıza çıktığı ve bu kavramı da ilk kez Schleiermacher’ın kullandığı bilgisi yer almaktadır (Eruz, 2003: 30). Ayrıca bu dönemde Friedrich Schlegel (1772-1815), Novalis (1772-1801), August Wilhelm Schlegel (1767-1845), Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf (1848-1931) düşünceleriyle katkıda bulunan diğer araştırmacılarıdır. Bu kişiler “[...]çeviribilim ve karşılaştırmalı yazın arasındaki ilişki, çevirinin gelenekler üzerindeki etkisi, yeniden yaratım olarak çeviri, yeni bir dil yaratıcısı olarak çevirmen, taklit ve dil sınırları, bir düşünce kategorisi olarak çeviri, çeşitli çeviri yöntemleri geleneğin eleştirisi [...]” (Kuran-Burçoğlu, 2010: 50) gibi konular üzerinde durmuşlardır ve bu aşamada çeviri olgusu büyük saygınlık kazanmıştır.

1.2. 20. Yüzyılda Çeviribilimin Doğuşu

Antik dönemden 20. yüzyıla kadar çeviri edimine ilişkin yaklaşımlardan yola çıkarak çeviribilimin temellerinin bu dönemlerde atılmaya başlandığından söz edilebilir. Bu dönemde çeviri üzerine görüşlerin daha fazla çeşitlendiğini ve zenginleştiğini söylemek olanaklıdır. 20. yüzyılın ilk yarısına bakıldığında, yazar olan çevirmenlerin kendi deneyimlerinden yola çıkarak oluşturdukları yaklaşımlarda çeviri işleminin karmaşık ve kültürle iç içe bir edim olduğu görülür (Tahir-Gürçağlar, 2011:

111). Ancak bu çalışmalar her ne kadar artış gösterse de çevirinin akademik bir disiplin olarak ortaya çıkması 1960'lı yıllardan öncesine denk gelmez (Tahir-Gürçağlar, 2011: 112).

Çeviri uzun süre karşılaştırmalı edebiyat, dil eğitimi, dilbilim, psikoloji sosyoloji gibi hem dille ilgili olan hem de doğrudan dille ilgili olmayan gibi alanlar altında değerlendirilmiştir. Çeviri ve dilbilim çalışmalarına bakıldığında, özellikle 50'li ve 60'lı yıllarda dilbilimsel bakış açısıyla yoğun biçimde çeviri çalışmalarının yapıldığı görülür. Bu çalışmalar bağlamında Jean Paul Vinay-Jean Darbelnet, Roman Jakobson, J. C. Catford, Werner Koller, Eugene Nida gibi araştırmacıların⁸ çeviride eşdeğerlik arayışına girdikleri gözlemlenir (Kuran-Burçoğlu, 2010: 52-55; Tahir-Gürçağlar, 2011: 113-120). Konuyla bağlantılı olarak Kuran-Burçoğlu çeviri kuramının dilbilimin bilgisayar çevirisine yardımcı olmakla görevli bir alt dalı olarak çizildiğini ve Otto Kade, Albert Neubert ve Gert Jeager gibi araştırmacıların “çeviridilbilimi” adı verdiklerini çalışmalar gerçekleştirerek çeviriyi dilbilimin bir alt alanı olarak gördüklerini belirtir (Kuran-Burçoğlu, 2010: 53).

Dilbilimsel yaklaşımların egemen olduğuyla bağlantılı olarak, Eric Prunc **Einführung in die Translationswissenschaft** [Çeviribilime Giriş] adlı yapıtında makine çevirisinin ilk başarılarında elde edilen başarı ile basit bir kurallar sistemi yardımıyla her dilde başka bir dilin eşdeğer öğeleriyle değiştirilebilecek öğeler bulunabileceği düşüncesinin oluştuğunu vurgular.⁹ Ancak diller arasında simetri olduğu anlayışına dayanan bu yaklaşımın tersine asimetri söz konusu olduğu kısa süre sonra anlaşılır. Bu bağlamda makine çevirisinde yaşanan başarısızlık çeviribiliminin özgül bir bilim dalı olarak kuruluşunun nedenlerinden biridir (Prunc, 2007: 33).

Mine Yazıcı **Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları** adlı yapıtında, çeviri olgusunun gelişebilmesi için öncelikle kendi kuramsal temelini ve yöntemini

---

⁸ Adı geçen araştırmacılar eşdeğerlik kavramını çeviribilim alanı kurulmadan önce ele aldıkları için araştırmacıların çalışmaları ikinci bölümdeki “Eşdeğerlik” başlığı altında değerlendirilmiştir ve bu nedenle bu bölümde ayrıntılandırılmayacaktır.

⁹ Aksi belirtilmedikçe bu çalışmadaki çeviriler tarafıma aittir.

oluşturması gerektiğini savunur. Öte yandan dilbilim çeviride çıkan sorunları ele alarak çeviriye kavramsal alt yapı sağlamış, ancak 80’li yıllardan sonra çeviri gereksiniminde yaşanan artış çeviribilim alanının kurulmasını zorunlu kılmıştır (Yazıcı, 2005: 15).

Sonuç olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeviriye birçok alanda gereksinim duyulmasıyla birlikte çeviri üzerinde daha ayrıntılı çalışmalara gerek duyulmuştur. Bununla birlikte bu çalışmalar çeviribilimin başka alanlardan ayrılarak daha özerk bir alan haline gelmesine, araştırma nesnesine farklı sorular yöneltmesine ve kendi yöntemlerini geliştirmesine yol açmıştır (Yücel, 2007: 81). Böylece çevirinin kendi sınırları içinde ele alınması gerektiğinin anlaşıldığı vurgulanabilir.

Çeviribilimin akademik bir disiplin olarak kurumsallaşması Avrupa’ da ve dünyada 1970’li yıllarda gelişmesine karşın, Türkiye’de 1980’li yıllarda gerçekleşmiştir. Çeviribilim/Mütercim Tercümanlık Bölümleri ülkemizde ilk olarak 1982-1983 ders yılında Hacettepe Üniversitesinde hazırlık eğitimiyle başlamıştır. Devamında 1983-1984 ders yılında Boğaziçi Üniversitesinde, 1992-1993 ders yılında Yıldız Teknik Üniversitesinde, 1993-1994 ders yılında İstanbul Üniversitesinde açılmıştır.¹⁰ Bu bölümler çeşitli müfredatlarla biçimlendirilerek, kimi zaman Yabancı Diller Yüksekokullarının kapsamında kimi zaman da Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümlerinin çatısı altında eğitimini sürdürmüştür.¹¹ Çeviribilim ve Mütercim Tercümanlık Bölümlerine ilerleyen süreçte lisansüstü programlar da eklenmiştir.

Günümüzde ise bu programların sayısı oldukça yüksektir, ülkemizdeki hemen hemen her üniversitede en az bir dilde eğitim verilmektedir. Ayrıca sadece Almanca, Fransızca, İngilizce dillerinde değildir ve dil çeşitliliği olarak da artış görülebilmektedir. Bu bağlamda ÖSYM tercih kılavuzundan elde edilen verilere göre, 2019-2020 akademik yılında ülkemizde lisans düzeyinde aktif olarak çeviri eğitimi

---

¹⁰ Türkiye’de Çeviri Eğitimi ve Çeviri Bölümlerinin kurulması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: (çevrimiçi), <http://www.sakine-eruz.com/ceviribilimsel-kaynaklar-sakine-eruz-esen/tuerkiyede-ceviribilim-bolumlerinin-kurulmasi/index.php>, 07.01.2020.

¹¹ Türkiye’de Çeviribilim alanlarının doğuşuyla ilgili olarak bkz.: Akbulut, Ayşe Nihal, **Türkiye’de Çeviribilim-İlk Adımların Yol Arkadaşlığı**, İstanbul, Sözcükler, 2016.

veren 27 devlet üniversitesinin farklı dillerde mevcut 43 bölümünün ve 22 vakıf üniversitesinin farklı dillerde mevcut 30 bölümünün bulunduğu görülmektedir.¹² Sonuç olarak önce dünyada sonra Türkiye’de çeviribilim akademik düzeyde özerk bir alan olarak varlık sürdürmektedir. Ancak bu çalışmadaki kaygının çeviribilimin bağımsız bir disiplin olduğunu göstermekten çok dilbilimle ilişkisini irdelemek olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

1.2.1. Çeviribilimin Adlandırılma Süreci

James Holmes 1972 yılında Kopenhag’da düzenlenen Üçüncü Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kurultayı’nda “The Name and Nature of Translation Studies”¹³ (Çeviribilimin Adı ve Doğası) başlıklı bir bildiri sunmuştur. Holmes bu bildirisinde çeviribilimin bağımsız bir disiplin haline gelmesi çağrısında bulunmuştur. Bu bağlamda bu yeni alana ad önerisi getirmiş ve bir şema üzerinden çeviribilimin alanlarını da belirleyerek önemli bir adım atmıştır (Holmes, 2012: 107-119).

Ancak Holmes ele aldığı bildiride bilim dalına kendi konusunun adıyla, bir başka deyişle “çeviri” olarak değinmeyi doğru bulmayarak bu yeni alanın oluşması için bir ad verilmesi gerektiği savunmuştur. Bu yeni alana Roger Goffin tarafından İngilizce’de “Translatology”, Fransızca’da “Traductologie” adları önerilmiştir (Holmes, 2012: 109). Ancak “translatio” sözcüğünün Latince, “Logos” sözcüğünün Grekçe’den gelmesi dönemin arı dil savunucuları tarafından tepki görmüştür ve bunun üzerine her iki sözcüğün de aynı dilden geldiği “metaphraseology, metaphrastisch, metaphorology” gibi terimler gündeme gelmiş ancak kabul görmemiştir (Yazıcı: 2005: 16).

¹²(çevrimiçi),<https://www.osym.gov.tr/TR,16858/2019-yuksekokretim-programlari-ve-kontenjanlari-kilavuzu.html>, 07.01.2020.

¹³ Holmes’un “The Name and Nature of Translation Studies” adlı bildirisinin Türkçe çevirisi Ayşe Koş tarafından yapılmıştır ve Mehmet Rıfat tarafından hazırlanan **Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?** adlı derleme kitapta yayımlanmıştır.

Almanca’da ise “Translatorik”, “Translatologie” gibi terimlerin yanında ağırlıklı olarak “Übersetzungswissenschaft” terimi kabul görmüştür (Prunch, 2007: 12). Otto Kade, “Translation” (çeviri) kavramını günümüzdeki bilimsel anlamıyla yazılı ve sözlü çevirinin üst başlığı olarak 1968 yılında kullanmıştır (Sandrini, 2011: 1096,1097). Çalışma kapsamında incelenen kaynaklarda Kade’nin “çeviribilim” kavramını uygulama için tüm bilimsel gereksinimleri sağlamadığı düşüncesiyle kasıtlı olarak kullanmaktan kaçındığı yer almaktadır. “Wissenschaft” (bilim) ile benzer biçimde türetilen bu terim, yeni olan bilim dalının uygulamalı ve kuramsal olarak her iki yönüne gönderme yaparak geniş çevrede kabul görmüştür (Holmes, 2012: 110).

Nida 1964’te yayımlanan **Towards a Science of Translating** adlı el kitabında çeviriyi bir bilim dalı olarak karşımıza çıkaran araştırmacılar arasına girer, ancak bu kitapta çeviriyi bütüncül olarak ele almaktan çok çeviri süreciyle ilgili sorunları dile getirir (Yazıcı, 2005: 16). Richard Bausch, Joseph Klegraf ve Wolfram Wilss 1970 yılında hazırladıkları çeviri alanının tamamını kapsayan analitik bibliyografyalarına “The Science of Translation” başlığını verir ve böylece terim oldukça saygınlık kazanır (Yazıcı, 2005: 17; Holmes, 2012: 110).

James Holmes ise bu alana “Translation Studies” (Çeviri araştırmaları) terimini önerir ve bu terim geniş çevrede kabul görür. Sunduğu bildirisinde bu terimin çeviri sürecini ve çeviri olgularını temel alan tüm araştırma etkinliklerini kapsayan bir ad olarak düşünülmesi gerektiğini savunur (Holmes, 2012: 110, 111). Türkçe’ de ise bu terim için çeviri araştırmalarından çok “çeviribilim” kavramının kullanıldığını söylemek olanaklıdır. Yazıcı bu durumun iki nedeni olduğunu savunmaktadır. Bunlardan ilki Alman bilim geleneğinin Türk bilim geleneğini etkilemesi, ikincisi de 1980 sonrasında dilbilim gibi sözcüklerin bilimsel çevrede kabul görülmesi olarak belirtilebilir (Yazıcı, 2005: 17).

1.2.2. Çeviribilimin Alanları

Çeviribilimin inceleme alanlarıyla ilgili görüş dile getiren ilk kişi bölümün başında aktarıldığı gibi James Holmes olmuştur. Tahir-Gürçağlar'ın **Çevirinin ABC'si** adlı yapıtında Holmes'un çeviribilimin alanlarını başlıca iki disiplin altında toplamış olduğu ve bunları “*uygulamalı*” ve “*salt*” olarak adlandırmış olduğu bilgisi yer alır. *Uygulamalı* alan, *Çeviri Eğitimi* (öğretim yöntemleri, değerlendirme teknikleri, müfredat oluşturma), *Çeviri Araçları* (sözlük ve terminoloji listeleri, dilbilgisine ilişkin destek malzemeleri, bilgisayar destekli çeviri araçları), *Çeviri Politikası* ve *Çeviri Eleştirisi* alt başlıklarını barındırırken, *salt* alan ise yine kendi içinde *Kuramsal* ve *Betimleyici* çeviribilim olarak ikiye ayrılır (Tahir-Gürçağlar, 2011: 103). *Betimleyici* çeviribilim var olan olguları inceler ve ürün odaklı, işlev odaklı ve süreç odaklı olmak üzere üç tür altında incelenebilir (Holmes, 2004:111). *Kuramsal* alanda yapılan çalışmalar betimleyici çeviribilim alanında yapılan çalışmaların sonuçlarını çeviriyle ilişkili alanlardaki bilgiyle birleştirir ve bu yolla çeviri sürecinin, çeviri ürünlerinin ne olduğunu ve ne olacağı açıklamak, bu konuda önceden tahminde bulunmak amacıyla ilkeler, kuramlar ve modeller yaratır (Holmes, 2012:113). Kuramsal alan da kendi içinde *genel* ve *kısmi* kuramlar (Araçla Sınırlı, Alanla Sınırlı, Sınıfla Sınırlı, Metin Türüyle Sınırlı, Zamanla Sınırlı, Sorunla Sınırlı) olarak ayrılır (Holmes, 2012:111). Holmes'un çeviribilimin geleceğine ilişkin oluşturduğu bu şema birçok araştırmacıya yol göstermiş, geliştirilmiş ve eleştirilmiş olsa da şemanın günümüzde hala geçerliliğini koruduğu belirtilebilir (karş. Tahir-Gürçağlar, 2011: 105).

Bu bağlamda Holmes'un çeviribilimin özgül konumuna kavuşmasına öncülük edenler arasında yer aldığı ileri sürülebilir. Holmes'un ayrımını yaptığı alanlara dikkat çekildiğinde, dilbilimin çeviri kuramlarındaki işlemselliğini inceleyen bu çalışmayla bağlantılı olarak özellikle çeviri araçları kategorisinde değerlendirilen sözlük çalışmalarında, dilbilimin alt dalı olan sözlükbilimden yararlanılacağı düşünülebilir. Ayrıca çeviribilimde dilbilimsel, anlambilimsel, metin türüyle ilgili yaklaşım ve sınıflandırmalar çeviri eleştirisinin sınırlarında da değerlendirildiği için

disiplinlerlerarası bir ilişkiden söz edilebilir. Ancak bu konu çalışma kapsamının dışında olduğu için ayrıntılandırılmayacaktır. Asıl odaklanılan dilbilimin kavram ve yöntemleri ile çeviribilimin kuramları arasında sorgulanan bir ilişki ve bu ilişkinin çeviri eğitimindeki yansımaları olacaktır.

1.3. Çeviribilim ve Dilbilim İlişkisi

Çeviribilim yukarıda da söz edildiği gibi dilbilim, edebiyat, yabancı dil öğretimi gibi hem dille ilgili olan hem de doğrudan dille ilgili olmayan farklı disiplinlerle etkileşim içerisinde olan bir alandır. Ancak tez çalışmasının sınırları doğrultusunda özellikle dilbilim ile ilişkisi irdelenmektedir. Bu bağlamda çevirinin gelişim tarihine bakıldığında, özellikle 50’li ve 60’lı yıllarda söz konusu olan dilbilimsel bakış açısının alanın özerkliğini kazanmadaki rolü göz ardı edilmemelidir. Çeviri elbette kendi olgusallığı içinde ele alınmalıdır, ancak giriş bölümünde de söz edildiği gibi bu durum ne disiplinlerarası özelliğini görmezden gelmeyi ne de başka bir alanın alt alanı olmasını gerektirir.

Çeviribilimin dilbilimin uygulamalı alt alanı olup olmadığıyla ilgili olarak, Turgay Kurultay “Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim Midir?” başlıklı makalesinde çeviribilim-dilbilim ilişkisini ele almış ve çeviribilim-dilbilim arasında alt-üst ilişkisinden çok disiplinler arası bir ilişki olduğundan söz etmiştir. Kurultay’ın düşüncesine göre dil, iletişim ve kültür ile ilgili yapılan dilbilimsel çalışmalar çevirinin neleri harekete geçirdiğini konu edinmez ve bu nedenle çeviriyi kendi olgusallığı içinde açıklama konusunda yeterli değildir. Ancak dilbilimin sunduğu bütün veriler çeviri sürecinde dikkate alınmalıdır. Bu nedenle dilbilim alanını belli dilsel verilerin incelenmesine yönelik olmayan üst kuramsal modellerin geliştirildiği bir alan olarak değerlendirmek, bu alanın çeviriye de yarar sağlayacağını bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bugün çeviribilim alanının özerk bir alan olduğu açıktır ancak Kurultay çeviribilimin dilbilimin verilerinden, bir başka deyişle kavram ve yöntemlerinden

yararlanmasının onun özgünlüğüne ve bilimselliğine zarar vermeyeceğini belirtmiştir.¹⁴

Benzer biçimde Ayşe Banu Karadağ, çeviribilim ve dilbilim ilişkisini “Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında Dilbilim-Çeviribilim İlişkisine Genel Bir Bakış” adlı çalışmasında ele alır. Araştırmacı, çeviribilim kurulmadan önce dilbilim bakış açısıyla birçok kuram üretildiğini ve bu noktada belli dönemde dilbilimden destek alındığını vurgular (Karadağ, 2006: 254). Bu bağlamda Karadağ, çevirinin bir bilim dalı olmadan önce dilbilimden yararlanmasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirirken aynı zamanda çevirinin bilim haline gelmesini dilbilimin öngördüğü çerçevede kısıtladığını ileri sürer (Karadağ, 2006: 255). Ancak hem çeviriden hem de çeviribilimden söz ederken dilbilimin payının büyük olduğunu kabul ettiği belirtilebilir.

Çeviribilimde Araştırma: Disiplinlerarasılıktan Disiplinlerötesiliğe adlı yapıtında Mine Yazıcı çeviri ve dilbilim ilişkisine ilişkin görüşlerde bulunur. Çeviri sürecinin eşdeğerlik, kayma, girişim, çeviride kayıp ve kazanç gibi dilsel sorunları içerdiğini vurgulayarak dilbilimsel yaklaşımların sadece dilsel olmayıp dilkullanımsal sorunların belirlenip çözümlenmesine de olanak sağladığına dikkat çeker (Yazıcı, 2011: 130). Çevirinin inceleme alanı da dil olduğuna göre, Yazıcı’nın deyimiyle “[...] çeviri sorunlarına dilbilimsel yaklaşımların mikro ya da küçük ölçekli işlemlerin çözümlenmesinde bir işlevi olduğu yadsınamaz” (Yazıcı, 2011: 130, 131). Dolayısıyla Yazıcı’nın çevirinin dilbilimin uygulamalı alt alanı olup olmadığı tartışmasına disiplinlerarasılık olgusuyla yaklaştığını gözlemlemek olanaklıdır.

Faruk Yücel, **Tarihsel ve Kuramsal Açıdan Çeviri Edimi** (2007) başlıklı yapıtında çeviribilimin dilbilimin bir alt alanı olarak görülmesini üç nedene dayandırır. Bunlardan ilki çevirinin uzun süre yabancı dil eğitiminde eğitsel bir araç olarak kullanılmasıdır. Batı’da ulusal diller bilim dili olarak kabul görülmeden önce bilim dili olarak Latince kullanılmış, Latince kaynakları kullanabilmek için ise çeviriye

¹⁴ Kurultay’ın çeviribilim ve dilbilim ilişkisi için bkz.: (çevrimiçi), <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/1023017364/1023016617.pdf?>, 24.05.2020.

başvurulmuştur. Bu yöntem yazılı kaynakların okunabilmesi amacıyla, sözcüklerin erek dildeki karşılıklarının bulunmasına ve sözdizim düzeyinde eşdeğerlik sağlanmasına dayanır ve 20. yüzyıla kadar yabancı dil eğitiminde etkili şekilde kullanılmıştır (Yücel, 2007: 86).

Yücel'e göre çeviride dilbilimsel yaklaşımların etkili olmasının ikinci nedeni, kaynak metnin üstünlüğünü savunan çevirmenlerdir. Bu durum çevirmenler tarafından kaynak metne bağlılığının açıklanmasını ve metnin çözümlenmesini kolaylaştıran yapısal odaklı dilbilimsel çalışmaların daha güvenilir veya nesnel ölçütler olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Araştırmacı bu yolla kişisel seçim ve kararlarını çeviri süreci dışında bırakan çevirmenin, aslına bağlı ve güvenilir bir çeviri izlenimi yarattığından söz etmektedir (Yücel, 2007: 86, 87).

Yücel'e göre çevirinin dilbilimin sınırları içerisinde görülmesinin üçüncü nedeni ise, dilbilimin kullandığı kavram ve yöntemlerin çeviribilime uygun olmasıdır. Bu bağlamda "[...]sözdizimi, anlambilim, dilsel göstergeler, kodlar, aktarım, metin türü, yan anlam/düz anlam, gönderici, alıcı, ileti kanalı [...]"(Yücel, 2007: 87) gibi birçok dilbilimsel kavram çeviri araştırmacıları tarafından kullanılmıştır. Bu durum çeviriyi ve çeviribilimi açıklama konusunda çeviribilimcilerin işini kolaylaştırmıştır (Yücel, 2007: 87).

Araştırmacıların bu düşüncelerinden yola çıkarak dilbilimin kavramlarının ve inceleme yöntemlerinin çeviribilime yol gösterici nitelik taşıdığı belirtilebilir ve bu nedenle bu iki alanın etkileşim içinde olduğu belirtilebilir. Yücel'in çevirinin dilbilimin bir alt alan olmasını dayandırdığı üçüncü görüşü çalışmanın kapsamı ve amacı açısından oldukça anlamlıdır. Çünkü çeviri kuramlarındaki işlemselliği sorgulanan dilbilim kavram ve yöntemlerine gönderme yapmaktadır.

Bu çalışmada çeviribilim kuramlarında açık ya da örtük biçimde var olan dilbilim kavram ve yöntemleri inceleneceğinden ikinci bölümde çeviri kuramlarıyla doğrudan ilişki kurulduğu varsayılan **dil/söz, dizge, değer, sözlüksel alan, eşdeğerlik** kavramları Yapısalcılık Kuramı çerçevesinde incelenerek örneklendirilmeye

alışılacaktır. Kavramlara ek olarak özellikle **eşdeğerlik** kavramı çerçevesinde yürütölen çalışmaların metin düzleminde yapılmaya başlanması ve sözcük ve tümce düzeyindeki çalışmaların metin düzeyine çıkarılarak metindilbilimin kurulması, dilbilimin ve çeviribilimin karşılıklı etkileşimini destekler niteliktedir. Metindilbilimle birlikte anlamsal, iletişimsel ve işlevsel boyut önem kazanmış ve dilin oluşum koşulları dikkate alınarak sözceler incelenmiştir. Metinlerle uğraşan çeviribilim de iletişimi ve iletişim koşullarını ön planda tutmaktadır ve bu nedenle çeviri betimlemelerinde ve çeviri uygulamalarında metindilbilimin yöntemlerinden yararlandığını söylemek yerinde olacaktır. Bu bağlamda gelecek bölümde Yapısal dilbilimin kavramları ve yöntemleri ele alındıktan sonra bağlantılı olarak çeviride etkili olduğu varsayılan metindilbilimin kavram ve yöntemleri incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

DİLBİLİM KAVRAM VE YÖNTEMLERİ

Tarih içinde dil üzerine yapılan araştırmaların, dilbilimin bilim dalı olmadan çok daha önce başladığını ve dilbilime bilim dalı olma yolunda katkı sağladığı belirtilebilir. Dilbilimin tek ve gerçek konusunun “dil” olduğu anlaşılınca kadar konuyla ilgili kaynaklarda ağırlıklı olarak üç dönem altında değerlendirildiği görülür:

İlk olarak tarih öncesi dönemde, dilbilim bir bilim dalı niteliğine sahip değildir, dil de felsefe ve filoloji gibi farklı bilim dallarının nesnesi konumundadır. Bu nedenle dilbilim öncesi dönemdeki çalışmalar “dil araştırmaları” olarak anılır ve dile görgül bir yaklaşımdan söz edilmez. Latince, daha sonra diğer Avrupa dilleri kuralcı olarak ele alınır (önce -1800 dilbilimsel olmayan dil araştırmaları). İkinci dönemde dillerin çeşitliliğinin bilimsel araştırmalara açık olduğu anlaşılır ve dilbilim özerk bir bilim olarak ortaya çıkar. Karşılaştırmalı dilbilim dönemi olarak da anılan bu dönemde, yöntemsel yaklaşım ağırlıklı olarak filolojiktir (1800 -1916 dilbilimsel dil araştırmaları). Son dönem olarak Yapısal dilbilim, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure’ün **Genel Dilbilim Dersleri**’ne kadar uzanır. Yapısal dilbilim döneminde dilin iç sistemiği araştırılmaya başlanır. Artzamanlı yöntemlere ek olarak görgül yaklaşımlar da (psikodilbilim, toplumdilbilim gibi) 20. yüzyılda kendini gösterir.¹

Tez çalışmasının temel dayanaklarından biri olan yapısalcılık yaklaşımının dilbilimin üçüncü evresini oluşturduğu görülmektedir. Yapısalcılık Kuramının en ayrıntılı biçimde ele alındığı yapıtın **Genel Dilbilim Dersleri** olduğu ileri sürülebilir. **Genel Dilbilim Dersleri**’nde yer alan kavram ve yöntemleri doğru ve etkili biçimde anlayabilmek ve gelecek bölümde çeviri kuramlarında bunların izini sürebilmek için yapıt bu bölümde ayrıntılandırılacaktır.

---

¹ Dönemlerin ayrımıyla ilgili bkz. : (çevrimiçi), https://www.christianlehmann.eu/ling/gesch_sw/index.html?https://www.christianlehmann.eu/ling/gesch_sw/Ueberblick.html 16.05.2020.

2.1. Ferdinand de Saussure ve Yapısalcılık

İsviçreli dilbilimci F. de Saussure (1857-1913) çağdaş dilbilimin kurucusudur. Saussure'ün betimlemelerinin kazandırdığı birçok kavram bugün de geçerliliğini korumaktadır. Bu nedenle Saussure'ün yaklaşımını dilbilimciler için başlangıç noktası olarak değerlendirmek olanaklıdır. Saussure'den sonra gelen dilbilimcilerin ağırlıklı olarak onun tanımladığı kavramlardan yola çıktığı ileri sürülebilir.

Sema Bayrakdar **Yapısalcılığa Saussure ile Dilsel İletişim Açısından Eleştirel Bir Yaklaşım** adlı yüksek lisans tezinde, Saussure'ün erken yaşlarda dilbilim çalışmalarıyla ilgilendiğini vurgular (Bayrakdar, 2008: 51). Fransızca, Almanca, İngilizce, Latince'nin yanı sıra 15 yaşında Yunancayı da öğrendikten sonra, tüm dillerin kökünde iki ya da üç temel ünsüzden oluşan bir dizgenin olduğunu öne süren “Diller Üstüne Deneme”yi yazar (Culler, 1985: 13). 1875 yılında Paris Dil Bilim Kurumu'na üye seçilir ve bu kurum için yazdığı “Le Suffixe -T-” (T soneki) ve “Sur une classe de verbes latins en-eo” (-eo'lu Latince fiillerin bir sınıfı üstüne) adlı incelemelerle ilgi çeker (Bayrakdar, 2008: 52). 1878 yılında **Memoire sur le syteme primif des voyelles dans le langues indo europeennes** (Hint-Avrupa dillerindeki Ünlülerin İlk Dizgesi Üstüne İnceleme) adlı yapıtıyla bilim dünyasının dikkatini çekerek karşılaştırmalı-tarihsel dilbilim uzmanları arasına girer (Vardar, 1999: 13). Bu yapıtın en etkileyici yanı, Saussure'ün kendi terimleriyle tarihsel dil bilimindeki en temel sorunu ele almasıdır (Benveniste, 1995: 37). 1880 yılında Sanskritçe'de tamlayan durumunun kullanımı üzerine yazdığı doktora tezini savunur (Rıfat, 2005: 22). 1881'de Ecole Pratique des Hautes Etudes'de Latince, Yunanca, Litvanyaca ile German dilbilgisi öğretmeye başlar² (Vardar, 1998: 9). Bu süreçte çeşitli bildiriler ve incelemeler yazar ve 1887'den sonra Hint-Avrupa filolojisini içeren biçimde öğrettiklerini genişletir (Bayrakdar, 2008: 52, 53).

Yapısalcı ve Post-Yapısalcı Sosyal Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil) adlı yüksek lisans tezinde, Emine Kotlu Saussure'ün çok az şey kaleme

---

² Ayrıntılı bilgi için **Genel Dilbilim Dersleri** yapıtındaki Berke Vardar tarafından yazılan “Sunuş” yazısına bakınız.

aldığını belirtir. Tüm yayımladıkları ilk Hint-Avrupa dilindeki ünlüler sistemi üzerine bir kitap, Sanskritçede tamlayan durumunun kullanımı konusunda bir doktora tezi ve birkaç teknik yazıyla sınırlıdır (Kotlu, 2007: 14,15). Saussure'ün yayınlarının **Genel Dilbilime Giriş** adlı yapıtında iki dönem altında incelenebileceğinden söz eden Caner Kerimoğlu, ilk dönemi 1857-1891 arasındaki sürekli yayın yaptığı; ikinci dönemi 1891-1913 yılları arasında çok az yayın yaptığı dönem olarak adlandırır (Kerimoğlu, 2019: 29). Saussure'ün yayın yapmaması konusunda kaynaklarda farklı düşüncelerin olduğunu görmek olanaklıdır. Tahsin Yücel'e göre, Saussure'ün mutsuz yaşamı ve arayışları düşünceleri üzerinde bir kesinliğe ulaşmasını engelleyerek düşüncelerini yazıya dökmesini önler (Yücel, 2005: 27). Benzer şekilde Emile Benveniste, Saussure'ün kendi doğrularına egemen oldukça o dönemdeki dile ilişkin öne sürülen görüşlerin hepsini reddettiğini vurgular ve bu nedenle araştırmacının kuramının temellerini doğrulamadan önce en küçük bir yazı bile yayımlama konusunda karar veremediğini belirtir (Benveniste, 1995: 40, 41).

Saussure 1907 yılının Ocak ayından itibaren vermeye başladığı Genel Dilbilim Derslerinde sunduğu kuramla yöntemsel bir devrim yaratmış, 20. yüzyıl dilbilimine izleyeceği doğrultuyu göstermiştir (Vardar, 1999: 13). Bu derslerde bulunan C.Bally (1865-1947), A. Sechehaye (1870-1946) ve ilk iki derste bulunmuş A. Riedlinger tarafından sekiz öğrencinin ders notları derlenip düzenlenerek **Genel Dilbilim Dersleri** yapıtı ortaya koyulmuştur (Vardar, 1999: 14). Bu yapıt her ne kadar öğrenciler tarafından oluşturulsa da, içerdiği bilgiler bakımından esas olarak Saussure'ün kaynağı olarak nitelendirilebilir. Ancak yapıtın sunuşunda izlenilen sıranın Saussure'ün gücül mantıksal sırasını yansıtmayıp, göstergenin nedensizliği kavramına notlardakinden çok daha az yer verilmesi, dilin ses düzlemi anlatılırken Saussure'den daha az titiz davranmaları gerekçeleriyle yapıt birçok araştırmacı tarafından eleştirilir (Culler, 1985: 17). Fakat yapılan incelemeler ışığında eleştirilecek yanları bulunmakla birlikte Saussure'ün görüşlerini en iyi yansıtan kaynak olduğu anlaşılır (Vardar, 1998: 12). **Genel Dilbilim Dersleri**'nin bu niteliğine karşın hemen ses getirmediği de bilinmektedir. Yücel konuyla ilgili olarak şu sözleri dile getirir:

“Savaş ortasında yayımlanmış olması başlangıçta büyük bir ilgi uyandırmasını önlemiş olsa bile, Genel dilbilim dersleri bilimsel bir yapıt için bir örneği daha gösterilemeyecek bir etkenlik kazandı- yavaş yavaş, yalnızca dilbilimsel araştırmalar için değil, insan bilimlerinin birçok dalı için de vazgeçilmez bir kaynak-yapıt durumuna gelir.” (Yücel, 2005: 27)

Yücel’in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere her ne kadar başlangıçta büyük ses getirmese de **Genel Dilbilim Dersleri**’nin dilbilimsel araştırmalar için önemi yadsınamaz bir kaynak olduğunu söylemek olanaklıdır. Vardar, 1930’lardan çok yakın bir geçmişe değin Batı’da yayımlanan pek az sayıdaki dilbilim yapıtında bu kitaptan söz edilmediğini ve 1950’lerden sonra dilbilim kökenli kavram ve yöntemlerden yararlanan çok az sayıdaki budunbilim, ruhbilim, yazınsal eleştiri, göstergebilim, vb. çalışmasında bu yapıtın anılmadığını belirterek bu durumu destekler (Vardar, 1998: 5). Ancak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere **Genel Dilbilim Dersleri**’nin dilbilimin kavram ve yöntemlerinin esin kaynağı olduğu belirtilebilir ve bu nedenle yapıt gelecek başlıkta incelenecektir.

2.1.1. Genel Dilbilim Dersleri ve İç Düzeni

Genel Dilbilim Dersleri’nin iç düzeninin giriş ve beş bölümden oluştuğu görülür. Giriş bölümünde ilk olarak kuralcı dilbilgisi, filoloji, karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarına yer verilerek dilbilim tarihi kısaca özetlenir. Dilbilimin gereci ve görevi saptanarak yakın bilimlerle olan ilişkisine değinilir. Dil, dil yetisi, söz kavramları tanımlanır, dilbilim ve göstergebilim arasındaki ilişki ortaya koyulur. Aynı zamanda dil bilimi ve söz bilimi ayrımı, yazı dizgeleri, yazıyla söyleyiş arasındaki uyumsuzluğun nedenleri ve sonuçları ve son olarak ayrıntılı şekilde sesbilimin tanımı ele alınır. Bir sonraki “Ek” bölümünde ses bilimin ilkelerine yer verilir. Birinci Bölümde dil göstergesinin öz niteliği, göstergenin değişmezliği ve değişebilirliği, dural dilbilim ve evrensel dilbilim ayrımı üzerinde durulur. “Eşsüremlî Dilbilim”in konu edildiği ikinci bölümde dilin somut kendilikleri, özdeşlikler, gerçeklikler, değerler, dilsel değer, dizimsel bağıntılarla çağrışımsal bağıntılar, dilin düzeneği, dilbilgisi ve dilbilgisinin bölümleri, soyut kendiliklerin dilbilgisindeki işlevi konuları

incelenir. Yapıtın üçüncü bölümünde ise artsüremli dilbilim ele alınır. Ses değişimleri, ses evriminin dilbilgisel sonuçları, örnekseme tanımı ve evrim, köken yakıştırma, bitişme, artsüremli birimler, özdeşlikler ve gerçeklikler üzerinde tartışılır. “Uzamsal Dilbilim” başlıklı dördüncü bölümde dillerin çeşitliği ve uzamsal çeşitlilik, uzamsal çeşitliliğin nedenleri, dilsel dalgaların yayılması konularına yer verilir. Artgörünümlü dilbilim sorunlarına yer verilen beşinci bölümde artsüremli dilbilimin iki bakış açısı, en eski dil ve ilkörnek, insanbilimle tarih öncesi bilimdeki dil konuları üzerine tartışılır ve son olarak dil aileleri ve dil türlerine değinilir.³

Saussure’ün **Genel Dilbilim Dersleri** sayesinde çağımızın özgün düşünürlerinden biri olarak değerlendirildiğini ve bu yapıtın dilbilimin başlıca anahtar kavramlarından çoğunu barındırdığını belirtmek olanaklıdır. Yapısalcılığın temel kavramları 20. yüzyılın başında bu yapıttaki Saussure’ün dilsel olguların incelenmesi üzerine ortaya attığı düşüncelerden şekillenir (Tüfekçi, 2003: 51). Aynı zamanda çoğu araştırmacı tarafından yapısalcılığın daha sonraki gelişiminin en önemli kaynağı olarak kabul edilir.⁴ Bu açıdan çalışmanın kuramsal dayanağından birini oluşturan ve dilbilim kavramlarının çıkış noktası olan başlıca kaynaklardan olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Genel Dilbilim Dersleri, 1922’de sayfa düzeni değiştirilerek ve 1931’de de ufak düzenlemelerle yeniden basılmıştır (Vardar, 1998: 12). Yapıt o günden bu güne kadar değişikliğe uğramadan çok kez basılmış ve farklı dillere çevrilmiştir (Vardar, 1999: 14). Yapıtın ilk çevrildiği dil Japoncadır. 1931 yılında da Herman Lommel Almancaya çevirmiştir. Lommel, bu çeviride önemli sayıda yeni Almanca terim üretmiştir (Boufaden, 2016: 248). Türkçeye ilk kez iki cilt olarak, 1976 yılında ve 1978 yılında Türk Dil Kurumu aracılığıyla Berke Vardar tarafından çevrilmiştir. Ayrıca Berke Vardar 1985 yılında tek bir cilt halinde bir kez daha çevirmiştir ve araştırmacı bu çevirinin nedenlerini şöyle belirtmiştir:

³ Bu betimleme Genel Dilbilim Dersleri’nin (1916) Berke Vardar tarafından çevrilen ve 1998 yılında Multilingual Yabancı Dil Yayınları tarafından yayımlanan üçüncü baskı üzerinden yapılmıştır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: (çevrimiçi), https://www.geisteswissenschaften.fu-berlin.de/v/littheo/methoden/strukturalismus/anwendungen/lange_barthes.pdf, 26.05.2020.

“Atatürk’ün açtığı görkemli yolda, hiçbir engel tanımadan gelişimini kesintisiz sürdüren dilimizin izlediği doğrultuya uygun değişiklikler de yapılmış, kimi terimler yenilenmiş ve anlatım tümüyle gözden geçirilmiştir. Sunuş bölümüne ekli kaynakça, son yıllardaki katkılarla geliştirilerek güncelleştirilmeye çalışılmıştır.” (Vardar, 1998: 21)

Araştırmacının bu sözlerinden yola çıkarak yapıtta yapılan bütün değişimlerin yanı sıra dilin değişmesiyle birlikte çevirinin de yinelenmesi gerektiğinin vurgulandığı belirtilebilir.

Önceleri dilbilimde sonra da tüm insan bilimlerinde ele alınan yapısalcılığın kaynağında Saussure’ün kuramı yer alır ve dolayısıyla yapısal dilbilim akımlarında onun etkisinden söz edilebilir. Amerikan yapısalcılığı için bu durum geçerli değilse de Prag Dilbilim Çevresi ve Kopenhag Okulu için başlıca esin kaynakları arasında yer alır (Vardar, 1999: 14). Çağdaş yapısalcılara göre, dil birbirine bağımlı parçalardan oluşan bir sistem olarak birbirlerini sınırlayan ve birbirlerinden ayrılan öğeleri örgütler, ancak yapısal dilbilim sisteme onu bir araya getiren parçalardan daha çok önem verir ve parçalar arasındaki bağlantıları inceleyerek sistemin yapısını ortaya koyar (Bayrav, 1998: 35).

Dilbilimdeki yapısalcılık, öncelikle bilinen gerçeklere bakmak için yeni bir yol anlamına gelir ve bu yolda olgular dizgedeki işlevleri açısından incelenir (Boufaden, 2016: 247). Dizgelere, daha açık bir deyişle yapılara yönelik çağını başlatan Saussure dilin iç gerçekliğinin ele alınması gerektiğini vurgular (Vardar, 1999: 15). 20. yüzyılın dilbilim alanında önemli gelişmelerin, yöntemlerin ve ilkelerin görülmeye başlandığı bir dönem olduğunu söylemek olanaklıdır. Doğan Aksan bu dönemdeki gelişmelerin öncüsünün Saussure olduğunu belirtir. Çünkü o dönemde “[d]ilin başlıca niteliklerine, o zamana kadar iyice anlaşılmamış çeşitli yanlarına, çeşitli sorunlarına sağlam kanıtlarla açıklık ve çözüm getiren SAUSSURE’ün kuramı, aynı zamanda dilbilimin ne olduğunu belirleyerek hangi doğrultuda yürümesi gerektiğini gösterir” (Aksan, C:I, 2015: 21).

Saussure’ün kuramına göre, **dilin dizge** olarak incelenmesi **dil/söz**, eşsürem ve artsürem ayrımlarının yapılmasını gerektirir, çünkü dilbilimin konusunu **sözden** ayrılan **dil** oluşturur ve **dil** de ancak eşsürem çerçevesinde bir **dizge** olarak belirlenebilir. Gösteren ve gösterilen birleşiminden oluşan gösterge, buyrultusal ya da nedensiz olduğundan saymaca ya da uzlaşımalsal bir nitelik taşır ve **değerini dizgeden** alır. Karşıtlara dayanan **dizge**, göstergelerle bunları oluşturan öğelerin dizimsel ve çağrışımsal bağlantılarıyla hem yatay ekseninde birbirlerine eklenmeleri hem de dikey ekseninde birbirlerinin yerini almalarıyla işlev gösterir. Bağlantılarla ayrımsal özellikler **dilin** söz değil biçim oluşturduğunu gösterir (Saussure, 1999: 15). Saussure’ün öğretisindeki “[...]hangi bakış açısıyla incelenirse incelensin dilin her zaman birinin yalnızca öbürüyle **değer** taşıdığı iki bölümden oluşan ikili bir konu olduğu [...]” (Benveniste, 1995: 43) temel ilkedir ve **Genel Dilbilim Dersleri**’nin de bu ilkeden oluştuğu ileri sürülebilir.

Saussure’ün düşüncelerini daha iyi anlayabilmek için dil kuramını açıklarken kullandığı ve yapısalcılığın temelini oluşturan başlıca kavramlar ve yöntemler üzerinde durulacak, bu kavram ve yöntemler çalışmanın inceleme yönteminde esas alınacaktır. Saussure’ün bütün kavramlarından söz etmek yerine çeviribilim alanında işlev gördüğü varsayılan kavramlar ele alınacaktır. Bu kavramların birkaçı her ne kadar modern dilbilimin kuruluşundan önce kimi araştırmacılar tarafından dile getirilmiş olsa da belli bir bütünlük içerisinde ve genellikle ikili karşıtlıklar üzerinden ele alması açısından Saussure’ün ön plana çıktığı belirtilebilir.

2.1.2. Dil/Söz

Dil/söz ayrımının temel ikilemelerden en önemlisi olduğu ileri sürülebilir. Bu ayrımı anlayabilmek için öncelikle **dile** açıklık getirmek gerekir. Çünkü dilbilimin görevi en genel anlamıyla insan dilini bütün görünüşleriyle ele almaktır. Bu bağlamda

temel kurallar dizisini türetmek için **dilin** tanımlanması gerekir.⁵ Saussure, dil olgularını tümüyle betimlemek için dil yetisi kavramının “pek çok biçime bürünme” ve “karmakarışık olma” özelliğine başvurur (Barthes, 1979: 3). Saussure dilyetisinin insana özgü doğal bir edim olduğunu ve bu nedenle **dil** ile karıştırılmaması gerektiğini şu sözlerle savunur:

“Dil, dilyetisinin –gerçi önemli, ama yalnızca belirli– bir bölümüdür. O hem dilyetisinin toplumsal ürünüdür, hem de bu yetinin bireylerce kullanılabilmesi için toplumun benimsediği zorunlu, anlaşma ürünü (uzlaşımsal) kurallar bütünüdür. Tümüyle ele alındığında dilyetisinin pek çok biçime büründüğü, karmaşık bir olgular bütünü olduğu görülür. Dilyetisi birçok alana açılır: hem fiziksel, fizyolojik ve zihinsel niteliklidir, hem de bireysel ve toplumsal özelliklidir.”(Saussure, çev. Vardar, 1998: 38)

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere **dil** ile dilyetisi farklı olgulardır ve **dil**, dilyetisinin önemli bir bölümünü kapsar. Araştırmacı dil yetisini toplumsal nitelikli **dil** ya da kısaca **dil (langue)** ve bireysel nitelikli **söz** kısacası **söz (parole)** olarak iki türe indirger (Vardar, 2001: 45). Saussure, dilyetisinin kapsadığı olgular arasında **dilin** ilk sırada olması gerektiğini vurgular, çünkü bu yolla başka her türlü sınıflandırmaya karşı koyan bir bütüne doğal bir düzen getirilmiş olacağını belirtir (Saussure, 1998: 38).

Saussure **dilin** kendi başına bir bütün oluşturduğunu vurgular, bireyin edilgen biçimde belleğine aktardığı ürün olan **dil**, sesli göstergeler yardımıyla doğal diller çerçevesinde iletişim sağlama yetisinin bütün gerçekleştirmelerinin kuralı niteliğini taşır. Bu özelliği nedeniyle dilbilimin tek ve gerçek konusunu oluşturur. **Dil** uzlaşımsal bir düzen sağlar, bu anlamda toplumsal bir anlaşmaya dayalıdır. **Söz** ise bireysel istenç ve anlık eylemi olma özelliğini taşır (Vardar, 2001: 45). Saussure, **dili** bir **dil** topluluğundaki her konuşmacıya bir kopyasının verildiği bir sözlükle karşılaştırır (Saussure’den akt. Bonacci, 2012: 34). Bu yönüyle dilbilime gereç sağladığı

---

⁵Lange, Xenia M.: “Betrachtungen zu Roland Barthes’ strukturalistischer und semiologischer Tätigkeit unter besonderer Berücksichtigung der Zeichentheorie Ferdinand de Saussures”, (çevrimiçi), https://www.geisteswissenschaften.fuberlin.de/v/littheo/methoden/strukturalismus/anwendungen/lang_e_barthes.pdf, 26.05.2020.

belirtilebilir. **Dil**, bir **dil** topluluğunun üyeleri tarafından bilinen ve karşılıklı sözleşmeyle kabul edilen ortak bir düzgündür ve ayırık düşüncelere karşılık gelen ayrı(k) göstergelerden oluşan **dizge** olarak anlaşılmalıdır. (Bonacchi, 2012: 34). Toplumsal bir kurum olduğundan ve bireylerin tek başına değiştiremeyeceği toplumsal bir sözleşmeye dayandığından iletişimi sağlamak için **dile** tümüyle uyulması gerekir (Barthes, 1979: 4). **Söz** ise “[...]dilin bir bölümünü geçici olarak eylemli kılar, örneğin somut tümceler kurulmasını sağlar, bireye dili kullanma olanağı veren çeşitli birleşimlerle bunları dışa ileten anlaksal ve fiziksel bir düzenek içerir” (Vardar, 2001: 46). Dolayısıyla dilbilim araştırmacılarının amacı bireylerin yani **sözün** özelliklerini değil, herkes için ortak olan **dili** tanımlamaktır.⁶

Emel Huber **Dilbilime Giriş** adlı kitabında Saussure’ün **dil/söz** ayrımına değinerek **dilin** toplumdaki bireylerin beyinlerindeki tüm bilgiler olduğuna gönderme yapar. Huber, Türkçede neden göstermek için “1) Grev var. Otobüsler işlemiyor; 2) Otobüsler işlemiyor, grev var da; 3) Grev yüzünden otobüsler işlemiyor; 4) Otobüslerin işlememesi grevden kaynaklanıyor; 5) Grev nedeniyle otobüsler işlemiyor” (Huber, 2008: 70) örneklerinin olduğunu vurgular. Burada belirtilen tüm neden, sonuç ve koşul yapıları Türkçede bulunan yapılardır ancak her bireyin kullanımında yer almamaktadır. Bu durum **dilin** toplumsal yönüne bir örnektir. Ancak **dilin** bir de bireysel yanı söz konusudur ve bu durumda konuşucunun soyut **dil** dizgesini somut durumlarda sözlü veya yazılı olarak kullanması anlamına gelen **söz** kavramı ön plana çıkar. “Türkçenin sunduğu olanakları kullanarak şu anda gerçekleştirdiğim söz” ise **dilin** bireysel kullanımına örnek olarak verilebilir (Huber, 2008: 71).

Yapısal Dilbilim adlı kitabında Süheyla Bayrav da Saussure’ün **dil/söz** ayrımını yorumlar. Ancak **söz** için kullandığı **parole** kavramının Fransızca’da yanlış yorumlara yol açıp sözcük ile karışabileceğinden, onun yerine söylev kavramını kullandığını

⁶ Konuyla ilgili bkz.: Glawogger, Marion, “VO: Einführung in die synchrone und diachrone Sprachwissenschaft”, **WS**, 6, 2005, (çevrimiçi), <https://romanistik.oehunigraz.at/files/2012/08/Einf%C3%BChrung-in-die-synchrone-und-diachrone-Sprachwissenschaft-Gesamtmitschrift.pdf>, 04.04.2020.

belirtir. Bir **dilin** varlığı onu konuşan bireylerin söylevlerinden bağımsız düşünülemez. **Dil** bir takım kurallardan, düzenlerden ortaya çıkan bir sistemdir ve aynı zamanda değerler **dizgesidir**. Her göstergenin dilsel **değeri** vardır. Söylev ise sistem üzerinde seçim yapma niteliği sunar, **dilin** verdiği olanakları karşılaştırarak düşüncenin en iyi aktarım biçimini seçmeyi sağlar. Söylevde kişi akıl ve iradesini kullanırken, **dilde** edilgin bir bilgi özelliğini taşır (Bayrav, 1998: 41-43).

Doğan Aksan **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim** adlı yapıtında **dil** kavramının, herhangi bir toplumun veya ulusun bireyleri arasında anlaşma sağlayan yerleşik bir **dizge** olduğuna gönderme yapar. Bu **dizge** anlam taşıyan belli ses birleşimlerinden, bir başka deyişle sözcük ve biçimbirimlerden (bugünkü görüşe göre daha küçük başka öğelerden de) meydana gelir. Toplumların dünya görüşleri birbirinden ayrıldığı için kavramlar dilden dile, kişiden kişiye değişme gösterir. Sözcükleri söyleyiş, seçiş ve belli sözcükleri tekrarlayış bakımından dili kullanma arasında farklar doğar. Çünkü **dil** kişinin ruhsal durumuna ve yeteneklerine sıkı sıkıya bağlıdır ve bu nedenle bireyler konuşurken bunları yansıtır. Bu bakımdan Saussure'ün **dilin** birey tarafından özel kullanılışını ayırt etmesi yerinde bir durumdur (Aksan, C:I, 2015: 51, 52).

Dil/söz ayrımı her ne kadar temel bir ayrım olsa da bu kavramlar birbirine bağlı biçimde işler. Bu nedenle **dili sözden** veya **sözü dilden** ayırmak olanaklı değildir. Bu iki kavram birbirine bağlıdır, aynı zamanda birbirini gerektirmektedir. Saussure'e göre **dili sözden** ayırmak “ [...] 1. Toplumsal olguyu bireysel olgudan; 2. Temel olguyu ikincil, az çok rastlantısal nitelikli olgudan ayırmak [...]” (Saussure, 1998: 43) anlamına gelir.

Tarihsel açıdan bakıldığında **söz** olgusu daima daha önce ortaya çıkar, anadilimizi başkalarının konuşmalarını duya duya öğreniriz ancak anadilimiz sayısız denemelerden sonra zihnimizde yer edinir. **Söz dilin** evrimini sağlar, dilsel alışkanlıklarımızı değiştiren başkalarını duyarak edindiğimiz izlenimdir. Bu durum **dil** ve **söz** arasındaki bağı açıklar niteliktedir. **Dil sözün** hem aracı hem de ürünüdür ve bu nedenle birbirinden tamamen farklı şeyler olduğunu söylemek olanaklı değildir

(Saussure, 1999: 22). Osman Senemoğlu'na göre **dil/söz** bağımlılığını ilk kez Saussure belirlemiştir ve böylece dilbilimde oldukça önemli olan bir yöntemsel ayrımı sunmuştur.⁷

Çağdaş dilbilim çalışmalarında Saussure'ün **dil/söz** ayrımının ağırlıklı olarak benimsendiği görülür. Ancak kimi dilbilimcilerin çalışmalarında bu ayrımı farklı biçimlerde ve farklı kavramlarla ele aldıklarına rastlanır. Bu çalışmalara birkaç örnek vermek konunun anlaşılabilirliğini sağlayacaktır. Saussure'den sonra **dil/söz** ayrımı üzerinde duran araştırmacılardan Louis Hjelmslev ondan tamamen ayrılmaz. Ancak terimleri daha biçimsel bir anlatımla ele alır ve salt **dil** düzleminde üç yön ayırt eder: ilk olarak *taslak*, salt biçim olarak **dil**, Saussure' deki **dil**; ikincisi *kural*, belli bir toplumsal gerçekleşmeyle daha önce tanımlanmış ancak toplumsal gerçekleşmenin ayrıntılarından bağımsız olan özdeksel biçim olarak **dil**; son olarak *kullanım* belli bir toplumdaki alışkanlıkların toplamı olarak **dil** (Barthes, 1979: 7).

Hjelmslev kuralın, kullanım ve **söz**ü belirlediğini savunur; kullanım ise **söz**ü belirler aynı zamanla onunla belirlenir; bunların tümü taslağı belirler ve sonucunda tüm bu kavramlar taslak ve kural-kullanım-**söz** olarak gerçekte iki düzleme indirgenir. Taslak ve biçim kurumla diğer düzlem söz ve gerçekleştirmeyle özdeşleşir ve buradan taslak kullanım karşıtlığına ulaşan Hjelmslev bu ikiliyi **dil/söz** ikilisinin daha gelişmiş biçimi olarak sunar (Vardar, 2001: 48). Bu karşıtlığı ele alan bir başka kişi V. Bröndal **dili** bütününe soyut bir kendilik olan şemaların toplamı; **söz**ü ise bu şemaların sayısız farklı biçimlerde gerçekleştirilme şekli olarak tanımlar (Bröndal'dan akt. Bayrav, 1998: 44). Bu anlamda Saussure'ün kullandığı karşıtlığı büyük oranda benimsediği söylenilebilir. Eugene Coseriu **dil/söz** karşıtlığını ince bir ayrımla genişletir. **Parole** (**söz**) kavramını Rede⁸ (**söz**) olarak adlandırır, **dili dizgeye** ve kurallara bölerek **söz** kavramı altında **dilin** bireysel kullanımına değinir.⁹ **Dizge** bir **dilin** olanaklarının

⁷ Konuyla ilgili bkz.: Senemoğlu, Osman, Genel Dilbilim Dersleri ve Çağdaş Dilbilim, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/11459>, 05.04.2020.

⁸ Rede Fransızca'daki **Parole** (söz) kavramının karşılığını anlamına gelse de söylem anlamını da kapsamaktadır.

⁹ Bkz.: (çevrimiçi), <https://romanistik.oehunigraz.at/files/2012/08/Einf%C3%BChrung-in-die-synchrone-und-diachrone-Sprachwissenschaft-Gesamtmittschrift.pdf>, 04.04.2020.

toplamıdır ve böylece **dil** bir olasılıklar **dizgesi** olarak görülür. **Dizge**, bir **dilde** var olan kuralları birleştirir. Kural olarak bir birey veya bir konuşmacı topluluğu için “düzgü” olanı belirtir, bir başka deyişle olması gerektir. **Dizgenin** kurallarının uygulanmasıdır.¹⁰ **Dil/söz** arasındaki ayrımı benimseyen bir diğer araştırmacı Gustave Guillaume, Saussure’ün kavramlarını bütünlemek için söylem kavramını kullanır. Guillaume’e göre “[...] dil, bir dizgeler dizgesidir ve aynı dili kullananların gönderme yaptığı temeldir; söz dildeki uzlaşımların yansıması ve belli koşullarda dilin içkin bir görünüşü olarak yorumlanan bölüm [...]” (Boutan’dan akt. Vardar, 2001: 48) olarak tanımlanabilir. Guillaume düşünce oluşlarını saptamak ve sınırlamak amacıyla düşüncenin iç etkinliğine yaptığı kesitlerden yola çıkar ve düşünceden **dile** geçiş düzlemi ve **dilden** söyleme geçiş düzlemi olarak kesitleri iki düzlemde ele alır (Ergun, 1999: 109, 110). Düşünce devinimdeki kesitler Saussure’ün kuramında **dizgeyken** Guillaume’da ise **dil** olarak ele alınır; söyleme geçiş ise devinimi kavramaya yarayan ikinci bir kesitler dizisi aracılığıyla gerçekleşir. Guillaume için “[...] dil ve söylem, kesitler dizisi aracılığıyla sürekli bir devinimden kesintili anlatıma geçişte yer alan etkinliktir” (Ergun, 1999: 110). E. Buyyens de Saussure’dan etkilenerek **dil/söz/söylem** olarak üçlü bir ayrımı benimser. Saussure’ün **söz** kavramını ikiye bölen Buyyens, birleşimlerin (bireyin **dili** kullanırken başvurduğu birleşimler) dışa iletilmesini sağlayan düzeneği **söz**; birleşimleri ise söylem anlamında kullanır. Söylem **sözün** işlevsel bölümüdür ve **dil** ile **sözü** birbirine bağlar (Buyssens’dan akt. Vardar, 2001: 48). Bu araştırmacılar yola çıkarak Saussure’ün **dil/söz** ayrımının çeşitli doğrultularda uzantısı sayılabilecek yeni kavramlaştırma çabalarının ve yaklaşımların olduğu görülmektedir. Ancak kimi açılardan söz konusu ayrımla benzerlikler sunmasına karşın kimi yönlerden de oldukça değişen bir başka ayrım Noam Chomsky tarafından kullanılan edim (Perfomanz) ve edinç (Kompetenz) ayrılığıdır. Chomsky konuşanın ve dinleyenin kendi **dilleri** konusundaki bilgiyi edinç kavramıyla tanımlar ve bu Saussure’ün **langue** kavramıyla ilişkilendirilir. İnsan konuşmasıyla gerçekleşen kişiye özgü **dil** kullanımına ise edim adını verir; bu kavramı da **parole** ile yakın bulunur (Aksan, C:II, 2005: 132).

¹⁰ Bkz.: (çevrimiçi), <https://romanistik.oehunigraz.at/files/2012/08/Einf%C3%BChrung-in-die-synchrone-und-diachrone-Sprachwissenschaft-Gesamtmitschrift.pdf>, 04.04.2020.

Sonuç olarak araştırmacılar tarafından her ne kadar eklemeler ve geliştirmeler yapılsa da **dil/söz** ayrımına ilişkin yaklaşımlarında Saussure'den tamamıyla uzaklaşmadıkları ve temelde onu destekledikleri görülmektedir. Dolayısıyla üçüncü bölümde **dil/söz** ayrımının çeviri kuramlarında izini saptamaya çalışırken Saussure'ün temelde yatan düşünceleri esas alınacaktır. Saussure'den başlayarak çağdaş dilbilim boyunca farklı araştırmacıların üzerinde durduğu ve dilyetisini oluşturan bu ayrımın, yapısal dilbilimin temellerinden biri olduğunu söylemek olanaklıdır. Vardar'ın düşüncesine göre **dil/söz** ayrımı 20. yüzyıl dilbiliminin izleyeceği doğrultuyu çizmiş ve araştırmacılara bakış açısı sunmuştur. Yapısal dilbilim yönteminin özü bir bakıma bu ayrımda saklı olduğundan, **dili** incelemek için önce eşsüremlî düzlemde **dizgeyi**, bir başka deyişle yapıyı incelemek gerekmektedir (Vardar: 2001: 47). Bu amaçla gelecek başlıkta **dizge** kavramına açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

2.1.3. Dizge

Saussure'ün dil olgusuna yaklaşımının temelini **dizge** kavramının oluşturduğundan söz edilebilir. **Genel Dilbilim Dersleri** adlı yapıtında **dizge** kavramı bir başlık oluşturmaz ancak Saussure'ün dili tanımlarken yaptığı açıklamalardan yapısal dilbilimde ne kadar temel bir kavram olduğu anlaşılabilmektedir. **Dizge** kavramı günümüzde yerini yapı kavramına bırakmıştır. Ancak Benveniste'in de deyimiyle, Saussure yapı kavramını kullanmaz ve ona göre **dizge** temel kavramdır (Benveniste, 1995: 147). Saussure için “dil” kendi içinde ve dolayısıyla dış etkileri olmayan bir **dizge** haline gelir ve yapısalcılık dilin içkin çalışan kapalı bir **dizge** olduğunu ele alarak dilsel olmayan bir gerçekliği tamamen dışlar.¹¹ Dolayısıyla dilin iç düzenine odaklanmak için öncelikle **dizgeye** odaklanmak gerekir.

Saussure **Genel Dilbilim Dersleri**'nde dilin öz niteliğini tanımlarken dilin bir göstergeler **dizgesi** olduğunu belirtir ve bu **dizgede** önemli olan anlamla işitimi

¹¹ Konuyla ilgili bkz.: (çevrimiçi), <https://romanistik.oehunigraz.at/files/2012/08/Einf%C3%BChrung-in-die-synchrone-und-diachrone-Sprachwissenschaft-Gesamtmitschrift.pdf>, 04.04.2020.

imgesinin birleşimidir (Saussure, 1999: 45). Bir başka deyişle **dizgeyi** çağrışımsal alan biçiminde tasarlayan Saussure bir bölümü ses benzerliği, bir bölümü ise anlam benzerliği ile betimler (Barthes, 1979: 67). Vardar, Saussure ile benzer şekilde her dilin sesli göstergelerden kurulu bir bütün olduğunu ve farklı duyumsal-devimsel alışkıların, anlam aktarımının gerçekleşmesini sağlayan konuşma yetisinin varlığını gösterdiğini vurgular. Anlam aktardığı oranda göstergesel nitelikte olan dilsel ögeler, her dilsel çevrede kendine özgü şekilde bulunan ve her toplumda özel bir görünüme bürünerek ayrımlaşan bir **dizge** ya da *yapı*, bir tür *düzgü* oluştururlar. Ses ve anlam gibi değişik düzeylerde birbirleriyle kurdukları ilişkilerle tanımlanarak **değerini** birbirinden alırlar ve böylece dilsel ögeler **dizgedeki** konum ve işlevleriyle belirlenirler (Vardar, 2001: 18).

Dilin göstergeler **dizgesi** olması göstergelerin rastlantısal biçimden çok belli bir yapı (bir diğer kullanımıyla dizge) çerçevesinde, belli bir düzeneğe ve kurallara göre bir arada olması anlamına gelir (Huber, 2008: 55). Gösteren ve gösterilenden oluşan gösterge için **dizge** bu iki alanda söz konusu olmaktadır. Gösteren, bir başka deyişle sesler alanındaki **dizge**, bir dilde hangi sesbirimlerin bulunduğunu ve bunların hangi kurallara göre eklemlendiğini betimlerken; gösterilen bir başka deyişle kavramlar ve sözcük alanındaki **dizge**, bir dilde hangi ses birleşimlerinin hangi anlamları aktardığı ve bu anlamlar arasındaki benzerliği, ayrılığı, kavram alanları gibi konuları ele alır (Huber, 2008: 56). Bu kavramların anlaşılabilirliği açısından bilindik bir örnek vermek yerinde olacaktır: “[...]kapı göstergesi ‘bir yere girip çıkarken içinden geçilen, açılıp kapanma düzeyi olan yer’ kavramıyla bu göstergenin çeşitli söylenişlerinin ortak özelliklerinin oluşturduğu /kapı/ işitimi imgesinden kurulur” (Vardar, 2001: 75,76). Dolayısıyla gösteren ve gösterilenin bir araya gelerek oluşturduğu göstergeler **dizgesi** bu düzen içinde açıklanabilir.

Anlıksal dizgebilimin kurucusu Guillaume, **dizgeyi** düşünce devinimi olarak inceler (Ergun, 1999: 108). Araştırmacı zaman ve anlıksal tür açısından biri gücüllük düzeyinde diğeri de gerçekleşme düzeyinde iki ayrı gösterenin varlığından söz eder: Konuşma veya yazma sürecinde sözcüğün dildeki değerlerinden birini, aktarmak istediğimiz düşünceye uygun olanı kullandığımızda *gerçekleşmiş gösterilenden* söz

ederken; sözcüğün kapsadığı kavramdaki diğer tüm değerler ise *gücül gösterileni* oluşturur. Guillaume bu ayrımı gösteren düzleminde de yapar. Gösteren söylemde gerçekleşmiş gösterilene dönüşen bir gücül gösterilenle bir gösterge arasında bulunan bir bağdır ve bu bağa kaynaşma adı verilir (Ergun, 1999: 109).

Saussure'ün **dizge** kavramını aynı zamanda işlemsel bir terime dönüştüren ilk kişilerden olduğu belirtilebilir. Bunu yaparken dilin bir **dizge** olduğunu satranç örneğiyle açıklar:

“ Dil kendi düzeni dışında düzen tanımayan bir dizgedir. Satranç oyunu yapılabilecek bir karşılaştırma bunu daha iyi anlamamızı sağlar. Satrançta iç olguyla dış olguyu birbirinden ayırmak görece olarak kolaydır: Oyunun İran'dan Avrupa'ya geçmiş olması bir dış özelliktir; buna karşılık dizgeyi ve kuralları ilgilendiren ne varsa iç özelliktir. Tahta taşların yerine fildişi taşlar koyarsam ortaya çıkan değişiklik dizgeyi ilgilendirmez. Ama taşların sayısını azaltır ya da çoğaltırsam, bu değişiklik oyunun kurallarını da derinden etkiler.” (Saussure, çev. Vardar, : 1999: 42)

Saussure'ün de sözlerinden yola çıkarak satranç oyunundaki bu durum dil ile ilişkilendirilebilir; dildeki öğelerin **değeri** bütün diğer öğelerle kurduğu karşılıklı ilişkisine bağlıysa, taşların **değeri** de satranç tahtasındaki konumlarına göre belirlenir. Herhangi bir taşın yeri değiştirildiğinde **dizge** değişir, taş başka bir konuma geçer. Bu nedenle **dizge** anlaktır (Saussure, 1999: 42). Yücel, Saussure'ün satranç örneğinden yola çıkarak dilsel öğelerin eş zamanlılık ekseninde ele alınması gerektiğini savunur ve artsüremlilik ekseninde ele almanın **dizgeyi** kaçırmaya neden olacağını belirtir. İşlevleri değişmediği sürece satranç taşlarının değişmesi oyun düzeninde bir değişiklik yaratmadığı gibi dildeki artsüremli değişimler de dilsel **dizgeyi** değiştirmez, bu anlamda işlevler ve bağlantılar aynı kaldığı durumda hep aynı **dizge** söz konusu olur (Yücel, 2005: 31).

Benveniste **Genel Dilbilim Sorunları** adlı yapıtında, bir **dizge** olarak dil kavramının önce karşılaştırmalı dilbilgisinde daha sonra genel dilbilimde Saussure'ün öğretilerini izleyenler tarafından uzun süre benimsendiğinden ve dilin yapısını incelemenin asıl amaç olduğundan söz eder (Benveniste, 1995: 148,150). Burada esas

olan dilin tüm bölümlerinin dayanışma ve bağımlılık ilişkisi içinde birbirine bağlanan bir **dizge** yaratmasıdır ve bu **dizge** karşılıklı olarak ayrımlaşan ve belirlenen birimleri, eklemli göstergeleri düzenler. Yapısalcılık **dizgenin** ögelere oranla üstünlüğünü savunur; hem söz zincirinde hem de biçimsel **dizgelerde** ögeler arasındaki bağlantılar aracılığıyla **dizgenin** yapısını ortaya çıkarmayı hedefler (Benveniste, 1995: 152).

Dizge kavramı daha önce de belirtildiği gibi Saussure tarafından ayrıca ele alınmamıştır ancak **dil/söz** ayrımı ve dilin göstergelerden oluşan bir **dizge** olması kavramın açıklanması gereksinimini ortaya koyar. Dolayısıyla **dizge** kavramının **dil/söz** karşıtlığı gibi çağdaş dilbilimin temellerinden biri olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yukarıda verilen bilgilerden özetle dil tüm bölümleri karşılıklı bağıllık içerisinde bağlanmış bir **dizgedir**, ögelerin birbirine bağıllığı göstergeler **dizgesidir**. Gelecek bölümde göstergeler **dizgesiyle** bağlantılı olarak dil birimlerinin **dizge** içinde konumlarına ve öbür ögelerle ilişkilerine göre belirlenen **değer** kavramı ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.1.4. Değer

Saussure'ün **değer** kavramı dil kuramının en karmaşık kavramlarından biridir. Bu nedenle **değer** kavramının yalın ve tek bir tanıma izin vermeyen çok bileşenli bir kavram olduğu söylenilebilir. **Değer**, Vardar'ın söylemine göre “Saussure ile birlikte dilin bir töz olmadığının anlaşılıp biçim niteliği taşıdığının anlaşılmasıyla doğmuştur” (Vardar, 2002: 67). **Genel Dilbilim Dersleri**'ne bakıldığında Saussure'ün **değer** kavramını eşzamanlı dilbilim ile bağlantılı olarak ele aldığı görülür (Saussure, 1998). **Dizge** kavramını anlatırken yukarıda kısaca söz edildiği gibi, dilsel bir ögenin “**değerini**” belirleyebilmek için onunla aynı **dizgede** yer alan öbür ögelerle kurduğu karşıtlık bağlantılarını göz önünde bulundurmak gerekir.

Anja Koeder, **Von Ferdinand de Saussure zu einer formalen diachronischen Semantik** [Ferdinand de Saussure'den biçimsel eşzamanlı anlambilime] adlı doktora

tezinde **değer** kavramına ayrıntılı olarak yer verir. Koeder'e göre **değer** ile **dizge** iç içe bir durumdadır, bir başka deyişle **dizge** olmadan **değer**, **değer** olmadan da **dizge** olması olanaklı değildir. Bu bağlamda Saussure'ün **değer** oluşumunun **dizgeye** bağlı olduğundan ve **dizgeden dizgeye** farklılık gösterdiğinden, bir başka anlatımla uygulamada ilgili dile bağlı olduğundan söz eder. Koeder, **değeri** “Göstergeyi oluşturan gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiye; ‘in praesentia’daki ilişkilere, bir başka deyişle dizimsel ilişkiye; ‘in absentia’ ilişkilere, bir başka deyişle çağrışımsal ilişkilere” (Koeder, 1999: 57) bağlar.

Koeder, tam bir **değerin** bu üç düzenin ilişkilerinin toplamından kaynaklandığını öne sürer (Koeder, 1997: 57). Göstergeyi oluşturmak için birleştirilen gösteren ve gösterilen bir şekilde var olurlar ve yapılandırılmamışlardır, ancak bu iki bileşen arasında bir bağlantı olması gerekmez. Daha açık bir deyişle gösteren ve gösterilen arasındaki bağ nedensizdir (Koeder, 1997: 58). **Değerin** oluşmasındaki belirleyici etken, bir ilişkinin ortaya çıkmasıdır, yapılandırılması ise alt rol oynar ve bu nedenle **değerler** görecelidir, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiye bağlıdır. Bu ilişki değiştirilirse, ilke olarak dizimsel (praesentia) ve dizisel (absentia) ilişkilerin değişmesi olasıdır (Koeder, 1997: 59).

Saussure'e göre, göstergenin nedensizliği de yalnızca toplumsal bir olgunun bir dil dizgesi yaratabildiğini anlamımızı sağlar; **değerlerin** yerleşebilmesi için toplumsal kullanım ve genel uzlaşım gerekir, bu anlamda birey tek başına hiçbir **değer** yerleştiremez. Böylelikle **değer** kavramını yalnızca bir ses ve bir kavramın birleşimi olarak görmek yanılgıya sebep olacaktır ve bu durum ögeyi parçası olduğu **dizgeden** ayırmak anlamına gelir. Dolayısıyla dayanışık bütünden yola çıkarak bu bütünün kapsadığı ögeleri çözümleme yoluna gidilmelidir (Saussure, 1998: 166). Bayrav da Saussure'ün bu görüşleriyle benzerlik göstererek, göstergeyi yalnızca bir gösteren ve gösterilen toplamı olarak görmenin yanlış olduğunu vurgular. Bu bağlamda gösterge parçası olduğu **dizgeye** yerleştirmelidir çünkü göstergenin anlamını komşu terimler sınırlandırır, birinin anlamındaki kayma öteki terimlerde tepki yaratır (Bayrav, 1998: 66).

Saussure **değer** ve anlam arasındaki ilişkiyi de sorgular (bkz. Saussure, 1998: 167). **Değer**, kavramsal yönü bakımından anlamın bir ögesidir ve anlamlamadan daha önemli, sözün karşıtı olan dil kavramıyla sıkı bağlantısı olan temel bir kavramdır (Barthes, 1979: 48). Anlam **değere** bağlıdır ancak **değerden** nasıl ayrıldığını anlamak oldukça zordur. Anlam işitim imgesinin doğal karşıtlığıdır ve “ [h]er şey kendi dışında bir varlık nedeni bulunmayan bir alan gibi ele aldığımız sözcüğün sınırları içinde, işitsel imgeyle kavram arasında olup biter” (Saussure, 1998: 167).

Saussure’e göre dil dışında bile bütün **değerler** “1) Değeri belirlenecek şeyle değiştirebilir benzemez bir öge; 2) Değeri söz konusu olan şeyle karşılaştırılabilir benzer ögeler” (Saussure, 1998: 168) tarafından oluşur. Konuyu açıklığa kavuşturabilmek için Saussure’ün para örneğinden yola çıkmak yerinde olacaktır. 5 Franklık bir para satın almasını sağladığı herhangi bir mal ile değiştirilebilir (ekmek, sabun, sinema bileti); aynı zamanda **değeri** daha yüksek ya da daha düşük paralarla da (10 Frank vb.) karşılaştırılabilir (Barthes, 1979: 49). Bu örnekle benzer şekilde, bir sözcük aynı türden bir sözcükle karşılaştırılabilir olmalıdır ve benzemez bir kavramla değiştirilebilir olmalıdır. Saussure’e göre, sözcüğün herhangi bir kavramla değiştirilebileceğini, daha açık bir deyişle sadece ne anlama geldiğini bulmak **değerini** saptamaya yardımcı olmayacaktır ve bu nedenle sözcüğü benzer **değerlerle**, karşıtlık kurabileceği öbür ögelerle karşılaştırmak gerekir (Saussure, 1998: 169). Sözcüğün içeriği kendi dışındaki ögeler aracılığıyla tam olarak belirlenebilir ve sözcük **dizge** içinde sadece bir anlam içermez özellikle bir **değer** taşır ve bu ayrı bir durumdur (Saussure, 1998: 168).

Bu bölüme kadar **değer** kavramına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi **değer**, Saussure’ün dilsel anlayışına egemen olan **dizge** kavramı ile yakından ilişkilidir: dildeki her şey sistematik bir karaktere sahiptir ve dil olayları tek tek değil, sistematik bağlamlardaki uzuvlar olarak işlev görür (Weisberger, 1971: 105). Sonraki adlandırmasıyla sistem ancak çalışmada yer verilen haliyle **dizge** kavramının, çalışma kapsamında incelenen kaynaklar doğrultusunda dilsel alt sistemler olarak sözcük alanlarının ve anlamsal ilişkilerin araştırılmasını tetiklediği görülür. Bu anlamda sözcüğün içinde bulunduğu anlam alanının, sözcüğün **değerinde** belirleyici

rol oynadığı belirtilebilir. Burada konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla dilsel alan kavramına dikkat çekilecek ve özellikle **sözlüksel alanda** yapılan çalışmalar, çeviri sürecine etkisi açısından değerlendirilip örneklendirilmeye çalışılacaktır.

2.1.5. Sözlüksel Alan

Jost Trier ve Loe Wesiberger gibi Alman dilbilimciler “dilsel alanlar¹²” üzerinde çalışmış dilbilimcilerdir. Özellikle Jost Trier’e ait çalışmalar dönüm noktası niteliği taşır çünkü dilde “alan” olarak tanımladığı kimi yapıları bulmuştur.

Alan kavramıyla ilk ilgilenen kişi, 1924 yılında “Der Alte Orient und die Indogermanen” adlı makalesinde anlam alanı (Bedeutungsfeld) terimini kullanan Günther Ipsen olsa da “dilsel alan” kavramı asıl olarak Trier tarafından tanınmıştır. 1931’de yayınladığı “Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes” adlı çalışmasında sözcük edinimi ile ilgili düşüncelerini sunar. Trier’in ele aldığı **sözlüksel alan** kavramı Saussure tarafından çağrışımsal dizimde ve **değerin** belirlenmesinde önerilir ancak göstergeler ve **değerleri** arasında bir ayrım yapmasına karşın, içerik yönünde yapısal bir çözümleme yapmaz (Schwaika, 2002: 9). Trier, Saussure’ün dil kuramındaki sistematik ve yapısalcı yaklaşımı benimseyerek sözcük alanı içindeki örneksel ilişkilere yoğunlaşır (Schwaika: 2002: 11).

Bir dilin sözcük hazinesindeki anlamsal bağları açıklamak amacıyla **Sözlüksel Alan** Kuramını geliştiren Trier, sözcüklerin tek tek sesletilmesi gerçeğinin tersine,

---

¹² Dilsel alan çalışmaları şunlardır: **Kavramsal alan (Alm. Begriffsfeld)**: “Bir sözlüksel alanda anlatımını bulan anlamsal alanın dış gerçeklik düzlemindeki kavramsal karşılığıdır [...] Birçok dilbilimci gerçekte kavramsal alan terimini anlamsal alan terimiyle eşanlamda kullandığından yukarıdaki tanımda yer alan ayrım gerçekte daha çok kuramsal bir ayrımdır” (Vardar, 1980: 132). **Sözlüksel alan (Alm. Wortfeld)**: “Aynı gerçeklik düzlemini belirten sözlüksel birimlerin oluşturduğu yapısal düzen. [...] Sözlüksel alan terimini kavramsal alan ya da anlamsal alan terimiyle özdeş biçimde kullananlar da vardır”(Vardar, 1980: 185).

Anlamsal alan (Bedeutungsfeld): “Aynı gerçeklik kesiminde yer alan olguları belirten, anlam açısından ortak bir paydaya indirgenebilir sözlüksel birimlerin içerik düzlemindeki bağlantılarından kurulu düzen. Her sözlüksel alanın temelinde anlamsal bir alan yer alır[...] Birçok araştırmacı anlamsal alan terimini kavramsal ya da sözlüksel alan terimiyle özdeş tutar” (Vardar, 1980: 22). Bu tanımlardan da görüldüğü gibi üç kavram da anlam olarak birbirinden her zaman ayırt edilmemektedir.

hiçbir sözcüğün insanların bilincinde bağımsız şekilde yer almadığını savunur. Trier bir sözcüğün anlaşılabilmesi için, **sözlüksel alanın** tamamının bilinmesi gerektiğini, çünkü **sözlüksel alana** tümüyle egemen olduğumuzda bir sözcüğü doğru anlayabileceğimizi belirtir. Anlam sadece **sözlüksel alan** sayesinde vardır; **sözlüksel alan** yoksa anlam da yoktur (Trier'den akt. Özbent, 2013: 56,57).

Qianguang Wu ¹³ Trier'in bu kuramını şöyle özetler:

- “ 1) Bir dil sistemindeki sözcük dağarcığı anlamsal olarak ilişkilidir ve tam bir sözlük sistemi oluşturur. Bu sistem istikrarsızdır ve sürekli değişir.
- 2) Bir dilin sözcük dağarcığı anlamsal olarak ilişkili olduğundan, her bir sözcüğün anlamsal değişimini tek başına incelemekten çok sözcük dağarcığını bütünlüştürmüş bir sistem olarak incelememiz gerekir.
- 3) Sözcükbirimlerin anlamı birbiriyle ilişkili olduğundan, bir sözcüğün yan anlamını ancak diğer kelimelerle anlamsal ilişkisini analiz edip karşılaştırarak belirleyebiliriz. Bir kelime sadece kendi semantik alanında anlamlıdır.” (Wu'da akt. Gao/Xu, 2013: 203)

Wu'nun yukarıdaki alıntısından yola çıkarak sözcüğün tek tek ele alınması yerine **dizge** üzerinden bir bütün olarak ve diğer sözcüklerle anlamsal ilişkilerini kurarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemek olanaklıdır. Vardar'a göre “[...] sözlüksel ya da terimsel alan sözlüksel ya da terimsel nitelikli birimlerle bunların kurduğu bağlantılardan oluşur” (Vardar, 1983: 6). Bu birimlerin içerik düzlemi anlamsal alanı meydana getirir. Bu durumu “[s]özlüksel ya da terimsel göstergelerin bağlantıları özgül bir değerler dizgesidir; anlamsal alanda ise anlambirimciklerin örgütleniş ve eklemlenişi söz konusudur” (Vardar, 1983: 6) sözleriyle açıklar. Öte yandan anlambirimler içerdikleri anlambirimcikler tarafından belli bir kavramsal ya da göndergesel alana bağlanırken, aynı düzeydeki birimlerle ilişkileri de **değerlerini** belirler (Vardar, 1983: 6). Vardar'ın bu düşüncelerinden yola çıkarak anlamın olması için bir **sözlüksel alanın** olması gerektiği vurgulanabilir. Bir dildeki sözcükler

¹³ Araştırmacı, bu sözleri özgün yapıtta Trier'in anlam alanı kuramına dayandırarak açıklar, ancak bir önceki dipnotta da belirtildiği gibi kimi dilbilimciler bu alanları birbirinin yerine kullandıkları için Wu'nun bu alıntısı çalışmamızda sözlüksel alan çerçevesinde değerlendirilmiştir.

arasında farklı yönden anlamsal bağlantılar mevcuttur ve her sözcük **değerini** diğer ögelerle dizimsel ve dizisel boyutta kurduğu bu anlamsal bağlantılardan¹⁴ alır (Öztokat: 1990: 161). Sueda Özbent, Trier'in **sözlüksel alan** kavramından yola çıkarak bir sözcüğün ait olduğu **sözlüksel alan** içinde anlamlı olduğunu vurgular ve bu nedenle **sözlüksel alan** olmadan bir sözcüğün anlamından söz etmenin olanaklı olmadığını savunur (Özbent, 2013:2). Bir önceki başlıkta açıklanan Saussure'ün **değer** kavramı bu durum ile ilişkilendirilebilir çünkü sözcüklerin anlamı aynı zamanda onların **değerleri** ile ilgilidir. Bir sözcüğün geçerliliği, yalnızca komşu ve karşıt sözcüklerin geçerliliğinden ayırt edilirse tanınabilir. Daha açık bir deyişle sözcüğün konumu, dil sistemi içerisinde ait olduğu **sözlüksel alandaki** diğer sözcükler ile karşılaştırıldığında belli olur. Wu'nun yukarıdaki sınıflandırmasında görüldüğü gibi dil sistemi içerisinde sözcükler karşılıklı etkileşim içerisinde olduğundan sözcüklerin anlamı **değerleriyle** de ilişkidir. Bu konuyla ilgili olarak Saussure'ün bilinen örneğine dikkat çekmekte yarar vardır:

“Fransızca *mouton* “koyun” İngilizce *sheep*’le aynı anlama gelebilirse de aynı değeri taşımaz. Bunun için birçok neden vardır. Bu nedenlerden biri özellikle şudur: pişirilip hazırlanarak sofraya getirilen ete İngilizce’de *mutton* denir, *sheep* denmez. *Sheep* ile *mouton* arasındaki değer ayrılığı, ilk sözcüğün yanında ikinci bir öge bulunmasından, Fransızca’ da ise böyle bir duruma rastlanmamasından doğar.” (Saussure, çev. Vardar, 1998: 169)

Dolayısıyla diller arası sözcüklerin farklılaştığını ve **değerlerinin** benzer olmadığını belirtmek olanaklıdır. Trier **sözlüksel alanın** dil içerisinde geçerli olup sözcüklerin gösteren kısmı ile ilgili olduğunu savunur. Fakat günümüzde **sözlüksel alanın** hem göstereni hem de gösterileni içerdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Özbent, 2013: 57).

¹⁴ Anlamsal bağlantılarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Öztokat, Erdim “Anlam Çözümlemesi: Temel Fransızca’ da ‘Duygu’ Sözlüksel Alanı”, **Dilbilim Dergisi**, Sayı: 9, 1990, ss. 155 -176.

Trier, **Sözlüksel Alan** Kuramını açıklamak için aşağıdaki not cetvelinden yararlanır:

Tablo 2.1: Trier'in not cetveli örneği.¹⁵

1.Derecelen dirme sistemi	sehr gut [pekiyi]	gut [iyi]	genügend [orta]	ungenügend [zayıf]
2.Derecelen dirme sistemi	sehr gut [pekiyi]	Gut [iyi]	genügend [orta]	Ausreichend [geçer] Mangelhaft [zayıf]
3.Derecelen dirme sistemi	sehr gut [pekiyi]	gut [iyi]	genügend [orta]	befriedigend [yeterli] ausreichend [geçer] mangelhaft [zayıf] ungenügend [yetersiz]

Trier bu örneği ile bir alandaki tek bir sözlükbirimin anlam kapsamının, kaç sözlükbirim ile denk geldiğini göstermektedir. Bu not cetvelinde en iyi not ve en kötü not aralığında farklı derecelendirme ölçekleri de vardır. “Mangelhaft” sözcüğü; yetersiz, kusurlu, eksik, hatalı, defolu, noksan, bitmemiş, zayıf gibi anlamları taşımaktadır. Trier, bu not cetvelindeki “mangelhaft (zayıf)” notuna dikkat çekerek sözcük anlamının değil sistem içerisindeki anlamının önemli olduğunu vurgular (Trier'den akt. Özbent, 20013: 57). Tablodan “mangelhaft” sözcüğünü değerlendirebilmek için, bu notun beşli not sistemine ait olduğu bilgisine sahip olmak gerekir.

Dolayısıyla “mangelhaft” sözcüğünün farklı derecelendirmelerde sistemlerinde aynı anlamı taşımadığı belirtilebilir, bir başka deyişle beşli sistemde “mangelhaft” en zayıf not iken altılı sistemde en zayıf not değildir, “ungenügend” en zayıf nottur. Bu bağlamda “mangelhaft”ın not sistemleri arasında farklı **değerleri** taşıdığı belirtilebilir. “Genügend”, “ausreichend” ve befriedigend” notlarının da bu üç derecelendirme sisteminde¹⁶ aynı **değerlere** sahip olmadığı yine tablodan görülmektedir. Buradaki

¹⁵ Tablonun çalışmaya veri oluşturan kısmı buraya eklenmiştir, tamamı için bkz.: (çevrimiçi), <http://www.fb10.uni-bremen.de/khwagner/semantik/pdf/Felder.pdf> , 24. 04. 2020.

¹⁶ Türkiye’de notlandırma 100 puan üzerinden (85-100 pekiyi, 70-84 iyi, 55-69 orta, 45-54 geçer, 0-44 başarısız); Almanya’ da ise altılı derecelendirme sistemi üzerinden hesaplanmaktadır.

derecelendirme sistemlerinde görüldüğü gibi dildeki **değer**, bir anlatımın gönderme yaptığı aralık ve diğer anlatımlarla olan ilişkisi ile ortaya çıkar. Dolayısıyla **değer** kavramı yalnızca **dizgeyle** ilgili ve eşzamanlı düşünmeyi gerektiren dilin özelliklerini belirtmez; aynı zamanda dilin biçimsel tanımı ile sosyal karakterinin kabulü arasındaki bağlantı olduğunu gösterir (Koeder, 1999: 61).

Trier anlamın diğer sözcüklerle dizisel ilişki tarafından belirlendiğini savunur; daha açık şekilde belirtmek gerekirse sistemde “ungenügend” ve “gut” varsa “sehr gut”un ne olduğunu öğrenmek olanaklıdır. Böylece tek bir sözcüğün neyi dile getirdiği kolaylıkla anlaşılmaz, önemli olan sözcüğün ait olduğu **sözlüksel alanın** yapısıdır (Schwaika, 2002: 11). Göksel Sert **Anlam Alanı ve Anlam Ezgisi Açısından Eş Anlamlı Durum Sıfatları** adlı doktora tezinde, dizisel ilişkilerin dizimsel düzlemde yer alan sözcüklerin seçimiyle ilgili olduğundan söz eder. Bu anlamda dizimsel inceleme dilin kullanımına odaklanırken, dizisel inceleme sözcüklerin sözlük anlamlarına odaklanır (Sert, 2018: 11).

Trier’in yukarıdaki not cetvelinde görüldüğü gibi sözcüklerin anlamlarını kesinleştirmek oldukça güçtür. Karakteristik çözümleme, sözcük alanlarını sıralamak ve farklılaştırmak için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemle ilgili yapılan çalışmalarda özellikle “sterben” (ölmek) eyleminin ele alındığı görülür. Sterben (ölmek) eylemi yansız olan ya da farklı nedenlerden kaynaklanan gibi çeşitli ulamlarda değerlendirilebilen bir eylemdir. Metnin bağlamı içerisinde doğru sözcüğü kullanabilmek için sterben eyleminin söz konusu bütün bu bağlantılarına bir başka deyişle sözcük alanlarına göz atmak gerekir.

“Sterben” eylemi Leo Weisberger tarafından aşağıdaki şemadaki gibi ele alınmıştır:

Şekil 2.1: “Hayatın Sona Ermesi”.¹⁷

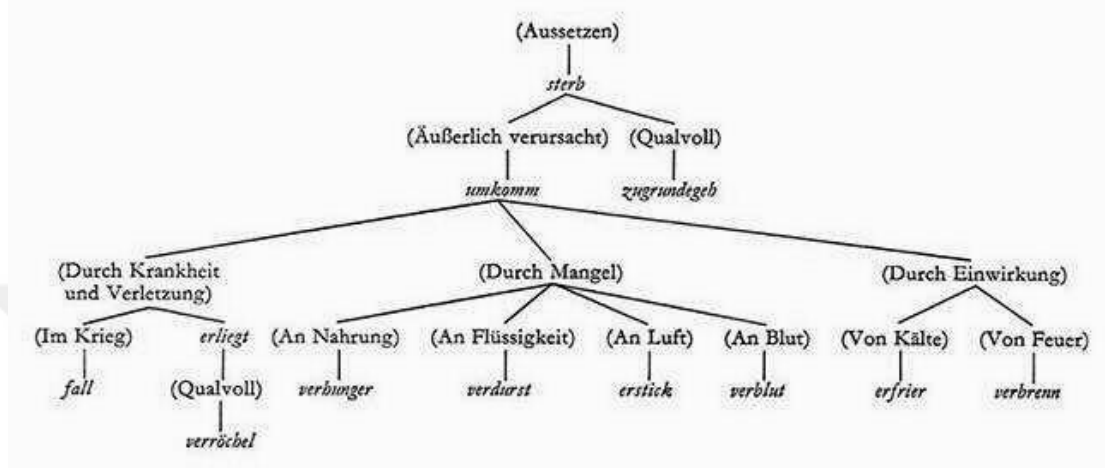

Weisberger’in yukarıda şemada ölmek eyleminin çeşitli bağlantılarını ele aldığı görülmektedir. En içten dışa doğru gözlemlendiğinde “sterben” (ölmek), “verenden” (yavaş yavaş acı çekerek ölmek), “eingehen” (hayvanlar ve bitkilerin can vermesi), eylemleri yer alır; bu eylemleri ölüme gönderme yapan, ölüm anlamı taşıyan tarafsız eylemler olarak değerlendirmek olanaklıdır. İkinci bölümde ise “verhungern” (açlıktan ölmek), “erfrieren” (donarak ölmek), “fallen” (şehit olmak), “zugrunde gehen” (yok olmak), erliegen (hastalığa yenik düşmek), “umkommen” (bir kaza veya bir felaket nedeniyle hayatını kaybetmek) gibi ölümü bir nedene bağlı olduğunu belirten eylemler yer alır. En dıştaki bölüm ise “heimgehen” (gerçek eve dönmek, ahirete göç etmek), “entschlafen” (gözlerini dünyaya kapatmak), “hinübergehen” (öbür dünyaya geçmek), “einschlummern” (uykuya dalmak, uykuda ölmek), “ableben” (hayata gözlerini kapamak), “erlöschen” (sönüp gitmek), “verröcheln” (hırıltılar çıkararak ölmek), “abkratzen” (nalları dikmek), “verrecken” (gebermek) gibi ağırlıklı olarak yan anlam taşıyan eylemsel eşdizimlerden oluşur.

¹⁷Şemaya ulaşmak için bkz.: Wagner, Karl Heinz: “Einführung in die Semantik”, (çevrimiçi), <http://www.fb10.uni-bremen.de/khwagner/semantik/pdf/Felder.pdf>, 24.04.2020.

Klaus Baumgärtner “sterben” (ölmek) eyleminin **sözlüksel alanını** bir başka yöntemle, aşağıdaki gibi göstermiştir:

Şekil 2.2: “Ölüm”

(K. Baumgärtner, 1966: 191)

Baumgärtner’in şemasında “umkommen” (ölmek) eylemi dış nedenlere bağlı olarak hastalık ve yaralanma (Krankheit und Verletzung), hayati bir ihtiyacın olmayışı (Mangel) ve dış etkiler (Einwirkung) biçiminde ulamlaştırılmıştır. Bunların hemen altında da ölüm nedenleri açıkça belirtilmiştir. Dolayısıyla eşanlamlılık söz konusu olduğunda içerik açısından ince ayrımlar yapmak önemlidir ve bu durum yalnızca dar bir alanda çok sayıda kelimenin karşılıklı olarak belirlenmesiyle yapılabilir (Weisberger, 1971: 106). Ayrıca tam bir anlam eşitliği derecesinde eşanlamlı sözcüklerin bulunmadığı bu şemalardan yola çıkarak belirtilebilir.

Sözlüksel alan ile bağlantılı olarak Erdim Öztokat, “Anlam Çözümlemesi: Fransızca’da Duygu Sözlüksel Alanı” adlı çalışmasında **anlambirimcik çözümlemesine** yönelik araştırmacıların daha özgün betimleme örnekleri geliştirdiklerinden söz eder. Öztokat’a göre “[s]esbilim alanındaki sesbirimcik çözümlemesi örneksenerek, anlambirimler de gösterilen bölümünü oluşturan en küçük anlamsal özellikler olarak tanımlanan anlambirimciklere indirgenebilir” (Öztokat, 1990: 158). Bir anlambirimin sahip olduğu bütün anlambirimcikler, anlambirimcik demetini oluşturur ve bu demette değişmez anlambirimciklerin yanı sıra değişken

anlambirimcikler de yer alır (Öztokat, 1990: 158). Öztokat ile benzer olarak Riemer’e göre **anlambirimcik çözümlemesi**, sınırlı sayıda ikili özellik kullanımına göndermede bulunur (Riemer, 2010: 155). **Anlambirimcik çözümlemesinde** özellikle Pottier’in çalışması örnek olarak ele alınır: Pottier sandalye, koltuk, tabure, kanepeler, puf gibi oturacak nesneler dizgesini, ayaklı/ayaksız, bir kişilik/çok kişilik, arkalıklı/arkalıksız, kolluklu/kolluksuz gibi ikili ayırıcı özellikler aracılığıyla belirler (Öztokat, 1990: 159). Bu yolla sınırlı sayıda anlambirimcikler ile bir dilin tüm sözcükleri kapsamlı bir şekilde çözümlenebilir.¹⁸

“İşitilebilir titreşim” üstsözlükbirimini oluşturan göstergelerin çözümlemesi şöyle gösterilebilir:

Tablo 2.2: Üstsözlükbirim “işitilebilir titreşim” anlambirimcik çözümlemesi.

Anlambirimcik çözümlemesi Dil göstergeleri	duyulabilir	bağımsız meydana gelen	yayılm	yansıyan	homojen
Schall [Ses]	+	0	0	0	0
Laut [Gürültü]	+	+	0	0	0
Hall [Uğultu]	+	-	+	0	0
Widerhall [Yankı]	+	-	+	+	0
Klang [Tını]	+	-	-	0	+
Geräusch [Patırtı]	+	-	-	0	-
Ton [Ahenk]	+	-	-	0	+

Tabloda üzerinde **anlambirimcik çözümlemesi** yapılan yedi ayrı sözcüğün ve altı farklı anlam özelliğinin yer aldığı görülmektedir. **Anlambirimcik çözümlemesinde** incelenen sözcüklerin verilen anlam özellikleri, ilgili

¹⁸ Konuyla ilgili bkz.: Holzinger, Helbert, “Semantik der deutschen Gegenwartssprache”, (çevrimiçi), <https://www.uv.es/~holzinge/LV/05-06/sem05-06pdf.pdf>, 17.05.2020.

anlambirimciğin söz konusu sözcük açısından geçerli olup olmamasına göre “+” ve “-” ile gösterilerek değerlendirilir ve bu yolla sözcüklerin anlam farkları saptanabilir. Aynı zamanda incelenen sözcükler açısından bağıntısız özellik gösteren anlambirimcikler “0” ile değerlendirilir (Sert, 2018: 3). Yukarıdaki anlambirimcik tanımlarından ve örneklerinden yola çıkarak anlambirimcik demetinin bir arada bulunmasıyla bir sözcüğün tözünün ele alındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sözcüklerin tanımında rol oynayan anlambirimcikler dil düzleminde yer alır ve söz düzlemine geçildiğinde bütün anlambirimcikler gerçekleşmez. Bununla birlikte dil düzlemindeki anlambirimciklerin söz düzlemine hiç yansımadağı da görülebilir (Öztokat, 1990: 159). Bu durumun yine Saussure’ün **değer** kavramına gönderme yaptığı belirtilebilir. Bir sözcük nasıl her zaman aynı anlamı taşıyorsa, **söz** düzleminde de aynı anlambirimcikleri yansıtmayabilir (Sert, 2018: 4).

Özetle **sözlüksel alan** kavramı da çalışmanın temel kavramlarından biridir ve aynı zamanda bütün bu örneklerden görüldüğü üzere çeviride uygun anlamın aktarımı konusunda oldukça yol gösterici olduğı belirtilebilir. **Sözlüksel Alan** Kuramının **anlambirimcik çözümlemesi** yöntemi ile ilişkili olduğı görülmektedir ve **anlambirimcik çözümlemesinin** de çeviride bağlama uygun sözcük seçimi konusunda yol gösterici olduğı ileri sürülebilir. Birbiriyle ilişkili olarak **değer**, **sözlüksel alan** ve **anlambirimcik çözümlemesi** tüm yönleriyle ele alınamayacağından genel çerçevede çalışmanın üçüncü bölümünde irdelenecek bir başka kavram ve yöntemlerdendir.

2.1.6. Eşdeğerlik

Eşdeğerlik, önceleri dilbilim daha sonra çeviribilim alanında ele alınan bir kavramdır. Ancak **eşdeğerlik** kavramını bu iki alanda tartışmak için kökenine kısaca değinmekte yarar vardır. Stolze, bu kavramın asıl olarak matematik ve biçimsel mantık alanlarından geldiğini savunarak “[b]ir denklemdeki unsurların tersine de sağlanabilir kesin karşılığı [...]” (Stolze, 2008: 101) anlamını taşıdığını belirtir. Wills de Stolze’un bu sözlerini destekleyerek 1950’li yıllarda özellikle Almanca karşılaştırmalı dilbilim

altında yürütülen çeviri çalışmalarında ele alınan **eşdeğerlik** kavramının, teknik disiplinlerden veya biçimsel mantık alanından alındığını öne sürer (Wills'den akt. Prunch, 2002: 33). Banu Tellioğlu “Çeviri Etiğinin Dünü ve Bugünü” adlı çalışmada, dilbilimcilerin çeviriyi öznel görüşlerin egemenliğinde bir alan olmaktan kurtarmak için **eşdeğerlik** kavramı üzerinden dilbilimin yöntemlerinden yararlanmanın önemini vurguladıklarını belirtir. Tellioğlu, dilbilimcilerin çeviride **eşdeğerliğin** yakalanmasını gerektiğini savunduklarını ve dilbilimciler için **eşdeğerliğin**, çeviride dilbiliminin bilimsel temellerinden yararlandığında kesinlikle yakalanabilecek olan anlatımlar arasındaki denklığe gönderme yaptığını vurgular (Tellioğlu, 2018: 116). Vardar **eşdeğerlik** kavramını dilbilim alanında “[k]arşılıklı içerme bağıntısı” (Vardar, 2002: 94) olarak tanımlar ve özdeş çevreleri olan öğelerin **eşdeğerlik** göstereceğini belirterek bu kavramı örneklendirir. Vardar'ın bu tanımıyla benzer olarak, Kâmile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy **eşdeğerlik** kavramının sözlük anlamıyla “Değişik dilbilgileri (equivalence) arasında güç eşitliği ilişkisi; Çeviride kaynak ve erek dillerde yapı, anlam ve işlev ilişkisi kurma ile ilgili nitelik” (İmer/Kocaman/Özsoy, 2011: 120) biçiminde tanımlar. Araştırmacıların tanımlarına dikkat çekildiğinde, dilbilimde **eşdeğerlik** kavramının genel anlamıyla farklı dillerin dilsel yapıları arasındaki karşıtlık ilişkilerinin çözülmesine dayandırıldığı ileri sürülebilir. Bu nedenle sözdizim düzleminde gerçekleştirilen karşıtlık çalışmalarının, dilbilimcilerin **eşdeğerlik** kavramının tanımında çıkış noktası olduğu ileri sürülebilir. Çeviri bağlamındaki **eşdeğerlik** ise, yapı ve işlevin karşıtlık ilişkilerine anlam ve kültürün de eklenmesiyle farklı bir boyut kazanır. Ancak bu konu üçüncü bölümde ayrıntılandırılacaktır.

Kıran ve Eziler-Kıran **Dilbilime Giriş** adlı yapıtlarında **eşdeğerliği** çeviri araştırmaları çerçevesinde ele alır. Günümüzde dilbilimin bir dalı olan anlambilim çalışmalarının çeviriye dayandığını belirtir. Araştırmacılar biçimlerin bir dönüşüm işlemi olarak tanımlandığı çeviride, kaynak ve erek metin arasında tam bir anlamsal **eşdeğerlik** olarak tanımlanabilecek bir değişmeyen korunması gerektiğini savunur. Kıran/Eziler-Kıran karşıtlık içinde **eşdeğerlik** sorununu dilbilimin en büyük sorunu biçiminde değerlendirerek bir **dizgeden** diğerine geçerken çevirmenin amacına uygun olarak biçimde ve içerikte değişiklikler yaptığını vurgular (Kıran/Eziler-Kıran, 2013:

467-469). Ancak dilbilimin bir çeviri yöntemi olmadığını da vurgulayan araştırmacılar, dilbilimin nasıl çeviri yapılacağını öğretmediğini; çevirinin tözü olan dilin tanımlanması ve çözümlenmesi konusunda çevirmeni bilinçlendirerek doğal dillerin olanaklarını sunduğunu belirtir (Kıran/Eziler-Kıran, 2013: 484).

Eşdeğerlik kavramı, yukarıda söz edildiği gibi özellikle 1950’lerde karşılaştırmalı dilbilim çatısı altında yapılan çeviri çalışmalarında yoğun şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmalarda, başlarda metinlerden çok dillerin iç sistemleriyle ilgili yapılan çalışmalar ön plandadır ve dil sistemleri eşdeğerlerine göre karşılaştırılır (Prunc, 2002: 34). Bu bağlamda kimi dilbilimciler çeviri tarihi içerisinde “[ç]eviriyi dilbilimsel bakış açısıyla ele alan kuramcılar” (Tahir-Gürçağlar, 2014:113; Kuran-Burçoğlu, 2010: 51) olarak değerlendirilseler de bu bölümde **eşdeğerlik**le ilgili görüşlerine değinilecektir. Söz konusu kuramcılar görüşlerine bu bölümde yer verilmesinin nedeni çalışmanın birinci bölümünde de belirtildiği gibi çeviribilimin özerk bir disiplin olarak kuruluşunun 70’li yıllara denk gelmesi ve kimi dilbilimcilerin çeviribilimin özerk bir disiplin olarak kurulmadan önceki yıllarda çeviri çalışmaları altında **eşdeğerlik** kavramını ele almış olmalarıdır. Bu bağlamda yapılan çeviri çalışmaları ağırlıklı olarak dilbilimsel bakış açısıyla ele alındığından **eşdeğerlik** kavramı da dilbilimin sınırlarında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda üçüncü bölümde çeviribilimin özerk bir disiplin olduğu süreçten sonra **eşdeğerlik** kavramını ele alan kimi kuramcılar ele alınacaktır.

Dilbilimci Roman Jakobson “Çevirinin Dil(bilim)sel Yönleri”¹⁹ adlı makalesinde **eşdeğerlik** kavramı üzerinde durur ve diller arasında gerçek bir **eşdeğerliğin** olmadığını savunur ve bu nedenle iletileri yabancı bir birimin ya da iletinin uygun yorumu olarak görür. Araştırmacı çeviriyi “diliçi, dillerarası ve göstergeler arası” olarak üç türe ayırır (Jakobson, 2004: 62).

Jakobson **eşdeğerliğin** dilbilim ve çeviri ilişkisini şu sözlerle vurgular:

---

¹⁹ Bu makalenin Türkçe çevirisi Mehmet Rıfat tarafından hazırlanan **Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?** (2004) adlı kitapta sayfa 61-66 arasında yer almaktadır.

“Farklılık içinde eşdeğerlik dilin en önemli sorunudur ve dilbilimin başlıca konusudur. Dilsel iletileri alan herkes gibi dilbilimci de bu iletilerin yorumlayıcısı gibi davranır. Hiçbir dilsel örnek, onu oluşturan göstergeler aynı ya da başka bir dizgeye ait başka göstergelere çevrilmeden dil bilimi tarafından yorumlanamaz. İki dil karşılaştığı anda karşılıklı olarak birbirlerine çevrilebilme olanağı sorunu kendini ortaya koyar; geniş dillerarası iletişim deneyimi, özellikle çeviri etkinlikleri, dilbilimin dikkatini sürekli olarak yöneltmesi gereken bir alan olmalıdır. ” (Jakobson, çev. Albayrak, 2004: 62-63)

Yukarıdaki alıntıdan yola çıkarak dilbilimin nesnesi olan dilin incelenmesinin, diller arasında karşılıklı çalışmaları beraberinde getirdiği belirtilebilir. Bu noktada **eşdeğerlik** ve çeviri sorunsalının devreye girmesi olasıdır. Böylelikle **eşdeğerlik** kavramının dilbilim ve çeviribilim arasında etkileşimi gerektirdiğinden ve her iki alanı da önemli derecede ilgilendirdiğinden söz edilebilir. Yazıcı, Jakobson’un Sausure’dan etkilenecek dili bir iletişim aracı gördüğünü savunur ve bu durumun da çevrilebilirlik savlarını yeniden gündeme getirdiğini belirtir (Yazıcı, 2005: 79). Görüldüğü gibi diller arasında çeviri söz konusu olduğunda **eşdeğerliğin** tartışılması kaçınılmazdır. Jakobson, çalışmalarında özellikle dilbilgisi ulamlarına ve sözdizim birimlerinin çözümlemesine yoğunlaşır (Prunc, 2002: 47).

Stylistique Comparée yaklaşımının temsilcileri Jean Paul Vinay ve Jean Paul Darbelnet de çalışmalarında **eşdeğerlik** kavramına yer veren iki Kanadalı dilbilimcidir. **Stylistique comparée du français et de l'anglais** (1958) adlı yapıtlarında çeviriyi “doğrudan” ve “dolaylı” olarak ikiye ayırırlar ve bu iki ayrım altında kimi çeviri işlemlerini (ödünc alma, öyküntü, sözcüğü sözcüğüne çeviri, zorunlu ya da isteğe bağlı yer değiştirme, zorunlu ya da isteğe bağlı modülasyon, eşdeğerlik, uyarlama) ele alırlar (Tahir-Gürçağlar, 2014: 113, 114). Vinay ve Darbelnet **eşdeğerliği**, kaynak ve erek dilin aynı olayı farklı biçimsel ya da yapısal yollarla betimledikleri durumlar için kullanır (Tahir-Gürçağlar, 2014: 114). Prunch, *Stylistique Comparée* yaklaşımında **eşdeğerlik** kavramının iki anlama geldiğini savunur: bir yandan bir dil çiftinin işlevsel olarak özdeş unsurları arasındaki ilişki

anlamına gelirken, diğer yandan bu ilişkiyi kurmak için özel bir çeviri yöntemi anlamına gelir (Prunch, 2002: 55).

60'lı yıllarda kurulan ve önemli temsilcileri arasında Otto Kade, Gert Jäger und Albrecht Neubert'in bulunduğu Leipzig Okulu da çeviri veya çeviribilimi karşılatırmalı dilbilimin bir alt disiplini olarak ele alır. *Stylistique Comparée* yaklaşımından farklı olarak Leipzig Okulu'nun temsilcileri **eşdeğerlik** tanımını iletişimin gerçekleştiği bir durum yerine dil dizgesine dayandırır (Prunch, 2002: 55, 56). Araştırmacılar **eşdeğerlik** kavramını “[...]farklı diller arası iletişim sürecinde alınan ve şifre değişerek yeniden gönderilen bilgi arasındaki denklem [...]” (Stolze, 2008: 102) için kullanılır. Leipzig Okulu temsilcilerinden Otto Kade **eşdeğerliği** “*bire bir eşdeğerlik, bire çok eşdeğerlik, bire kısmi eşdeğerlik, bire sıfır eşdeğerlik*” (Wille, 2003: 61) olarak dört gruba ayırır. Kade bu ayrımında **dizge** düzeyinde bir **eşdeğerlilik**ten söz eder, bir başka deyişle **eşdeğerlik** sadece sözcük düzeyinde ve sözdizimsel düzeyde etkili bir şekilde ele alınabilir (Wille, 2003: 61). Kaynak metnin düzgüsünün çözülmesi, çeviri ve amaç metnin düzgülenmesi şeklinde üç aşamalı bir süreç olarak çeviriyi tanımlayan Kade iletideki bilgi içeriğinin değişmez kalması gerektiğini vurgular (Kuran-Burçoğlu, 2010: 54). Aynı zamanda değişmezlik kavramını da sorgulayan Kade, değişmezlik sorununun iletişimsel **eşdeğerlik** kavramının açıklanmasıyla çözülebileceğini savunur (Prunch, 2002: 59). İletişimsel **eşdeğerlik** kavramı Jäger tarafından erek metnin alıcıları için erek metnin iletişimsel değerinin kaynak metnin alıcılarındaki aynı iletişim değerine sahip olması olarak tanımlanır ve bu bağlamda araştırmacı tek tek öğelerden sıyrılır, odağı metnin bütününe yönlendirerek metindilbilim alanına yaklaştırmaya başlar (Prunch, 2002: 59).

İletişim biliminin ve metindilbilimin geliştirilmesi doğal olarak **eşdeğerlik** kavramını da etkiler ve J. Filipec yapısal **eşdeğerlik** ile metin **eşdeğerliği** arasındaki farkı ortaya koyarak, dil dizgeleri düzeyinde belirlenebilen **eşdeğerlik** ilişkileri ile kaynak ve hedef metin arasında ortaya çıkan **eşdeğerlik** ilişkileri arasında daha kesin bir ayırım yapılması çağrısında bulunur (Prunch, 2002: 60).

Eşdeğerlik kavramını ele alan bir başka dilbilimci J. C. Catford, **A Linguistics Theory of Translation** (1965) adlı kitabında *metinsel eşdeğerlik* ve *biçimsel denklikten* söz eder. *Metinsel eşdeğerliği* kaynak metinle eşdeğer olduğu gözlemlenen erek metin olarak tanımlar (Catford, 1965: 27). Ayrıca *biçimsel denklik* kavramını da kaynak metin ile erek metin arasındaki örtüşme için kullanır (Catford, 1965: 32). Erek metin ile kaynak metin arasında biçimsel bir denklik yoksa bu durumda çeviri kayması²⁰ oluşur (bkz. Catford, 1965: 73). Juliane House, Catford'ın dilbilgisel yapılarını ele alır ve bu çerçevede **eşdeğerlik** kavramı üzerinde çalışmalarını sürdürür (Stolze, 2008: 58). Prag dilbilim okulunun görüşlerini temel alan House eşdeğerliği “ [...]tüm dilbilimsel boyutlarda metinler arasındaki özdeşlik ilişkisi[...]

Werner Koller **eşdeğerliği** *düzanlamsal, yananlamsal, metin türüne bağlı, edimsel, biçimsel-estetik* olarak beş gruba ayırır ve erek metnin bu çerçeve koşullarla ilgili belirli gereklilikleri yerine getirmesi durumunda bir **eşdeğerlik** ilişkisinden söz edilebileceğini belirtir (Prunc, 2002: 65). Denklik ve **eşdeğerlik** üzerinde Catford'a yakın bir ayırım yaparak denkliği iki farklı dil arasındaki benzerlik ve ayrımlara göre tanımlar ve Saussure'ün **dil (langue)** kavramıyla ilişkilendirir. (Munday'dan akt. Tahir-Gürçağlar, 2014: 116). Saussure'ün **söz (parole)** kavramına karşılık gelen **eşdeğerlik** ise, kaynak metin ve erek metinde eşdeğer olan sözcük ve sözcük gruplarına gönderme yapar (Munday'dan akt. Tahir-Gürçağlar, 2014: 116).

Eugene Nida **Toward A Science Of Translating** (1964) adlı yapıtında **eşdeğerlikle** ilgili önceki araştırmacılardan biraz daha farklı bir görüş sunar ve **eşdeğerlik** tartışmasına kültür kavramını da ekler (bkz. Tahir-Gürçağlar, 2014: 117,118). Nida çeviri bağlamında *biçimsel* ve *devingen eşdeğerlik* olarak iki tür **eşdeğerliği** ele alır. Nida'ya göre *biçimsel eşdeğerlik* hem biçim hem de içerik olarak dikkati iletinin kendisine odaklar ve bu bağlamdaki bir **eşdeğerlik** için iletinin kaynak metne mümkün olduğunca yakın aktarılması, bir diğer anlatımla

²⁰Bkz.: Catford, J.C, **A Linguistic Theory of Translation**, Oxford, Oxford University Press, 1965, s. 73-82.

sözcüğü sözcüğüne bir aktarımı söz konusudur. *Devingen* eşdeğerlikle ise kaynak dildeki okur üzerinde bırakılan etki ile erek dildeki okur üzerinde eşdeğer bir etki bırakılması vurgular. Nida'ya göre *devingen eşdeğerliği* sağlayan çeviride bütünüyle anlatımın doğallığı hedeflenir ve erek metin erek kültür ile ilişkilendirilmeye çalışılır. Ancak iletiyi anlamak için kaynak dildeki kültürel kalıpların anlaşılması zorunlu değildir (Nida, 2000: 129).

Özetle **eşdeğerlik** 50'li yıllarda yapısal dilbilimin çatısı altında yapılan çeviri çalışmalarında yoğun şekilde ele alınır. Kuramcılar bu kavramı ele alırken ilk olarak karşılaştırmalı sözdizim çalışmalarında olduğu gibi incelemişler ve dil dizgeleri arasında bir **eşdeğerlik** arayışına girmişlerdir. Ancak zaman içinde yapılan çalışmalar **dizgeden** metne kaymaya başlamış ve metin düzeyinde bir **eşdeğerlik** arayışı metindilbilimin kuruluşunda etkili olmuştur. Bu bağlamda konunun tüm yönleriyle anlaşılabilmesi amaçlandığından bir sonraki başlıkta çalışmanın öbür temeli olan metindilbilim konusu incelenecektir. Öte yandan **eşdeğerliğin** metinsel boyutta ele alınmasıyla birlikte bu kavramın tanımının değiştiği belirtilebilir. Sözcüklerden tümceye odaklanma durumu bağlamı ön plana çıkarmış, bir başka deyişle kültürün de çeviri sürecinde ele alınmaya başlanmasını sağlamıştır ve bu yolla **eşdeğerlik** kavramının kapsamının değiştiği ileri sürülebilir. Dilbilimsel bakış açısıyla **eşdeğerlik** kavramı üzerinde yürütülen tüm bu çalışmalar, üçüncü bölümde çeviribilimin alanı çatısında yapılan çalışmalarla karşılıklı olarak değerlendirilecektir.

2.2. Tümceötesi Dilbilim Dahı Olarak Metindilbilim

Metinler kültürel değişim süreci içinde bilginin üretilip düzenlendiği dile dayalı biçimler olarak nitelik gösterir. Van Dijk Antik Çağ'dan bu yana şiir, retorik, teoloji, hukuk, psikoloji, eğitim, tarih, edebiyat ve bir önceki bölümde de söz edildiği üzere

dilbilim gibi farklı alanlar tarafından²¹ metinlerin tanımlanmaya çalışıldığına (Dijk'den akt. Vater, 1994: 236) dikkat çeker. Bu nedenle metinlerle ilgili çalışmaların çok eski zamanlarda yapılmaya başlandığını belirtmek olanaklıdır. Ancak tüm bu çalışmaların ağırlıklı olarak sözcük ve tümce ile sınırlı kaldığı ileri sürülebilir. Harris, dilin dağınık şekilde sözcüklerden ve tümcelerden oluştuğunun tersine metin biçiminde kullanıldığını belirtir ve böylelikle dilbilimsel çalışmaları metin ötesine taşımada öncülük eder (Ayata-Şenöz, 2005: 17). Benvesnite dilde çift anlamlayıcılık özelliği olduğunu vurgulayarak bu konuya dikkat çeker. Bu bağlamda dil göstergebilimsel ve anlambilimsel tür olarak adlandırılan iki ayrı anlamlama türünü birleştirir. “Göstegebilimsel olgu dil göstergesine özgü olan ve göstergeyi oluşturan bir birim olarak anlama türünü [...]” (Benveniste, 1995:125) ele alırken anlambilimsel olguda söylemin oluşturduğu özel bir anlama türü söz konusudur. Bu anlamda söylem (metin) boyutunun ortaya çıktığından söz edilebilir. Ayrıca metindilbilim alanında çalışan araştırmacılar da tümceden yola çıkmanın dilbilimdeki birçok problemi çözmede yeterli olmayacağını savunarak metin düzleminden yola çıkılması gerektiğini belirtmişlerdir (Ayata-Şenöz, 2005: 21). Bir önceki başlıkta **eşdeğerlik** kavramı üzerinde çalışan araştırmacıların **dizgelerden** sıyrılıp metin düzeyinde **eşdeğerlik** arayışı, bu yargıyı destekler niteliktedir. **Metin çözümlemesi** farklı disiplinlerde bütüncül bir yaklaşım gerektirdiğinden, 1960'ların sonunda kapsamlı ve disiplinlerarası bir bilim olarak ortaya çıkmıştır (Vater, 1994: 236).

Çalışmanın bu bölümünde metindilbilimin sunduğu tüm yöntem ve kavramlardan söz etmek olanaklı değildir, bu nedenle **metinsellik ölçütleri** ve **metin türü** konuları ele alınacaktır; çünkü gelecek bölümde metindilbilim ve çeviribilimin ilişkisi bu konular çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu bağlamda De Beaugrande ve Dressler'in metin tanımı ve metindilbilimsel çalışmaları önem taşır niteliktedir. Metni iletişimsel bir varoluş biçimi olarak tanımlayan De Beaugrande ve Dressler, dilsel bir yapının metne dönüşebilmesi için bir metnin yedi ölçüt barındırması gerektiğini

---

²¹ Metindilbilimin gelişimi çalışmanın kapsamı dışındadır, bu nedenle söz konusu alanlarda yapılan çalışmalar hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz.: de Beaugrande, Robert-Alain/ Dressler, Wolfgang Ulrich, **Einführung in die Textlinguistik**, Tübingen, Niemeyer, 1981, s. 15-31. Ayata-Şenöz, Canan, **Metindilbilim ve Türkçe**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil yayınları, 2005, s. 13-19.

savunur ve bunları *uyumluluk, tutarlılık, niyet ve kabul edilebilirlik, durumsallık ve metinlerarasılık* olarak sıralar (De Beaugrande/Dressler, 1981: 39, 40).

Uyumluluk dilbilgisi bağımlılıklarına dayanır; *tutarlılık* ise metinlerin anlam ve kullanımı bakımından bir bütün halinde bulunması ile ilgilidir (De Beaugrande/Dressler, 1981). Bu iki ölçüt, metnin iç düzleminde dilbilgisel ve sözcüksel ilişkileri içerdiğinden metin odaklı ölçütler olarak ele alınırlar (Kurtul, 2014: 25). Geriye kalan ölçütler ise metnin iletişim düzlemiyle ve bağlamıyla ilgili olduğundan metin dışı ölçütler olarak değerlendirilebilir. *Niyetlilik* uyumlu ve tutarlı bir metin üretmek isteyen yazarın tutumu; *kabul edilebilirlik* metin alıcısının tutumu; *bilgilendirici olma* yeni ve beklenmedik olanın bilinen ve beklendiği olana eklenmesi, bir başka deyişle yeni bir bilgi verilmesi; *durumsallık* metnin dil dışı bağlamda, iletişim durumuyla ilgili etmenler; *metinlerarasılık* bir metnin kullanımını daha önce yazılan bir veya daha fazla metnin bilgisine bağlı kılan etmenler ile ilgilidir (De Beaugrande/Dressler, 1981). Bu bağlamda araştırmacıların ele aldıkları metinsellik özelliklerinin, metin üretim sürecini bilişsel olarak tanımlayan çalışmalar arasında dikkat çekici nitelikte olduğu belirtilebilir.

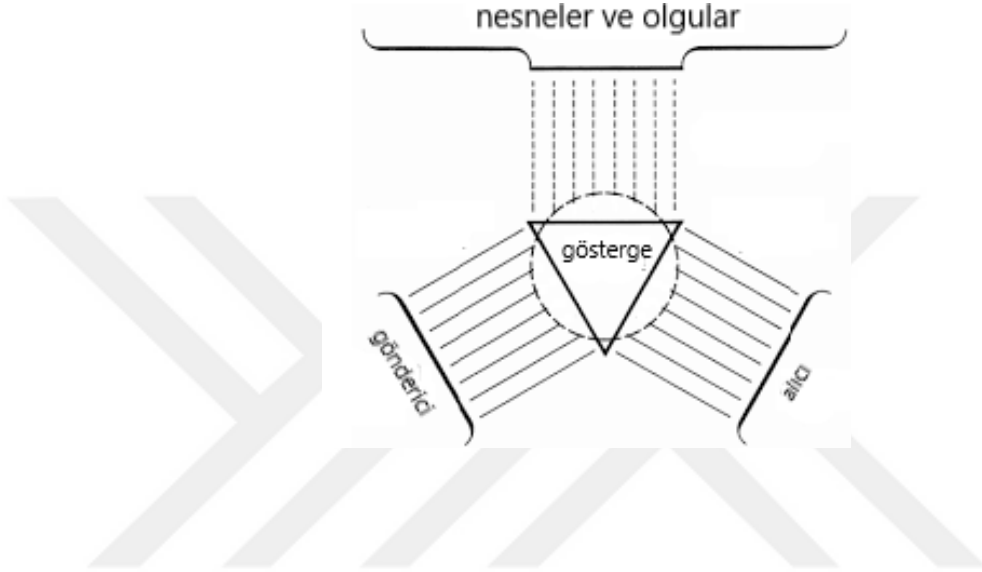
Öte yandan **metin sınıflandırmasının** 70’li yıllardan sonra gelişen metindilbilimin temel konularından biri olduğunu söylemek yerinde olacaktır. **Metin sınıflandırmasında** ruhbilimci ve dilbilimci Karl Bühler’in tasarladığı Organon Modeli’nden yararlanıldığı çoğu araştırmacı tarafından kabul edilir. Bühler iletişim durumunun temelinde dilbilimsel bir gösterge olduğunu savunur.²² Bühler’e göre dilsel gösterge başlangıçta sadece maddi bir gerçektir ve çevresiyle üç yönlü bir ilişkiye sahiptir ve bunlar şöyle sıralanabilir: *konusmacı* (gönderici), onu kaydeden *dinleyici* (alıcı), konuşmacının bahsettiği tanımlanmış *nesneler ve gerçekler*. Bühler’in kuramında organon birinin diğerine bir şeyler anlatmak için kullandığı bir araç

---

²² Konuyla ilgili olarak bkz.: (çevrimiçi), <https://www.studienkreis.de/deutsch/organonmodell-karl-buehler/> 11.05.2020.

niteliğini taşır (Coseriu, 2007: 72; karşı. Dressler, 2001: 11, 12). Bu üç yönlü ilişki şema üzerinde aşağıdaki gibi gösterilir:

Şekil 2.3: Bühler'in Organon Modeli.

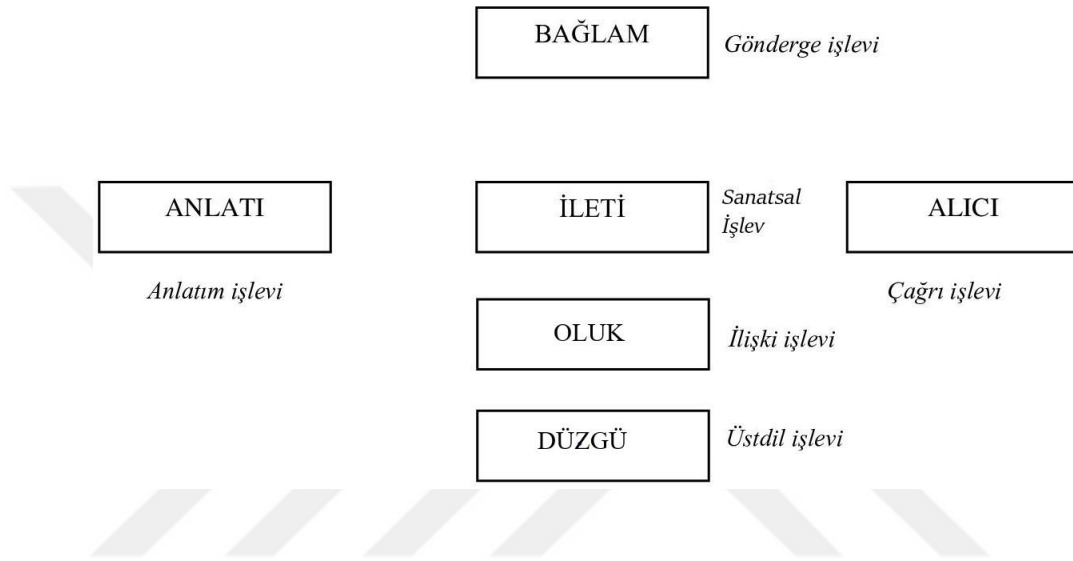

Konuşmacı ile ilgili olarak, onun psikolojik durumunu (veya daha genel olarak durumu) anlatmak göstergenin işlevidir (Coseriu, 2007: 73). Burada *anlatım* işlevi yer alır. *Dinleyici* yönünde ise göstergenin işlevi bir şey yapmasını istemek, daha doğrusu göstergeyi almak ve yorumlamaktan başka bir durum söz konusu değildir. Bu yönde bir *çağrı* işlevi vardır, çünkü alıcıda bir hareket uyandırmalı ve ondan bir şey yapmasını istemelidir. Son olarak ise *nesneler ve gerçeklikleri* açıklamak göstergenin işlevidir (Coseriu, 2007: 74). Burada göndericinin iletişim kurmak istediği arı bilgi ön plandadır ve bu nedenle *gönderge* işlevinden söz edilir. Bu model çoğu **metin türü sınıflandırılmasında** ele alınır. Emel Ergun, ölçütlerin ve sınıflandırmaların çeşitliliği nedeniyle **metin sınıflandırmalarının** ulamlaştırıldığından söz eder (Ergun, 2004: 108).

Bühler'in yukarıdaki modeli Jakobson tarafından geliştirilir. Jakobson, iletişim modelinde altı işlev belirler: *anlatım işlevi* anlatıya yönelik işlevdir; *gönderge işlevi* bağlama ve bilgi vermeye dayalı işlevdir; *çağrı işlevi* alıcıya yöneliktir; *sanatsal işlev* iletiye yöneliktir ve estetik bir işlev amaçlar; *ilişki işlevi* kanala yöneliktir ve kanalın

iletişime uygunluğunu sorgularken kullanılır; *üstdil* düzğüye yönelik bir işlevdir ve anlatının iletişim araçlarıyla ilgili yorumları karşılar (Kerimoğlu, 2019: 125,126).

Tablo 2.3: Jakobson'un iletişim modeli ve dilin işlevleri.

Jakobson'un söz konusu altı işlevine dayanarak altı temel **metin türü** saptanır: *anlatımsal metinler, çağrı metinleri, göndergesel metinler, yazınsal metinler, ilişkisel metinler, üstdil metinleri* (Rück'den akt. Ergun, 2004: 108). Jakobson ile benzer şekilde Blinker, baskın işlevi **metin türlerinde** farklılaşma için temel ölçüt olarak görür. Blinker bu yolla beş temel **metin türü** ayrımını yapar ve bunları *bilgilendirici* işlevi olan metinler, *çağrı* metinleri, *yükümlülük* içeren metinler, *iletişim* işlevi olan metinler, *beyan etme* işlevi olan metinler şeklide sınıflandırır (Helbig, 2002: 286).

Metinleri edimsel ve kesitsel düzenleme sonucu oluşan yapılar olarak tanımlayan J.M. Adam, metin kesitlerinden yola çıkarak **metin türlerini betimleme türü, anlatı türü, kanıtlama türü, açıklama türü, söyleşi türü** (Adam'dan akt. Ergun, 2004: 108) olarak sınıflandırır. Adam'ın bu sınıflandırılmasında ise içeriğin düzenleniş biçiminin göz önünde tutulduğu gözlemlenebilmektedir. Adam, kesitsel düzeni metnin dış bağlamdan kopuk şekilde kesitsel özelliklerini tanımlayan, metindeki dil öğelerinin uyumlu bir şekilde birbirini izlemesi biçiminde tanımlarken; metnin varoluş nedenini sergileyen edimsel düzenin yazarın veya okurun metinden

yola çıkarak zihinlerinde oluşan zihinsel şemayı da içerdiğini vurgular (Adam'dan akt. Ayık-Akça, 2012: 30, 31). Dolayısıyla metinlerin hem kesit hem de edim düzeyinde yer aldığı görüşünden yola çıkarak metinlerin üretimi sürecinde de dilbilimin sunduğu yöntemlerden yararlanmanın kaçılmaz olduğu belirtilebilir. Ayrıca metinlerin belli bir bağlamda kullanılma şekilleri ve insanlar arası iletişim sağlamada taşıdıkları işlevler de metindilbilimin araştırma kapsamına girer (Ayata-Şenöz, 2005: 23). Bu nedenle dilbilgisi ve dil kullanım boyutunun kaynak metni anlama ve yeniden metin üretme sürecindeki rolünün üçüncü bölümde sorgulanması gereken bir diğer konu olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Tez çalışmasının dilbilim kavram ve yöntemlerinin ele alındığı bu bölümde sırasıyla **dil/söz** karşıtlığı, **dizge**, **değer**, **sözlüksel alan** ve **anlambirimcik çözümlemesi**, **eşdeğerlik**, **metinsellik ölçütleri**, **metin sınıflandırılması**, **metin türleri** gibi kavram ve yöntemler aktarılmıştır. Bu doğrultuda gelecek bölümdeki çalışmanın bütüncesini oluşturan çeviribilim kuramlarında ve çeviri çalışmalarında söz konusu dilbilimin kavram ve yöntemlerinin işlemselliği gözlemlenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİBİLİM KURAMLARINDAKİ DİLBİLİMSEL YÖNTEM VE KAVRAMLAR

Çeviribilim alanının birinci bölümde de söz edildiği üzere kendi kuramsal temelini ve yöntemini oluşturmasıyla özerk bir bilim dalı niteliği kazandığını söylemek olanaklıdır (bkz. “1. Çeviribilimin Doğuşu ve Tanımı”). Ancak çeviribilim disiplinlerarası özelliği nedeniyle farklı alanlarla etkileşim kurar. Çeviribilimin gelişimi sürecinde dilbilimsel çalışmaların kavramsal bir alt yapı sağladığı belirtilebilir. Bununla birlikte çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda çeviri sürecinde birtakım dilbilimsel yöntemlerin veri sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bölümünde çeviribilimin oluşum sürecinde ve özerkliğini kazandıktan sonra geliştirilen çeviri kuramlarında, çalışmanın odak noktasını oluşturan dilbilimsel kavramların ve yöntemlerin yansımaları araştırılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın bütüncesini işlevselci yaklaşımlardan Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması ve Skopos Kuramı; Betimleyici Çeviri Çalışmalarından Çoğuldizge Kuramı ve çeviriyi yorumlayıcı bakış açısıyla değerlendiren Yorumlayıcı Anlam Kuramı oluşturmaktadır. Söz konusu bu yaklaşım ve kuramların çeviribilim alanına özgün oldukları ve erek odaklı bir yaklaşımla geliştirildikleri belirtilebilir. Çevirinin **dil** düzleminden çok **söz** düzleminde (bkz. “2.1.2. Dil/Söz”) gerçekleştiğinin söz konusu bu kuramcılarının ortak görüşü olduğu ileri sürülebilir.

Bu bağlamda ikinci bölümde metindilbilim başlığı altındaki metindilbilimsel çalışmaların çeviri alanıyla ilgili ilişkisinin ağırlıklı olarak **metin tipi** ayrımıyla kurulduğu belirtilebilir. Çeviriye yönelik **metin sınıflandırma** çalışmaları konusunda özellikle Katharina Reiss’in Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması ön plana çıkar. Türkçe kaynaklarda ağırlıklı olarak **metin türü** sınıflandırması kavramı kullanılırken, çalışmada **metin tipi sınıflandırılması** kavramının kullanılmasının nedeni çalışma kapsamında incelenen kaynaklarda Reiss’in çalışmasını “**metin tipi sınıflandırması**” olarak adlandırmasıdır. Reiss’in çalışmalarında **metin türü** ile **metin tipi** kavramının farklı anlamlar taşıdığı görülür ve bu konu ilgili başlıkta ayrıntılandırılacaktır.

İşlevselcilik akımının önde gelen temsilcilerinden Reiss, sınıflandırmasını yaparken ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere metindilbilimsel yöntemlerden yararlanır. Dolayısıyla Reiss'ın çalışmaları, metindilbilimin çeviri alanında sunduğu verilerin saptanmaya çalışılacağı kuramsal çalışmaların başında gelmektedir. Ayrıca ikinci bölümde ele alınan metindilbilimin sunduğu diğer verilerin çeviri çalışmalarındaki yansımaları incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde ele alınan kuramların başında çeviribilime işlevselcilik bakış açısını kazandıran Skopos Kuramı yer alır. Hans Vermer tarafından 1990'lı yıllarda geliştirilen Skopos Kuramı, çeviride amaç kavramını ön plana çıkarır ve bu bağlamda kuramın temelinde amacına uygun ve erek kültürde işlev gören çevirilerin gerçekleştirilmesi yatar. Skopos Kuramı özellikle metinleri temel alarak Reiss ile birlikte geliştirilmiş bir kuram olduğundan, kuramın metindilbilimin etkilerini taşıdığını söylemek olanaklıdır.

Betimleyici Çeviri Yaklaşımlarından Çoğuldizge Kuramı, 1970'li yıllarda Itamar Even-Zohar tarafından geliştirilir ve dizgeci kuramlar arasında değerlendirilir. Özellikle Rus Biçimcilerin ve Çek Yapısalcılarının etkisiyle çevirinin kültür içerisinde yapısal bir yaklaşımla ele alındığından söz etmek olanaklıdır. Dolayısıyla kuramdaki yapısalcılığın izleri ve Saussure'ün Yapısalcılık Kuramıyla örtüşen ve uzaklaşan noktalar incelenmeye çalışılacaktır.

Son olarak 1970'li yıllarda Danica Seleskovitch ve Marianne Lederer'in kendi deneyimleriyle geliştirdikleri Yorumlayıcı Anlam Kuramı incelenecek bir diğer kuramdır. Araştırmacılar çevirinin salt dilsel bir eylem olmadığını, dil dışı öğelerin de üzerinde durulması gerektiğini savunarak çeviriyi anlama, sözcüklerden sıyrılma ve ereksöze ulaşma olarak üç aşamada inceler. Bu süreçte Saussure'ün Yapısalcılık Kuramı temelinde dilbilime kazandırdığı **dil/söz** ayrımının etkilerinin görüldüğü belirtilebilir. Ancak kuramı değerlendirirken de görüleceği üzere iletinin anlaşılabilirliği amaçlanarak erek odaklılık ön plana çıkarılmaktadır.

3.1. Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması

Çeviribilim alanındaki kaynaklara bakıldığında çeviriye yönelik **metin sınıflandırma** konusunda özellikle Katharina Reiss tarafından çalışmalar yapıldığı görülür (Stolze, 2008: 112). Reiss ve Vermeer, çeviri uygulamasında metinlerin çeşitliliği göz önüne alındığında metindilbilim örneğinden yola çıkarak sınıflandırmaya gidilebileceğini belirtir (Reiss/Vermeer, 1991: 204).

Reiss “Texttypen, Übersetzungstypen und die Beurteilung von Übersetzungen” [Metin Tipleri, Çeviri Türleri ve Çeviri Değerlendirmesi] adlı makalesinde, çevirinin dil(bilim)sel bir işlem olduğunu ve bu bağlamda dilbilimle ilişkili olduğuna dikkat çeker. Ancak modern dilbilim araştırmaları metin dışı öğelere, bir başka deyişle metindilbilime yönelirse çevirinin bir tür dilsel işlem olduğunu söylemek olanaklıdır. Araştırmacı çevirinin bir iletişim hizmeti olduğunu vurgular ve çeviri ile ilgili bir **metin sınıflandırması** oluşturmak için iletişimsel durumlara göre metinlerin iletişim işlevlerini yerine getirdiğini sorgulamak gerekir (Reiss, 1977: 97).

Metindilbilim **metinleri sınıflandırmaya, metin türlerini tanımlama** olanaklarına ve yöntemlerini araştırmaya yoğunlaşırken, çeviribilimde çeviri koşulları ve olasılıkları göz önünde bulundurarak **metin tipi sınıflandırılmasına** gidilir (Reiss/Vermeer, 1991: 204). Reiss ve Vermeer **metin türü** (Textorte) ve **metin tipi** (Texttyp) kavramlarının, metindilbilimdeki gibi çeviribilimde farklı anlamlarda ele alınmadığını vurgular. Bu bağlamda konuyla ilgili incelenen kaynaklarda **metin türü** ve **metin tipi** kavramları arasında çeviribilim alanında belirgin bir farklılaşmaya gidilmediği görülmüştür. Ancak bu çalışmada Reiss’ın da çalışmalarından yola çıkarak **metin tipi** kavramı ele alınmaya karar verilmiştir.

Araştırmacılar tarafından **metin türleri** yinelenabilir iletişim eylemlerine bağlı olan ve sıklıkla ortaya çıkmaları nedeniyle karakteristik dil kullanımı ve metin tasarım örneklerinin meydana geldiği bireyler arası konuşma ve yazma eylemi tipleri olarak tanımlanır. Bu bağlamda destan, masal, mektup gibi her yazılı kültürde bulunanlar genel **metin türleri**; sone, gazel gibi bütün kültürlerde bulunmayanlar genellikle

birbiriyle ilişkili olmayan farklı bireysel dillerdeki **metin türleri**; Japon şiir türü olan Haiku gibi tek bir dilde kullanılanlar tek dilde **metin türleri** olarak ele alınır (Reiss/Vermeer'den akt. Göpferich, 1999: 62). **Metin tipi** kavramı, belirli özellikleri paylaşan **metin türü** sınıflarını ele alır. Bühler'in modeline dayanarak Reiss çeviribilimde ele alınan metin tiplerini ayırt eder (Reiss/Vermeer'den akt. Göpferich, 1999: 63). Dolayısıyla çalışmada söz konusu olan **metin tipi sınıflandırması** kavramıyla belirli özellikleri paylaşan **metin türlerinin** bir arada bulundurulması işlemine gönderme yapılmaktadır.

Metindilbilim tek dildeki metinlere odaklanırken çeviribilim, çevrilmiş veya çevrilecek olan metinlerle ilgilenir (Reiss/Vermeer, 1991: 204). Bu nedenle bir metnin hedef kültürde hangi statüye sahip olması gerektiğine veya hangi statüde olabileceğine karar vermeden önce belirli bir metnin durumunu kaynak kültür bağlamında açıklığa kavuşturmanın önemli olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. Reiss ve Vermeer bu konuyla bağlantılı olarak herhangi bir kültür içindeki bir metnin durumunun büyük ölçüde metnin yazarının metnin oluşum türüne göre vermek istediği işleve bağlı olduğunu vurgular. Bir yazarın metninde söz verdiği niyetiyle, bu metnin genel bir iletişim işlevi ve dolayısıyla kültürel bir topluluk içindeki statüsü vardır (Reiss/Vermeer, 1991: 205).

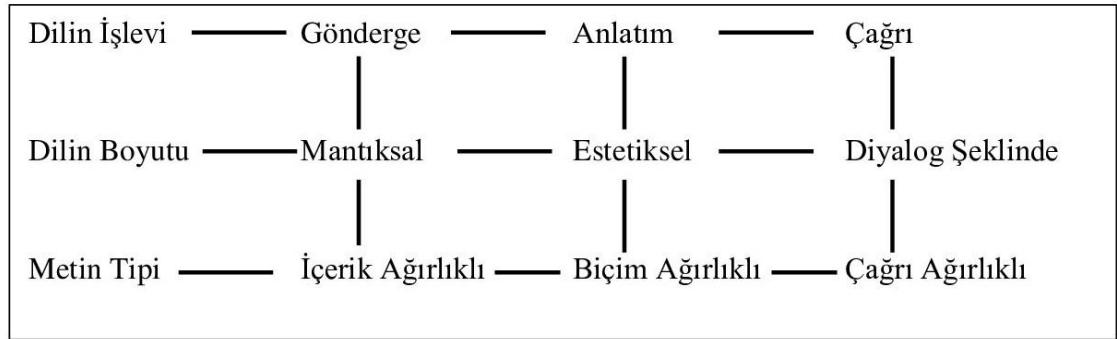
Tez çalışmasının ikinci bölümünde ayrıntılı biçimde ele alınan Bühler'in *anlatım*, *çağrı* ve *gönderge* olarak dilin üç temel gösterge işlevi olduğunu vurgulayan modeline (bkz. "2.2. Dilbilimin Bir Alt Alanı Olarak Metindilbilim") dayarak, Reiss her biri metin yazarının iletişim amacına göre belirlenen metinlerin üç temel işlevini ele alır. Bühler'den sonra başka bir düzlemde yer aldığı düşünülen ve Jakobson'un belirttiği ilişki ve şiirsel işlevle (bkz. "2.2. Dilbilimin Bir Alt Alanı Olarak Metindilbilim") dilsel göstergelerin işlevleri yalınlaştırılır (Reiss/Vermeer, 1991: 205). Reiss, belirlediği bu temel işlevlere bağlı olarak öncelikle *biçim ağırlıklı*, *içerik ağırlıklı* ve *çağrı ağırlıklı* olarak üç **metin tipi** tanımlar (Stolze, 2008: 112). Araştırmacı bu üç işlevle ilgili şu sözleri dile getirir:

“Bu üç işlev nitelik bakımından her dilsel ifadede aynı olmak zorunda değildir. Bir metinde (ya da metin kesitinde) biçim işlevi ağırlıklıyken, diğer metinde ifade işlevi ön planda olabilir, diğeri esas olarak dinleyiciye ya da okuyucuya yönelen bir çağrıdır. Elbette metnin tümü her zaman işlevlerden sadece bir tanesini yansıtmayacaktır.

Uygulamada sayısız kesişimler ve karışık türler vardır. Bununla birlikte, belirli bir metindeki dilin bir veya diğer işlevinin baskınlığına bağlı olarak üç temel tür arasındaki ayrım gerekçelendirilebilir.” (Reiss’dan akt. Stolze, 2008: 112, 113)

İçerik ağırlıklı metinlerde içeriğin ve bilginin aktarılması ön plandayken, *biçim ağırlıklı* metinlerde ise doğal olarak içerik aktarımının dilsel biçimi baskın bileşeni oluşturur, *çağrı ağırlıklı* metinlerde ise temel özellik dil dışı etkilerin sağlanması olarak ön plana çıkar (Stolze, 2008: 113). Burada aktarılanlar Reiss tarafından aşağıdaki gibi şema haline getirilir:

Şekil 3.4: Reiss’ın dilin işlevlerine göre sınıflandırması.

Dördüncü **metin tipinde** grafik, akustik ve optik türden dil dışı bir başka deyişle teknik medyaya ve dilsel olmayan anlatım biçimlerine bağlı “görsel işitsel metinler” yer alır (Reiss’dan akt. Stolze, 2008: 113).

Reiss daha sonra Bühler’in dil işlevlerinden metin işlevlerine yönelir ve görgül, dilbilimsel ve iletişim-kuramsal savların yardımıyla çeşitli metinleri üç temel **metin tipi** ayrımıyla sınıflandırarak çalışmasını geliştirir (Stolze, 2008: 118). Reiss metindilbilimde geliştirilmiş tanımlama ölçütleri yerine yazarın rolünü ve eğilimini

daha çok vurgular (Stolze, 2008: 113). Kuramcı tarafından **metin sınıflandırması** şöyle oluşturulur:

- 1) Bilgi aktarıcı metinler (konu odaklı): Rapor, makale, evrak, kullanım talimatları, yorum, alan kitapları vb.
- 2) Güzel duyuşsal metinler (gönderici odaklı): Roman, hikâye, lirik, oyun, komedi, didaktik şiir, biyografi vb.
- 3) Yönlendirici metinler (davranış odaklı): Vaaz, propaganda, reklam, demagoji, broşür, hiciv, siyasi roman, yorum vb. (Reiss'dan akt. Stolze, 2008: 113).

Bir metni üretmeye başlamadan önce, her bir yazar her kültür topluluğunda bulunması gereken üç temel iletişim biçiminden birini seçer, bu yüzden **metin tipleri** evrensel bir olgu olarak temsil edilebilir (Reiss/Vermeer, 1991: 206). Reiss, çeviri yönteminin **metin tipiyle** belirlendiğini savunur ve bu bağlamda metnin işlevinin korunması gerektiğini vurgular:

“Bilgi aktarıcı metinlerin genellikle metnin doğasında olan bilgileri başka bir erek dilli alıcı grubuna aktarmak amacıyla, güzel duyuşsal metinlerin bir dilsel veya şiirsel eseri erek dil okuyucuları için erişilebilir kılmak amacıyla ve yönlendirici metinlerin erek dil alıcılarında eşdeğer davranışları tetikleme amacıyla çevrildiği bilgisinden dolayı metnin işlevi ve çeviri işlevi eşittir.” (Reiss'dan akt. Stolze, 2008: 113,114)

Reiss'ın bu sözlerinden yola çıkarak bilgi aktarıcı, güzel duyuşsal, yönlendirici ve görsel işitsel olarak sıraladığı metin tiplerinin aynı zamanda çevirinin amacıyla bağlantılı olduğunu söylemek olanaklıdır. Ayrıca Reiss elde ettiği çeviri odaklı **metin sınıflandırılmasını** tabloyla görselleştirerek üç farklı çeviri yöntemine dikkat geçer:

Tablo 3.1: Reiss’ın metin sınıflandırması ve çeviri yöntemleri.

Metin Tipi	Metnin İşlevi	Özellik	Eşdeğerlik Ölçütü	Çeviri yöntemi (birincil işlev)
Bilgi Aktarıcı	Bilgi Aktarımı	Konu Odaklı	İçerik Düzeyinde Değişmezlik	Konuya uygun (yalın ve düz yazı biçiminde)
Güzel Duyusal	Sanatsal İfade	Gönderici Odaklı	Sanatsal Yaratımda Benzeşim	Yazara uygun (özdeşleştirici)
Yönlendirici	Davranışsal Dürtüleri Oluşturma	Davranış Odaklı	Metin İçi Çağrının Özdeşliği	Çağrıya uygun (aynı biçimle farklı içerik oluşturma, daha sonra uyarlayıcı)
Görsel-İşitsel	(1-3)	(1-3)	(1-3)	Medya ve bağlantıya uygun (tamamlayıcı)

Reiss’ın tablosunda dört **metin tipi** görülmektedir. Bu **metin tiplerinden** bilgi aktarıcı metinlerde içerik düzleminde değişmezlik temel alınarak konuya uygun yalın ve düz çeviri, güzel duyusal metinlerde sanatsal yaratımda bir benzeşim ilişkisi ve yazara uygun çeviri, yönlendirici metinlerde metin içi çağrının özdeşliği ön planda tutularak uyarlayıcı çeviri izlendiği ileri sürülebilir. Reiss’a göre çevirmen metin içinde işlevlerin önemini gözeterek ağır basan işlevi çeviride yansıtmalıdır ancak böyle bir çözümleme sayesinde bir metin yeterli seviyede çevrilmiş olur (Reiss’dan akt. Göktürk, 2013: 28).

Buraya kadar anlatılan bölümde, metindilbilimin konularından biri olan **metin sınıflandırılmasının** çeviriye yönelik olarak Reiss tarafından nasıl ele alındığı görülmüştür. Bu bağlamda çalışmanın asıl kaygısı olan dilbilimin/metindilbilimin yöntemlerinin çeviride **metin sınıflandırılmasında** yansımaları gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak metindilbilim ve çeviribilim arasındaki etkileşimin **metin sınıflandırmasıyla** sınırlı olduğunu söylemek yetersizdir. Metindilbilim ve çeviribilim ilişkisine dikkat çeken Christiane Nord, metin kuramı altında edimsel bileşenle genişletilmiş bir metindilbilime gönderme yaptığını belirtir ve önceleri

ağırlıklı olarak yapısalcılığın odağındaki metindilbilimsel çalışmaların çeviribilim tarafından ele alınmadığını vurgular (Nord, 1999: 59).

Bir metnin anlamının ve metin oluşturma sürecinin, metnin üretiminin veya alımlanmasının durumsal ölçütleri dikkate alınmadan belirlenemediğinin ayırımına varmak ve nihayetinde metin işlevi veya metindilbilimde farklı **metin sınıflandırmalarına** yol açan metin içi ve metin dışı ölçütler arasındaki karşılıklı bağımlılığın belirtilmesi, modern çeviri çalışmalarının gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Nord’a göre, metindilbilimsel yöntem ve bilgiler, metne işlevsel bir birim olarak odaklanılan her yerde çeviribilim ile ilgili olabilir: kaynak metnin anlaşılması gereken çözümleme aşamasında, hedef metnin oluşturulması gereken bireşim aşamasında ve çeviri ürününün çeviri direktifine göre ölçülmesi gereken değerlendirme aşamasında (Nord, 1999: 59).

“Çeviride ve Çeviri Eğitiminde Koşut Metinler” adlı çalışmasında Sakine Eruz da metindilbilim, **metinlerin sınıflandırılması** ve çeviri ilişkisine değinir ve bu iki disiplin arasındaki ilişkiyi şu sözleriyle destekler:

“İşlev ve anlamın vurgulandığı Prag okulunun da katkısıyla ve yetmişli yıllarda paradigma değişimiyle iletişim ve kültür kuramlarının ön plana çıkması, hedef kitlenin birincil olmaya ve çeviribilim[in] kendi alanında bilim adamları yetiştirmeye başlamasıyla metinler, gerek dilbilim alanlarında, gerekse çeviride iletişimsel-işlevsel yaklaşımlar da dikkate alınarak sınıflandırılmaya başlanmıştır.” (Eruz, 2000: 37).

Eruz’un sözlerinde görüldüğü gibi hem dilbilimde hem de çeviribilimde **metin sınıflandırma** çalışmalarının yapıldığından söz edilebilir. Bu anlamda metindilbilimdeki ve çeviribilimdeki **metin sınıflandırma** çalışmalarının etkileşim içinde olduğu ileri sürülebilir. Dilin iletişim bağlamında ele alınmaya başlandığı metindilbilimde ele alınan **metin türü** tanımlamaları çeviribilime katkı sağlamıştır (Eruz, 2000: 38).

Akşit Göktürk **Çeviri: Dillerin Dili** adlı yapıtında günümüzdeki çeviri çalışmalarının, metindilbilim ve metin yorumlama alanlarıyla metinlerin iletişim özellikleri açısından yakın ilişki içerisinde olduğunu vurgular. Ayrıca Göktürk çeviri araştırmasının metindilbilimle ilişkini yukarıda anlatılan Reiss'ın Bühler'den esinlendiği **metin sınıflandırmasına** dayandıran bir başka araştırmacıdır. Kaynak dil metnindeki işlevin veya işlevlerin erek dilde sürdürülmesi temel ilke olduğundan Reiss tarafından ele alınan bu sınıflandırma kuramsal anlamda sağlıklı bir çıkış noktası sunabilir. Göktürk aynı zamanda her metnin iletişimsel yapısının tek bir işlevle açıklanamayacağını da vurgulamayı göz ardı etmez. Ancak ayrıntılı tanımlarıyla çok sayıda **metin türünün** araştırılmasının çeviri araştırmaları için oldukça önemli olduğunu ve metindilbilimden en fazla bu bağlamda yararlanılabileceğini ileri sürer (Göktürk, 2013: 23-30). **Metin türlerinin** çeviri ile ilişkisine şu görüşleriyle dikkat çeker:

“[...] betimleyici, bilgilendirici, kullanmalık metin türlerinin çoğunlukla iletişimsel bir çeviri yöntemiyle her şeyden önce iletinin, bilgi içeriğinin aktarılması gözetilerek çevrilebileceği, kurmaca nitelikli sanat metinlerinde ise metin örgüsündeki dilsel, yapısal, biçimsel özelliklerin öncelik kazandığıdır. Böyle metinlerin çevirisinde, çeviri dilinde yalnız içerik yönünden değil, ses, sözcük, sözdizimi özelliklerine, bütün yapı öğelerinin düzenlenişine, bu öğelerin kendi aralarında etkileşimlerine, bir eşdeğer bulmak zorunludur. Bir yazın metni yalnız içerik değildir. Yalnız biçim de olamayacağı gibi.” (Göktürk, 2013: 38)

Yukarıdaki alıntıda farklı **metin türlerinin** çevirisinde hangi özelliklerin ön planda tutulacağını yer aldığı görülebilmektedir. Bu bağlamda bilgilendirici metinlerde içerik aktarımına odaklanırken sanatsal metinlerde dilsel, yapısal ve biçimsel özelliklere de dikkat çekildiği vurgulanabilir. Dolayısıyla metinlerin çeviri sürecinde sadece içerik yönünden değil biçim yönünden de değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülebilir ve bu amaçla metindilbilimden, dahası metin geleneklerinden yararlanmak olanaklıdır.

Reiss'ın yukarıda yaptığı sınıflandırmanın konuyla ilgili kaynaklardan yola çıkarak birtakım eleştirilere maruz kaldığı saptanabilir. Bunun nedeninin metinlerin salt bir işlev içermekten çok birkaç işlevi ya da aynı anda birçok işlevi barındırmasından kaynaklı olduğu belirtilebilir. Helbig, **metin türlerini** betimlemenin ve sınıflandırmanın olanaksızlığının, metinlerin dış etkenlere dönük heterojen yapılarından kaynaklandığını savunur (Helbig'den akt. Eruz, 2000: 40). Tahir-Gürçağlar ise **metin türlerinden** ve onların çevirisinden söz ederken birçok metnin birden fazla tür içinde yer alabileceği nedeniyle **metin türlerinin** birbirinden kesin çizgilerle ayrılamayacağını ancak her türün çevirisinin tek bir yaklaşım gerektirmediği ve başka yöntemlere başvurulabileceğini vurgular. Ancak Reiss bu yaklaşımıyla 1960'ların dilbilimsel çerçevesini metinlere kaydırır ve dilsel düzeyin yanı sıra kültürel boyuta da değinir (Tahir-Gürçağlar, 2014: 122, 123).

Ayrıca çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan De Beaugrande ve Dressler tarafından betimlenen **metinsellik ölçütlerinin** de çeviri çalışmaları için yol gösterici olabileceğinden söz edilmiştir (bkz. “2.2. Dilbilimin Alt Alanı Olarak Metindilbilim”). Bu yargıyı destekleyecek örneklerden biri Gül Durmuşoğlu tarafından kaleme alınan “Metin Dilbilim, Çeviri Süreci ve Çeviri Değerlendirmesi” adlı çalışmadır. Durmuşoğlu, dili işlevsel bir iletişim aracı olarak ele alan söylem çözümlemesi ve metindilbilim, daha sonra toplumdilbilim, göstergebilim gibi alanlardaki gelişmelerin çeviribilimi olumlu yönde etkilediğini savunarak Reiss gibi kuramcılarının metindilbilim ilkelerini benimseyen yeni çeviri eleştiri modelleri geliştirdiklerini belirtir. De Beaugrande ve Dressler'in söylem çözümlemesinin, metindilbilim ve edimbilim alanlarındaki araştırmaları temel alarak sundukları **metinsellik ölçütlerinin** çeviri sürecinde ve çeviri değerlendirmesinde yol gösterici olduğunu öne sürer. Bu bağlamda araştırmacıların *uyumluluk*, *tutarlılık*, *niyetlilik* ve *kabul edilebilirlik*, *durumsallık* ve *metinlerarasılık* olarak ele aldıkları **metinsellik ölçütlerinin** erek metindeki ve kaynak metindeki eşitlik derecesini ölçmede ve kaymaları saptamada yarar sağlayacağını vurgular (Durmuşoğlu, 1991: 106).

Benzer biçimde “Metindilbilimin Çeviri Öğretimine Yansımaları” adlı çalışmada, Kamil Kurtul De Beaugrande ve Dressler'in *tutarlılık* ve *bağdaşıklık*

ölçütlerinin çevirideki işlemselliğini sorgular (Kurtul, 2014). Çalışmanın ikinci bölümünde *bağdaşıklık* kavramı için *uyumluluk* kullanılmıştır. Bu durumda anlam karışıklığını önlemek adına iki kavramında aynı göndermede bulunduğunu anımsatmakta yarar vardır. (bkz. “2.2. Tümceötesi Dilbilim Dalı Olarak Metindilbilim”) Kurtul’a göre çevrilen metnin metinselliğinin özgün metne göre ölçülmesi gerektiği durumu, doğal bir dilsel topluluğa ait metnin bir diğer dilsel topluluğun diline de metin olarak çevrilmesini gerektirir. Bu nedenle çeviri kuramlarının hem kaynak dilde hem de erek dilde **metinsellik ölçütlerini** açıklayabilen bir özellik taşıması gerekir (Kurtul, 2014: 22). Dolayısıyla Kurtul ve Durmuşoğlu’nun çalışmalarında da görüldüğü gibi metindilbilim alanındaki **metinsellik ölçütleri** ve çeviri çalışmaları arasında etkileşim olduğu, metindilbilimin kavramlarından yararlanıldığı ileri sürülebilir.

Yukarıda Nord’un düşünceleri bağlamında söz edildiği gibi çeviride kaynak metnin çözümlenmesi aşamasında metindilbilim sunduğu yöntemlerin kullanılmasının olanaklı olduğu belirtilebilir. Konu bağlamında Stolze de çeviriye hazırlık aşamalarından biri olan **metin çözümlemesine** dikkat çeker ve bir metinde yer alan sözcük alanlarının incelenmesinin de **metin çözümlemesiyle** ilgili olduğunu belirtir (Stolze, 2008: 161). **Sözlüksel Alan** Kuramından çalışmanın ikinci bölümünde (bkz. 2. Bölüm “Sözlüksel Alan”) ayrıntılı olarak söz edilmiştir. Yazınsal bir metnin çözümlenmesi Stolze (1986) tarafından geliştirilen modele dayanır. Bir çeviri eleştirisi örneğini kullanarak, bir metindeki birçok sözcük alanının metin için tutarlılığa ilişkin önemli bir ölçüt olduğu gösterilir ve çevirmenin sözcük alanlarını dikkate almadığı durumda erek metin kaynak metne göre anlatım gücünü büyük oranda kaybeder (Stolze, 2008: 161).

Konu ile ilgili olarak yazınsal çeviri uygulaması üzerinde **sözlüksel alan** ve çeviriye yönelik **metin çözümlemesi** Snell-Hornby tarafından şöyle örneklendirilir (Snell-Hornby’den akt. Stolze, 2008: 161):

THE PACIFIC

“The Pacific¹ is inconstant² and uncertain,² like the soul of man.² Sometimes it is grey³ like the English Channel⁴ of Beachy Head, with a heavy swell,¹ and sometimes it is rough,¹ capped with white crests,¹ and boisterous.² It is not so often that it is calm¹ and blue.³ Then, indeed, the blue³ is arrogant.² The sun shines³ fiercely² from an unclouded sky.⁴ The trade wind⁴ gets into your blood,² and you are filled with an impatience² for the unknown. The billows, magnificently rolling,¹ stretch widely on all sides of you, and you forget your vanished youth,² with its memories,² cruel and sweet, in a restless, intolerable desire for life.² On such a sea as this¹ Ulysses sailed when he sought the Happy Isles.¹ (...)” (Maugham’dan akt. Stolze, 2008: 161)

Der Stille Ozean

“Der Stille Ozean¹ ist unbeständig² und wandelbar² wie die Seele des Menschen.² Manchmal liegt er grau³ da mit mächtiger Dünung,¹ manchmal ist er wild gebauscht¹ und trägt weiße³ Wellenkämme.¹ Nicht häufig zeigt er sich blau³ und glatt,¹ dann aber ist er von anmaßendem² Blau.³ Hemmungslos brennt die Sonne³ aus wolkenlosem Himmel⁴ hernieder. Der Passatwind⁴ geht einem ins Blut² und erfüllt es mit der ungeduldigen Forderung² nach dem Unbekannten. Die hochaufrrollenden Wogen¹ umgeben einen üppig von allen Seiten, und man vergißt die schwindende Jugend² mit ihren grausamen und süßen Erinnerungen² vor lauter Sehnsucht,² dieser rastlosen,² unaushaltbaren Sehnsucht nach Leben.² Auf solch einem Meer¹ segelte Odysseus, als er die Glücklichen Inseln⁴ suchte. (...)” (Krämer’dan akt. Stolze, 2008: 161)

Derin Okyanus

Derin okyanus¹ insan ruhu gibi kararsız² ve değişkendir². Bazen güçlü bir incelikle¹ öylece gri³ durur, bazen çılginca kabarır¹ ve beyaz³ köpükleri¹ belirir. Maviliğini¹ ve durgunluğunu sık sık göstermez, gösterdiğinde ise mavisî³ kibirlidir². Güneş çekinmeden³ bulutsuz gökyüzünden⁴ parlıyor. Alize rüzgarları⁴ insanın kanına karışıyor² ve insanı bilinmeyene duyulan sabırsız bir istekle² dolduruyor. Yükselen dalgalar etrafını dopdulu sarar ve ve huzursuz dayanılmaz olan yaşama karşı acımasız ve tatlı anılara duyulan özlem ile yok olup giden gençliği unutursun. Odysseus, Mutlu Adalar’ı⁴ ararken böyle bir okyanusa¹ yelken açmıştı. (...).

Yukarıdaki İngilizce kaynak metnin durum saptamasıyla ilgili olarak Britanya İmparatorluğu’nun yeni olduğu dönemlerde yayınlandığı; konuşucunun bakış açısıyla ilgili olarak doğrudan okuyucuya hitap ettiği ve okurun duygulara sürüklendiği için kişisel olduğu; metnin başlangıcında başlığın ana motif olarak yer aldığı görülür.

Metin yapısında ortaya çıkan ikilik, birbiriyle örtüşen iki anlambilimsel sözcük alanında yerdeşlik gösterir. Metnin önemli bölümü betimsel sıfat ve adlardan oluşur ve eylemler geri plandadır; okyanusu betimleyen adlar¹, sıfatlar², renk sıfatları³, okyanusun farklı görüntüleri⁴ yer almaktadır (Snell-Hornby'den akt. Stolze, 2008: 162).

İngilizce metnin Almancaya yönelik çevirisinde çevirmenin dil çiftine dayalı doğrudan **eşdeğerleri** aradığı, ancak metinde bir bütün olarak anlaşılabilen **sözlüksel alanı** göz ardı ettiği görülebilmektedir ve bu anlamda kaynak metindeki gibi doğrudan okura hitap edilerek okuru metin içine alan bir etki yakalanamamıştır. Birinci satırda yer alan “*Der Stille Ozean ist unbeständig und wandelbar*” öbeği, coğrafi bir ad olarak “*Pasifik*” için geçerli olmayan anlamsal bir uyumsuzluk içerir (Snell-Hornby'den akt. Stolze, 2008: 162). Bu bağlamda ikinci bölümde ele alınan **sözlüksel alan** çalışmalarına dikkat çekmek yerinde olacaktır.

Sözlüksel Alan Kuramı, Jost Trier tarafından bir dilin sözcük hazinesindeki anlamsal bağları açıklamak amacıyla geliştirilmiştir ve çevirmenlerin sözcükleri tanımlarını ve çeviri süreçlerinde sözcükleri doğru bağlamlarda kullanmalarını destekleyebileceği ileri sürülebilir. Ancak ikinci bölümde de söz edildiği gibi **sözlüksel alan** sadece tanımlandığı dil içerisinde geçerli olduğundan her dil için ayrı ayrı ele alınmalıdır. Yukarıdaki örnekten de yola çıkılarak İngilizce ve Almanca (ya da başka) dil çiftlerinde ayrı ayrı sözcük çalışmaları yapılarak bu iki dil çiftinde hangi sözcüğün birbiriyle eşdeğer olduğu, birbirine karşılık geldiği veya aynı anlamı taşıyıp taşımadığı bilgisine ulaşmak olanaklıdır. Özbent'e göre **sözlüksel alan** bilgisi yetersiz olan bir çevirmen daha geniş kapsamlı bir sözcüğü seçerek anlamın asıl etkisini yok edeceğinden belki de hatalı bir çeviri yapacaktır ve bu nedenle alan bilgisi sözlük çalışmalarında çevirmenlerin doğru seçimi yapmalarına yardımcı olabilir (Özbent, 2013: 62). Çeviri sürecinde sözdizimin aktarılmasından çok sözcüklerin anlamlarının bağlama uygun şekilde doğru aktarılmasının önceliği olduğu belirtilebilir ve bu nedenle **sözlüksel alan** çalışmalarının anlamın doğru çözümlenmesi açısından yol gösterici olduğu vurgulanabilir. Öte yandan yine ikinci bölümde anlatılan **değer** kavramı (bkz. “2.1.4. Değer”) **sözlüksel alan** ile iç içedir. İlgili dildeki bir sözcüğün,

o dilin sistemi içindeki yerini daha açık bir deyişle **değerini** görebilme açısından **değer** kavramının önemli olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Yukarıdaki örnekte çevirmenin bir bütün olarak anlaşılabilen **sözlüksel alanı** göz ardı etmesi aynı zamanda sözcüklerin **değerini** de göz ardı ettiğini gösterir. Bu bağlamda **değer** kavramının çeviri sürecindeki önemi ile karşı karşıya gelmek kaçınılmazdır. Özetle bir dilin sözcük dağarcığındaki tüm imkânlar söz düzeyinde bağlama uygun kullanılır. Yazılı veya sözlü çeviride bağlama uygun sözcük seçimini **sözlüksel alan** çalışmalarıyla desteklemenin yararlı olacağı belirtilebilir. Öte yandan ikinci bölümde **sözlüksel alan** kavramıyla kaynaştırarak ele alınan **anlambirimcik çözümlemesinin** sözcüklerin anlamını belirlemede yardımcı olacağı düşünülen bir yöntem olduğu belirtilebilir. Sözcükler anlamsal olarak ayırt edici özellikleri sayesinde birbirinden ayırt edilebilirler. Bu bağlamda kaynak dildeki kavramların içerdiği anlambirimcikler ile erek dildeki kavramların içerdiği anlambirimciklerin birbiriyle örtüşüp örtüşmediği, çeviri sürecinde dikkat edilmesi gereken bir konudur. **Anlambirimcik çözümlemesiyle** kavramların diller arası aktarımında çözümlenmesi kolaylaşacaktır (bkz. “Tablo 2.2 Üstsözlükbirim olan işitilebilir titreşimin anlambirimcik çözümlemesi”).

Metindilbilim çalışmalarının öncülerinden Wolfgang Dressler “Der Beitrag der Textlinguistik zur Übersetzungswissenschaft” [Metindilbilimin Çeviribilime Katkısı] adlı makalesinde, çevrilemezlik konusunu ele alarak metindilbilimin ortaya çıkmasıyla birlikte çevrilemezlik konusunun yeni bir düzleme geçtiğini saptar. Bu bağlamda tam ve kesin (bir başka deyişle simetrik, geçişli, dönüşlü) bir **eşdeğerliğin** olmadığı, böylelikle tam çevrinin de olmayacağını belirtir, çünkü aynı dilde bile dilsel anlatımın tam bir karşılığını yakalamanın olanaklı olmayacağından söz eder. Dressler ayrıca çeviribilimde “değişmezlik” kavramı yerine **eşdeğerlik** kavramının kullanılması gerektiğini belirtir (Dressler, 1974: 72). Dolayısıyla metindilbilimle birlikte anlam düzleminde bir **eşdeğerlik** kaygısına gidilmeye başlandığından söz edilebilir. Çalışmanın ikinci bölümde ele alınan **eşdeğerlik** kavramında ağırlık olarak sözdizimsel bir **eşdeğerliğin** söz konusu olduğu belirtilmiştir (bkz. “2.1.6. Eşdeğerlik”). Reiss’in **metin sınıflandırmasında** ise metnin işlevlerine bağlı olarak

içerik düzeyinde değişmezlik, sanatsal yaratımda benzeşim, metin içi çağrının özdeşliği gibi farklı düzlemlerde **eşdeğerlik** arayışına gidildiği de görülebilmektedir. Dolayısıyla metnin işlevine göre çeviri yönteminin ve buna bağlı olarak amacın değişebildiğini söylemek olanaklıdır. Bu anlamda Reiss'ın çalışmalarında metnin işlevi ve yazarın tutumu birbiriyle ilişki içindedir ve **eşdeğerliğin** metnin işlevi temel alınarak oluşturulduğu belirtilebilir.

Sonuç olarak bu başlık altında dilbilimci Bühler'den yola çıkılarak Reiss ve Vermeer tarafından çeviri sürecinde yol gösterici olduğu varsayılan bir **metin tipi sınıflandırılmasına** gidildiği görülmüştür. Bu bağlamda Bühler'in *gönderge, anlatım* ve *çağrı* işlevleri temelinde *içerik, biçim* ve *çağrı* ağırlıklı metin tipleri arasında bağlantı kurulduğu görülebilmektedir. Sadece **metin sınıflandırma** konusunda değil, aynı zamanda metindilbilimde belirlenen **metinsellik ölçütlerinin** de yukarıda örneklendirilen çalışmalarda görüldüğü gibi çeviribilimde yol gösterdiğini söylemek olanaklıdır. Ayrıca **kaynak metin çözümlemesiyle** ilişkili olduğu vurgulanan **sözlüksel alan** çalışmalarının da çevirmenlere çeviri sürecinde yol gösterici bir yöntem sağlayacağı ileri sürülebilir. Bu bağlamda metindilbilimin öncelikli olarak çeviri odaklı **metin sınıflandırılmasının** oluşturulmasına kaynak sağladığını ve çeviri sorunlarını tümce ve sözcük düzeyinde incelemek için veriler sunduğunu söylemek olanaklıdır. Burada söz konusu olan metindilbilimin bütünüyle çeviri için yol gösterici olduğuna dikkat çekmek değildir. Daha önce de söz edildiği gibi belli durumlarda belli yöntemler çerçevesinde kolaylık sağladığı ileri sürülebilir.

3.2. Skopos Kuramı

Çeviribilim alanında 70’li ve 80’li yıllarda çevirinin özerkliğini kazanıp kendi sınırları içerisinde ele almayı hedefleyen işlev odaklı kuramların geliştirilmeye başlandığı görülür. Hans J. Vermeer, işlevselik akımı altında değerlendirilen Skopos Kuramına ilk olarak 1978 yılında kaleme aldığı “Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie” [Genel Bir Çeviri Kuramı İçin Bir Çerçeve] makalesinde değinir ve bu makalesinde her çevirinin bir amaç doğrultusunda gerçekleştiğini belirtir (Vermeer, 1978).

Vermeer, 1983 yılında yazdığı **Aufsätze zur Translationstheorie** [Çeviri Kuramıyla İlgili Makaleler] adlı yapıtında Skopos Kuramını geliştirir. Katharina Reiss ile 1984 yılında yazdıkları **Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie** [Genel Bir Çeviri Kuramının Temelleri]¹ adlı yapıtlarında, Skopos kavramını işlev ile aynı anlamda kullanarak kuramı kapsamlı şekilde ele alır (Reiss/Vermeer, 1984). Yücel, Vermeer’in çeviri olgusuna işlevsellik ve ereksellik bağlamında baktığının göstergesi olarak kuramına Skopos adını verdiğini belirtir (Yücel, 2007: 129). Vermeer ve Reiss çeviribilimde işlevselci yaklaşımların öncüleri olarak görülür ve işlevselci kuramlar arasında Skopos Kuramının genel bir kuram niteliği taşıdığını savunduklarından önem taşırlar (Durukan, 2003: 73).

Reiss ve Vermeer **Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie**² adlı yapıtta ayrıntılı olarak sundukları Skopos Kuramının dilsel ve kültürel çalışmalara dayanan, metindilbilimsel ve yorumsal yönleri dikkate alan kapsamlı bir kuram olduğunu belirtirler (Reiss/Vermeer, 1991: VI). Çeviri uygulamalı dilbilimin

---

¹ Bu yapıt her ne kadar Reiss ve Vermeer tarafından birlikte kaleme alınsa da Vermeer’in bu yapıttan daha önce ve daha sonra ele aldığı çalışmalardan Skopos Kuramının ona ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Vermeer’in bu yapıt dışında tez kapsamında incelenen kaynaklarda metin türleri üzerine özel bir çalışmasına rastlanmamıştır. Benzer şekilde çalışma kapsamında incelenen kaynaklardan yola çıkarak Reiss’in bu yapıttan sonra Skopos Kuramı için başka bir çalışma gerçekleştirmediği ileri sürülebilir. Ancak bir önceki başlıkta da incelendiği gibi yapıtın ikinci bölümünü oluşturan metin türleri üzerine çalışmalar gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir.

² Araştırmacıların Skopos Kuramını en kapsamlı ele aldıkları bu yapıt başlangıçta da belirtildiği gibi 1984 yılında yayımlanmıştır ancak bu çalışmada daha güncel olduğu için ağırlıklı olarak 1991 yılındaki basımı incelenmiştir.

“edimbilim” alt alanı olarak sınıflandırılır (Reiss/Vermeer, 1991: 1). Bu bağlamda Skopos Kuramının kültürbilim, uygulamalı dilbilim, edimbilim ve metindilbilim gibi çeşitli disiplinlerin etkisi altında geliştirilmiş olduğundan söz etmek olanaklıdır (Durukan, 2003: 74).

Kuramın kapsamlı şekilde ele alındığı bu yapıta dikkat çekildiğinde, araştırmacıların Leipzig Okulu’nun benimsediği hem yazılı hem sözlü çeviriyi kapsayan *Translation* kavramını temel aldıkları göze çarpmaktadır (Reiss/Vermeer, 1991: 6). Ayrıca yapının ilk bölümünde dilbilimsel kavramlara yer verildiği görülmektedir. Bu bölümde araştırmacılar tarafından çevirinin esas olarak dil ile ilgili olduğu bununla birlikte dilin çok anlamlı olduğu vurgulanır (Reiss/Vermeer, 1991: 20).

Dil, bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle iletişim kurduğu tüm araçlar için üst kavram olabilir ve bu tür iletişim araçları, ötesinde başka şeylere gönderme yapan göstergelerdir (dil göstergesi için bkz. “2.1.3. Dizge”). Bu durumda dil böyle göstergelerin anlamsal yapısını oluşturur ve bir dilin göstergeleri birbirleriyle ilişkilidir (Reiss/Vermeer, 1991: 20).

Reiss/Vermeer’in dil göstergesine dikkat çekişiyle bağlantılı olarak, metinler de dil göstergelerinden oluştuğu için çeviri kuramı için gösterge özellikleri önem taşımaktadır (Tosun, 2002: 161). Reiss/Vermeer, çeviri kuramları için kavram belirlerken göstergelerin anlamsal yapısını oluşturan dilin üç özelliğini ele alırlar:

1) Göstergesellik: Bir şey başka bir şey için vardır bir başka deyişe başka şeye gönderme yapar.

2) Dizgesellik: bir dilin göstergeleri belli bir biçimde birbirleriyle ilişki içinde bulunur. Karmaşık göstergeler yalın göstergelerden oluşturulabilir; sözcüklerden tümceler, tümcelerden metinlerin oluşması bu duruma örnektir. Yalın göstergelerin dizisi bir toplama değildir tersine daha üst dizideki yeni göstergelerle sonuçlanır: E-n-g-e-l harf

dizisi sadece bir harf dizisi değildir; aynı zamanda Almancadaki bilindik içeriğiyle *Engel* [melek] sözcüğünü oluşturur.

3) İletişim Yetisi: Bir göstergenin ayrı ayrı belirtilebilecek bir veya daha fazla işlevi olmalıdır (Reiss/Vermeer, 1991: 20, 21).

Buradaki bilgilerin çalışmanın ikinci bölümündeki Saussure’ün Yapısalcılık Kuramını ve dil göstergesiyle ilgili düşüncelerini de içerdiğini söylemek olanaklıdır. Ancak araştırmacıların dil göstergesini anlatırken sadece kavram ve tanımlardan yararlandıklarını ve Skopos Kuramında temel alınan özelliğin ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere iletişim yetisi özelliği olduğu belirtilebilir. Ancak araştırmacıların bu yapıtlarında kuramı ayrıntılı olarak ele alırken açık bir biçimde dilbilimin kavramlarından yararlandıklarını vurguladıkları görülür (bkz. Reiss/Vermeer, 1991: 18).

Vermeer “Çevirinin Doğası-Bir Özet” başlıklı bildirisinde Saussure’ün kendisiyle çeliştiğini ve bir göstergenin iki yanını bir kâğıdın önü ve arkası gibi ayrılmaz bir bütün olarak ele aldığını belirtir. Ancak bu biçim değişikliği durumunun işlev değişikliğini beraberinde getireceğini vurgular (Vermeer, 2004: 166). Vermeer’e göre “[g]östergelerin kendi içinde varlığı yoktur. Olgular bir kişi için belli çevre koşullarında anlam ve önem kazanır” (Vermeer, 2004: 167). Yapısalcılık Kuramının tersine Skopos Kuramı gösteren ve gösterileni bağımsız olarak ele alır ve dilbilimsel açıdan bir kavramın anlamının bireye, ortama ve zamana göre değişmesi bir metnin alımlanmasının görece olduğu ile sonuçlanır (Yücel, 2007: 134). Vermeer’in bu görüşlerinin çeviriyi dil dizgesi bağlamında ele alan yaklaşım için geçerli olduğu ancak metindilbilimsel yaklaşımlarla birlikte gelişen tümce ötesi çalışmaları göz önünde bulundurmadığı ileri sürülebilir.

Öte yandan Reiss ve Vermeer’e göre göstergeler içerik bakımından birbirlerini sınırlar, belirler, gerektirir ve tanımlar. Göstergeler dile ve kültüre özgü “alanları” oluşturur (Reiss/Vermeer, 1991: 21). Alan kavramı yine çalışmanın ikinci bölümünde **sözlüksel alan** çalışmalarıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Bu bağlamda

araştırmacılar Almandaki 1’den 5’e kadar olan not sistemiyle Portekizcedeki 1’den 20’ye kadar olan not sistemini ele alarak, “5” notunun her iki dilde de diğer olası notlarla belirlenen farklı bir anlama sahip olduğunu belirtir (Reiss/Vermeer, 1991: 21). Bu örneğin çok benzeri ikinci bölümde Trier’in not cetvelinde (bkz. “2.1.5.Sözlüksel Alan Kavramı”) ele alınmıştır. Özellikle **sözlüksel alan** çalışmalarının ele alındığı bölümde tek bir sözcük yerine sözcüğün ait olduğu **sözlüksel alanın** yapısına odaklanılmıştır. Dolayısıyla araştırmacıların kuramlarını açıklarken ikinci bölümde anlatılan **sözlüksel alan** kavramından da yararlandıklarını söylemek yerinde olacaktır.

Dilbilimin kavramsal örgüsünden yararlandığı görülen Reiss/Vermeer çevirinin dilsel bir aktarımdan çok işlevsel bir süreç olduğunu şu sözlerle belirtir:

“Eğer aşağıdaki anlatımda dilsel metinler merkeze geçip öncelik kazanacaksa, böylece başlıca konulara odaklanılması basite indirgenmiş olur. Bununla birlikte işlevi gereği dilsel bir metin çeviride öncül rol oynamaktadır. Ama biz zaten burada çevirinin özel bir kültürel aktarım ürünü olduğunu belirtiyoruz.” (Reiss/Vermeer, 1991: 13)

Araştırmacıların bu sözlerinden yola çıkarak çeviride erek kültür odaklı bir aktarımın ön planda tutulduğunu söylemek olanaklıdır. Bu bağlamda erek odaklı bir çevirinin bir başka deyişle işlevsel çevirinin Skopos Kuramının temelinde yer aldığını ve bu bağlamda amaç, işlev ve kültür kavramlarının öne çıktığını söylemek yerinde olacaktır.

Vermeer her çevirinin bir amaç doğrultusunda gerçekleştiğinden daha 1978 yılındaki makalesinde söz eder ve yine aynı makalesinde Skopos Kuramının izlerine rastlanır (Vermeer, 1978). Bir kişi belli bir yerde ve zamanda, bir amaç doğrultusunda anlamlı bir şey söylediğinde veya yazdığında bir metin üretmiş olur ve bu durum bir amaca ulaşmak için gerçekleştirilen bir eylem olarak adlandırılır (Reiss/Vermeer, 1991: 18). Bu bağlamda çeviri kuramının en üst kuralı olarak “skopos kuralını” ele alan araştırmacılar bir eylemin amacına göre belirlendiğini belirtir (Reiss/Vermeer,

1991: 101). Bu bağlamda kurama göre amacına uygun çevirinin işlevsel bir çeviri olduğu vurgulanabilir ve tüm çevirilerde asıl ölçütün amaç olduğu belirtilebilir.

Skopos kuralının yanı sıra bir diğer kural ise “tutarlılık” olarak adlandırılır (Vermeer, 1978: 101). Bir ileti, alıcı tarafından kendi içinde yeterince tutarlı ve (alıcı)durumuyla yeterince tutarlı olarak yorumlanabiliyorsa anlaşılır olarak kabul edilir. Üreticinin amacı “iletinin kendi içinde” ve “alıcı durum ile yeterli tutarlılıkta” bulunmaktadır (Reiss/Vermeer, 1991: 109). Çevirmen tarafından üretilen ileti (çeviri ürünü) hedef alıcı durumu ile tutarlı bir şekilde yorumlanabilmelidir (Reiss/Vermeer, 1991: 113).

Vermeer, çevirmen tarafından bir metnin tutarlı aktarımının amaçlandığını belirterek üçüncü kural olarak “sadakat kuralını” önerir (Vermeer, 1978: 101). Bir başka deyişle Reiss ve Vermeer’in kuramındaki sadakat kuralı, bir çevirinin kaynak metnin tutarlı aktarımını amaçladığına gönderme yapar. Sadakat kuralına göre, “(1) Üretici tarafından kaynak metinde düzgülenmiş ileti çevirmen tarafından alımlanacak biçimde, (2) iletiyi alımlayan kişi olarak çevirmen tarafından yorumlanan ileti, (3) metni alımlayıp (yeniden) üretici olarak çevirmen tarafından erek kitle için düzgülenen ileti birbirleriyle tutarlı olmalıdır” (Reiss/Vermeer, 1991: 114).

Reiss/Vermeer, çeviriyi kaynak kültürdeki ve kaynak dildeki bilgi sunumu üzerinden erek dildeki ve erek kültürdeki bilgi sunumu olarak değerlendirir. Bu bağlamda çevirmen kaynak metinde kendi tarafından bilgi sunumu olarak anlaşılan bilgiyi erek metinde sunar. Çeviri kararındaki en üst ölçüt erek bilgi sunusu olarak çevirinin işlevidir (Reiss/Vermeer, 1991: 76).

Tüm bu ölçütler ışığında araştırmacılara göre Skopos Kuramının temeli üç iddiadan oluşur ve daha sonra görüleceği gibi bunlar hiyerarşik şekilde sıralanır.

“1) Bir çeviri skoposunun işlevidir.

- 2) Çeviri kaynak kültür ve dildeki bilgi sunumu üzerinden sağlanan hedef kültür ve dildeki bir bilgi sunumudur.
- 3) Çevirideki bilgi sunumu kaynak metindeki bilgi sunumunun aktarımı olarak betimlenir. Çeviri metin, açıkça geri çevrilemez.” (Reiss/Vermeer, 1991: 101)

Vermeer, ilk olarak **Aufsätze zur Translationstheorie** [Çeviri Kuramıyla İlgili Makaleler] adlı yapıtında ele aldığı genel çeviri kuramının özetini daha sonra Reiss ile **Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie** [Genel Bir Çeviri Kuramının Temelleri] yapıtında şöyle betimler:

- “1) Bir çeviri ürünü amaca bağlıdır.
- 2) Bir çeviri ürünü kaynak dil ve kaynak kültürdeki çeviri talebi hakkında erek dil ve erek kültürdeki bilgi talebidir.
- 3) Bir çeviri ürünü geri çevrilemez şekilde bir bilgi teklifini açıkça yansıtır.
- 4) Bir çeviri ürünü kendi içinde tutarlı olmalıdır.
- 5) Bir çeviri ürününün kaynak metinle tutarlı olması gerekir.
- 6) Listelenen kurallar, verilen sıra düzenine göre hiyerarşik olarak düzenlenmiştir.” (Reiss/Vermeer, 1991: 119)

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi Skopos Kuramının altı temel maddeden oluştuğu belirtilebilir. Çeviri ürününde öncelikli ölçütün çevirinin amacı olduğu, çevirinin kaynak metin ve erek metin arasında bir bilgi sunumu olduğu ve çevirinin hem kendi içinde hem de kaynak metinle tutarlı olması gerektiği vurgulanmaktadır. Emra Durukan, araştırmacıların bu yaklaşımlarında çevirinin ne olduğuyla ilgili betimleyici bir tutum göstermekle birlikte çevirinin nasıl yapılmasıyla ilgili yöntemsel nitelikte yasa koyucu bir tutum yönünde göstergeler sergilediklerini belirtir (Durukan, 2003: 75).

Daha önce belirtildiği gibi Skopos Kuramında kaynak metinde sunulan bilgi üzerinden erek metinde yeni bir bilgi sunma süreci konu edilir. “**Çeviribilimde Skopos Kuramının Felsefi Bakış Açısıyla Yeniden Yorumlanması**” adlı doktora tezinde, Nesrin Şevik Skopos Kuramında bilgi sunumunun ele alınmasını, bilginin gösterge ve yorumdan bağımsız olamayacağı ile ilişkilendirir ve bu noktada bir çeviriden bahsetmenin ön koşulunun bir metinden söz etmek olduğunu vurgular (Şevik, 2016: 169). Çeviride hem kaynak metin hem de erek metin olarak iki ayrı metin söz konusudur. Metni bir üreticinin alıcıya bilgi sunumu olarak tanımlayan Reiss/Vermeer çevirmenin anladığı ve yorumladığı mevcut bir kaynak metinden yola çıktığını ve hedef dildeki alıcıya bu bilgi sunumunu yeniden oluşturduğunu belirtir. Bir başka deyişle çeviri bir bilgi sunumu üzerinden elde edilen belli bir türdeki bilgi sunumu olarak tanımlanabilir (Reiss/Vermeer, 1991: 19). Ancak kuramın çerçevesinde bilgi sunumu sürecinde erek kültürdeki koşulların göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilebilir.

Reiss/Vermeer kaynak ve erek metin arasındaki ilişkiyi kaynak metin değerlerinden oluşan i kümesinin hedef metin değerlerinden oluşan bir j kümesiyle temsil edilmesi olarak ele alır. Araştırmacılar buradaki değer kavramı ile çevirinin sadece dilsel, özellikle biçime dayalı dilsel olguların aktarımdan çok kültürel ve dilsel bir aktarım süreci olduğunu göstermeyi amaçlar (Reiss/Vermeer, 1991: 122). Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümündeki dil dizgelerine bağlı aktarımın yanında (bkz. “2.1.6. Eşdeğerlik”) kültürel öğelerin aktarımına da yer verildiği ileri sürülebilir.

Vermeer’in çeviri sürecinde skoposu ön planda tutarken kaynak metni göz önünde bulundurmadığını veya erek metni ön planda tuttuğunu söylemek olanaklı değildir. Şevik, Vermeer’in kuramında kaynak metnin erek dil ve kültürde planlanan işlevi yerine getirecek biçimde çevrilmesini vurguladığını belirtir. Metnin belli şartlarda işlev görmesi ve amacına uygun çevrilmesi öncelik olduğundan, bir metin sözcüğü sözcüğüne çeviriyi gerektirse dahi bu durumda da skoposun bir başka deyişle amacın söz konusu olduğu görülür (Şevik, 2016: 174).

Skopos Kuramında bir eylem, bir amaca ulaşmayı ve böylece mevcut bir durumu değiştirmeyi amaçlar. Bu nedenle bir eylemin öncesinde her zaman mevcut bir durumun değerlendirmesine göre gelecekteki bir durum hakkında bir beklenti vardır. Bu bağlamda Reiss/Vermeer'e göre özel bir eylem kuramı olarak bir çeviri kuramı, kaynak metnin her zaman “birincil eylem” olarak mevcut olduğu bir durumu varsayar ve bu anlamda hareket edilip edilmeyeceği ve nasıl hareket edileceği değil, neyin ve nasıl çevrileceği sorusu ön plana çıkar (Reiss/Vermeer, 1991: 95). Araştırmacıların bu düşüncelerinde çeviri kuramını karmaşık bir eylem olarak değerlendirdikleri belirtilebilir.

Skopos Kuramında da **eşdeğerlik** kavramının yer aldığı görülür. Bu bağlamda **eşdeğerlik** bir metin çiftinin tek tek dil göstergeleri arasındaki ilişki ve tüm metinler arasındaki ilişki olarak tanımlanabilir. Bir metin çiftinin tek tek ögeleri arasında **eşdeğerlik** varsa, bu durum bir bütün olarak metnin **eşdeğerinin** de verildiği anlamına gelmez. Ya da bütün metnin **eşdeğerliği** sağlansa da bu durum tüm metin bölümleri veya bir metin çiftinin ögeleri arasında **eşdeğerlik** olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla Reiss/Vermeer'e göre eşdeğer bir metin dilsel metin görünümünün ötesine geçerek aynı zamanda kültürel **eşdeğerliği** de kapsar (Reiss/Vermeer, 1991: 131).

Yukarıda da söz edildiği gibi araştırmacılara göre çevirinin kaynak dil ve kaynak kültür üzerinden bir erek dil ve erek kültürde bilgi sunumu olarak kavranmasıyla, **eşdeğerliğin** kaynak metnin çevirmen tarafından alımlanması ile bir erek metin arasındaki önermeye gönderme yaptığı ileri sürülebilir.

Öte yandan **eşdeğerlik** kavramı yanında uygunluk³ kavramının Skopos Kuramında yer aldığı görülür. Erek dildeki gösterge seçimi çevirinin amacına göre yerleştirildiğinde uyumlu bir çeviri gerçekleştirilmiş olur. Reiss/Vermeer'e göre **eşdeğerlik**, bir erek metin ile ilgili kültürde aynı iletişim işlevini aynı düzeyde gerçekleştirebilen bir kaynak metin arasındaki bir ilişkiye göndermede bulunur (Reiss/Vermeer, 1991: 139). Bu durumda eşdeğer bir çeviri gerçekleştirilemeyeceği

---

³ Kaynaklarda yeterlilik ve uygunluk biçiminde iki farklı kullanımına rastlanan adäquatheit kavramı, çoğunlukla uygunluk olarak karşılandığından çalışmada da aynı biçimde kullanılmıştır.

ve bir erek metnin bir kaynak metnin eşdeğeri olabileceği söz konusudur. Araştırmacılar **eşdeğerliği** kaynak ve erek metindeki sürekli işlev değişmezliğini öngören uygunluğun özel bir türü olarak tanımlar (Reiss/Vermeer, 1991: 140). Bir başka deyişle uygunluğun kaynak ve erek metin arasındaki işlev benzerliğine göndermede bulunduğu belirtilebilir. Skopos Kuramındaki uygunluk kavramıyla ilgili olarak Tahir-Gürçağlar şu sözleri kullanır:

“Skopos Kuramına göre “uygunluk” daha önce sunulan dilbilimsel kuramların kaynak ve erek metin arasında kurmaya çalıştıkları “eşdeğerlik” ilişkisinin önüne geçer ve çeviriyi kaynak metnin özelliklerine göre değil, öngörülen işleve uygun biçimde oluşturulan bir metin olarak tanımlar.” (Tahir-Gürçağlar, 2014: 125)

Tahir-Gürçağlar’ın sözlerinde görüldüğü gibi Skopos Kuramında uygunluk kavramının söz konusu olduğu belirtilebilir. Bu durumun araştırmacıların kaynak metnin çevirmen tarafından yorumlanıp erek metinde işlevine uygun bir aktarım gerçekleştirilmesi gerektiği görüşünden kaynaklandığını söylemek olanaklıdır. Bu bağlamda işlevsel bir çeviri ön plana çıkar.

Skopos Kuramında ele alınan **eşdeğerlik** kavramı ile ikinci bölümdeki **eşdeğerlik** yaklaşımları karşılaştırıldığında (bkz. “2.1.6. Eşdeğerlik”), Skopos Kuramının farklı bir anlayış barındırdığı görülmektedir. Özellikle 50’li yıllarda yapılan çeviri çalışmalarında dil dizgeleri arasında bir **eşdeğerlik** arandığını ve bu bağlamda amaç, işlev ve erek kültürü göz önünde bulunduran Skopos Kuramından farklı bir yaklaşım sergilendiğini söylemek yerinde olacaktır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Nida’nın **eşdeğerliğe** kültür kavramını eklemesi ve metindilbilim alanının filizlenmeye başlamasıyla kavramda da değişim yaşandığı görülür. **Eşdeğerlik** metin düzleminde aranmaya başlamış bir başka deyişle sözcüklerden tümceye ve kültüre gidilmeye başlanmıştır. Bu anlamda metin ve kültür düzleminde aranan **eşdeğerliğin** Skopos Kuramındaki kültür aktarımı anlayışıyla benzerlik gösterdiği belirtilebilir. Ancak Skopos Kuramında bir metnin amacına uygun

çevrildiğinde kabul gördüğünü ve bu nedenle amaç ve işlevsellik kavramı temelinde bir uygunluk arayışına gidildiği belirtilebilir.

Öte yandan Vermeer yapısalcı yaklaşımlardaki çeviri anlayışında kaynak metin ve erek metin arasındaki ilişkinin dil düzleminden öte gidemediğini, çevirinin kaynak metnin sözdizimsel açıdan birebir aktarımı olduğunu dahası sözcük sayısının bile eşit olması gerektiği biçiminde ele alındığını belirtir. Araştırmacı için çeviri belli bir amaca hizmet ettiğinden ve bu amaç doğrultusunda erek kitleye ulaşmayı hedeflediğinden, çeviride kaynak metnin sözdizimsel yapısından çok çevirinin önceden belirlenmiş bir amaçla ve kaynak metindeki işlevini erek metinde de getirecek biçimde aktarılması söz konusu olmalıdır (Vermeer'den akt. Şevik, 2016: 192). Vermeer'in bu sözlerinde yapısal dilbilimden farklı bir çeviri anlayışının temel alındığı görülür. Ancak metindilbilimin çeviribilimin gelişmesine katkı sağladığı bir gerçektir.

Vermeer'in bu yaklaşımıyla ilgili olarak Sigmund Kvam, **Grundlagen einer textlinguistischen Übersetzungswissenschaft: Forschungsüberblick und Hypothesen** [Metindilbilimsel temelli çeviribilim: araştırmaya genel bakış ve hipotezler] adlı yapıtında, çevirinin hem kaynak metinle hem de erek metin ile ilişkili olduğuna dikkat çeker ve buna karşılık çeviri gibi özel bir metin durumu için çok az çalışmanın çözümlenmesinin metindilbilim modeline dayandırıldığını vurgular (Kvam, 2019: 21).

Steiner 1999 yılında kendi kuramsal temellerini geliştirmek için hem dilbilim hem de çeviribilim sorununu sistematik olarak çözümler ve bu disiplinlerin farklı biçimlerde çözmeye çalıştıkları ortak kuramsal problemleri olduğu sonucuna ulaşır. Çeviribilim ve dilbilimin ortak yanı dil, iletişim ve metinlerin dilsel-iletişimsel boyutudur, bu nedenle metindilbilim çeviribilim için kuramsal bir temel olarak görülür ve metindilbilimsel yaklaşımların çözümlemesi çeviribilimde dikkat çekicidir (Kvam, 2019: 22).

Modern çeviribilimde, her şeyden önce dilbilim ve çeviribilim arasında ayrım olduğu ve kültürel çalışmalara dayalı çeviribilimin geliştirilmesi savunulmaktaydı ve

bu amaçla Reiss ve Vermeer sunduğu Skopos kuramıyla özerk bir çeviribilimin kurulmasına katkı sağladı. 1990'larda, skopos yaklaşımının pek çok temsilcisi araştırma nesnesinin dilsel biçimini göz ardı ederek salt eyleme dayalı, dilbilim karşıtı kavramlar tarafından yönlendirildiğini açıkça ortaya koydu, dolayısıyla dilbilim dilsel iletişimin durumsal ve kültürel yönlerini dikkate almadan dilsel yapıların çözümlenmesine indirgendi (Kwam, 2019: 24). Ancak çevirinin dilsel-iletişimsel koşullarda yeniden üretilmesi, işlev değiştirmesi **metin çözümlemesini** gerektirir. Ayrıca Vermeer 1990 yılındaki başka çalışmalarında, metindilbiliminden tutarlılık gibi ulamlar ödünç alınarak yeniden tanımlanır ve çeviri eylemi bağlamında kullanılır (Kwam, 2019: 27).

Bu noktada Kwam'ın düşüncelerinde de görüldüğü gibi Vermeer'in metindilbilimin kavramlarından yararlandığı açıkça belirtilebilir. Tümce ile sınırlandırılmış bir dilbilimin, çeviri gibi geleneksel bir sosyal uygulamayı tanımlaması olanaklı değildir. Ancak Kwam'a göre dilbilim artık yapısal veya üretici dilbilimden çok daha fazlasıdır ve özellikle tümce ile ilgili dilbilim, çeviri sorunlarını tümce ve sözcük düzeyinde incelemek için analitik araçlar sunar (Kwam, 2019: 28). Vermeer'in bu yaklaşımı yapısal dizgi modelleri için geçerlidir, ancak dili ve daha sonra çeviriyi sosyal bir uygulama olarak gören edimsel boyut için geçerli değildir (Kwam, 2019: 30).

Ergun da konu ile ilgili olarak Vermeer'in dilbilimi işlemsel birimini tümceyle sınırlayan bir alan olarak ele aldığını belirtir. Bu bağlamda 70'li yıllardan itibaren dilbilimin tümceüstü çalışmalara yöneldiğini vurgular. Aynı zamanda ikinci bölümde **dizge** başlığında ele alınan Guillaume'un **dizge** görüşleriyle (bkz. "2.1.3. Dizge") Vermeer'in görüşlerini değerlendirir:

"Konuşucunun ya da üreticinin göz önünde bulundurulmadığı dil biliminin yetersizliğini savunan H. Vermeer dil göstergesinin ancak dilin somut gerçekleşimi olan metinlere bağlı kalarak anlamlandırılabilceğini ileri sürerken dilin kullanımının gücüllük ve gerçeklik düzlemleri arasında yer alan devimsellikler sonucu belirginleşen bir etkinlik, bir edim olduğunu dilegetiren

anlksal dizgebilimin kurucusu G. Guillaume'un dil anlayışını da göz önünde bulundurmamakta." (Ergun, 2004: 109)

Ergun'un yukarıdaki sözlerinden yola çıkarak dilbilimin dilin kullanımına bağı olarak gücöl ve gerçekteşmiş düzlemlerin arasındaki devinim durumunda olan bir etkinlik olduğunun göz ardı edildiğı ileri sürülebilir. Konuşunun ya da üreticinin göz önünde bulundurulmaması bir başka deyişle dilbilimsel çözümlemenin dışında bırakılması metindilbilimin de göz ardı edilmesi anlamına gelir. Dilin edimsel yönünün vurgulandığı bu görüşlerden yola çıkarak, metinlerin üretimi sürecinde dilbilimin sunduğı yöntemlerden yararlanmanın olanaklı olduğu belirtilebilir.

Özetle, Skopos Kuramı ile çeviribilime işlevsel bir bakış açısı kazandıran Reiss/Vermeer'e göre çevirinin amacı ve bu amacın da erek kültürde en uygun şekilde gerçekleştirilmesi kuramın en önemli ilkesi olarak varlık gösterir. Söz konusu uygun çeviri bir eylem yoluyla gerçekteşeceğinden, çeviri amaca yönelik bir eylem olarak değeriendirilebilir. Dolayısıyla çevirmen çeviri sürecinde amacına uygun kararlar vermeye çalışır.

Ancak bu süreçte yukarıda da belirtildiğı gibi dilbilimsel kavramlar ve metindilbilimin sunduğı **metin türleri** gibi yöntemler yol gösterici olarak değeriendirilebilir. Kaldı ki Vermeer'in kuramını kapsamlı olarak ele aldığı yapıtında çeviribilimin uygulamalı dilbilimin alt alanı olduğunu ancak kaygısının dilbilimden farklı olduğunu vurgulaması ve çeviride dilbiliminin, metindilbilimin kavramlarından yararlandığını belirtmesi bir çelişki yaşadığını gösterir niteliktedir. Ancak bu çalışmada çeviribilim zaten özerk bir alan olarak (Bkz. "1. Çeviribilimin Doğuşu ve Tanımı") yer almaktadır. Bununla birlikte Vermeer'in dilbilimi sadece **dizgeci** kabul eden görüşünün tersine dili edimsel boyutta ele alan metindilbilimin verilerinden yararlanmak da olanaklıdır.

3.3. oğuldizge Kuramı

Dizgeci kuramlar arasında değerdendirilen oğuldizge Kuramı, çeviri ve kültür içerisinde çeviriyi yapısalcı bir yaklaşımla ele alan bir kuramdır (Tahir-Gürçağlar, 2014: 129). Bu bakımdan oğuldizge Kuramının çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan yapısalcılık kuramıyla ilişkilendirilebileceğini söylemek olanaklıdır. 1920’li yıllarda Rus Biimcilerinin ve ek Yapısalcılarının yürüttüğü çalışmalardan büyük oranda esinlenerek oluşturulan oğuldizge Kuramı 1970’li yıllarda Itımar Even-Zohar tarafından geliştirilmiştir (Even-Zohar, 1990a: 11).

Even-Zohar dural sistemler kuramı ve devimsel sistemler kuramı olarak iki ayrı kuramdan söz eder. Dural sistemler kuramının yanlış bir biçimde “işlevsel” veya “yapısal” yaklaşım olarak tanımlandığını ve genellikle Saussure’ün öğretileri olarak adlandırıldığını belirtir. Saussure’ün kendi yazılarında ve onun etkisindeki sonraki çalışmalarda sistem, Saussure’ün kullanımıyla **dizge** her ögenin **değerinin** girdiği, belirli ilişkinin bir işlevi olduğu dural (eşzamanlı) bir ilişkiler ağı olarak düşünölür. Ögelerin işlevi ve onları yöneten kurallar bu biçimde saptanırken, değışiklikleri ve eşitlemeleri göz önünde bulundurmanın neredeyse hiçbir yolu yoktur ve böylece art zamanlılık **dizgeden** kaldırılmıştır (Even-Zohar, 1990a: 10).

Ancak Even-Zohar’a göre ilk olarak, hem eşsürem hem de artsürem tarihse olduğı kabul edilmelidir, artsürem tarihle özel olarak tanımlanması savunulamaz. Even-Zohar, bir **dizgenin** hem eşsürem hem artsüremden oluştuğunu ve aynı zamanda her ikisinin de ayrı **dizgeler** olduğunu vurgular. İkinci olarak, yapılandırılmışlık ve dizgesellik düşüncesinin artık bağdaşıklıkla tanımlanması gerekmiyorsa, göstergesel **dizge** ayrışık, açık bir yapı olarak düşünölülebilir. Bu nedenle çok nadiren tek bir **dizgedir**, zorunlu olarak çoğuldizgedir (Even-Zohar, 1990a: 11).

Even-Zohar çoğuldizgeyi “[b]irbiri ile kesişen ve kısmen örtüşen, eşzamanlı olarak farklı seçenekler kullanan, ancak üyeleri birbirine bağlı, yapılandırılmış bir bütün olarak işlev gören çoklu bir dizge” (Even-Zohar, 1990a: 11) olarak tanımlar. Araştırmacı ele aldığı artsürem ve eşsürem yöntemleri konusunda her ne kadar

Saussure'den ayrılrsa da kuramının yapısalcılığa dayandığı ve Saussure'ün ele aldığı **dizge** mantığı ile genel anlamıyla benzerlik gösterdiği belirtilebilir. Saussure dilin bir göstergeler **dizgesi** olduğunu ve **dizgede** önemli olan anlamla işitimi imgesinin birleşimi olduğunu vurgularken, Even-Zohar birbiriyle etkileşen çoklu bir **dizgeyi** ele alır. Bu anlamda her iki kuramcının öğeleri (çeşitli ilkeler uyarınca) birbirine bağlı bir yapıya gönderme yaptığı belirtilebilir.

Tahir-Gürçağlar ise çoğuldizgeyle ilgili şu sözleri kullanır:

“[...]kültür birçok dizgeden oluşan dev bir dizge olarak kavramsallaştırılır. Edebiyat, siyaset, eğitim, medya vb. dizgelerin tümü birbiriyle ilişki halinde, kesişme noktalarında birbiriyle etkileşime girer, alışverişte bulunur, birbirinden etkilenir. Çeviri de bu dizgelerden biridir. Edebiyat çevirisi ise genel edebiyat dizgesi ile örtüşme halindedir” (Tahir-Gürçağlar, 2014: 130).

Araştırmacının sözlerinden anlaşılacağı üzere en genel anlamıyla çoğuldizgenin, içinde birbiriyle ilişki içerisinde olan ve birbirini etkileyen farklı **dizgeleri** barındıran çoklu bir **dizgeye** gönderme yaptığını söylemek olanaklıdır.

Çoğuldizge Kuramı temel olarak ikili karşıtlıkları barındırır. Bu karşıtlıklardan ilki “merkez” ve “çevre” karşıtlığıdır. Even-Zohar'a göre merkezden uzaklaşan ve merkeze olan harekette, fenomenler merkezden çevreye ya da tersine çevreden merkeze doğru ilerleyebilir ve onu işgal edebilir. Bununla birlikte çoğuldizge içinde bir merkez ya da bir çevre düşünülmemelidir, çünkü birden fazla olabilmektedir. Belirli bir ögenin bir **dizgenin** çevresinden aynı çoklu **dizge** içindeki komşu bir **dizgenin** çevresine aktarıldığı bir hareket gerçekleşebilir ve daha sonra ikincisinin merkezine geçebilir veya geçmeyebilir, bu farklı **dizgeler** arasında yaşanan alışveriş Even-Zohar tarafından “transfer” olarak adlandırılır (Even-Zohar, 1990a: 14).

Edebiyat alanında metinlerin çevre ya da merkezde olabileceğinden söz eden Tahir-Gürçağlar, bu konumların Çoğuldizge Kuramında yer alan bir diğer karşıtlığı

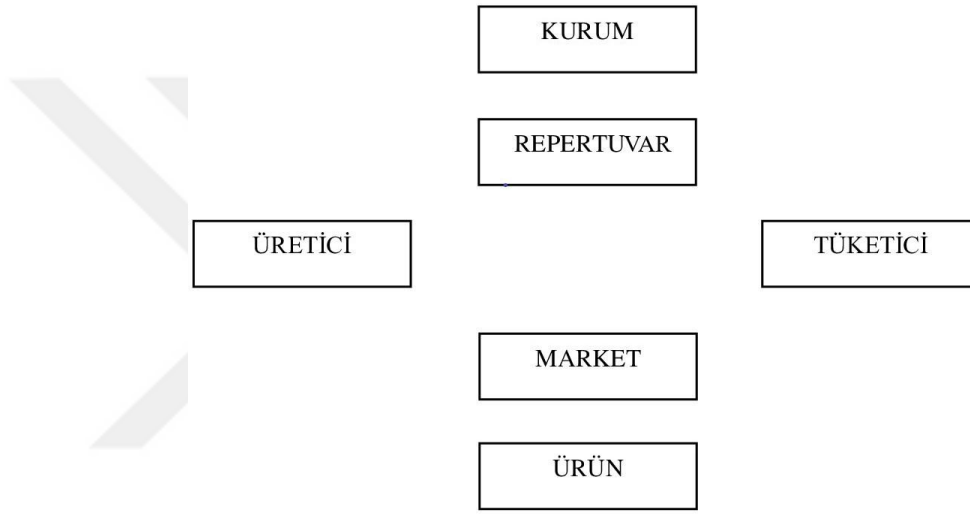
beraberinde getirdiğini vurgular: merkezde bulunan metinler “saygın görülen” çevrede bulunan metinler “saygın görülmeyen” metinler olarak adlandırılır (Tahir-Gürçağlar, 2014: 130). Saygın görülen bir kültürdeki baskın çevreler tarafından meşru kabul edilen ve göze çarpan ürünler, tarihi mirasın bir parçası haline gelmek için topluluk tarafından korunan edebi kurallar ve yapıtlar (metinler); saygın görülmeyen ise baskın çevreler tarafından gayri meşru olarak reddedilen ve ürünleri topluluk tarafından uzun vadede (statülerini değiştirmedikçe) sıklıkla unutilan kurallar ve metinler anlamına gelir (Even-Zohar,1990a: 15,16).

Zamanla saygın görülmeyen bir metin merkeze doğru konum değiştirerek saygın görülen metinlerin bulunduğu yere geçebilir. Bu bağlamda saygın görülen ve saygın görülmeyen metinler arasında sık sık gerilim yaşanır ve bu gerilim de metinlerin **dizge** içinde konum değiştirmesine neden olabilir. Çoğuldizgede konumlar arası gidiş gelişler ve alışverişler değişimi beraberinde getirir ancak bu alışverişin olmadığı durumda merkezdeki metinler kemikleşir ve **dizge** durağanlaşarak değişim karşıtı bir kültür ortamı oluşmasına yol açar (Tahir-Gürçağlar, 2014: 130).

Çoğuldizge Kuramındaki bir diğer ikili karşıtlık “birincil” ve “ikincil” edebiyat karşıtlığıdır. “Birincil ve saygın edebiyat kimi zaman örtüşse de bu örtüşmeler kalıcı değildir, çünkü ancak yenilikçi bir edebiyat birincil olma niteliği taşır” (Tahir-Gürçağlar, 2014: 130, 131). Çoğuldizgenin merkezine kabul edildikten sonra herhangi “birincil” metinler, bunu uzun süre devam ettirmeleri halinde yenilikçi özelliğini kaybederek ikincil hale gelirler (Even-Zohar,1990a: 21). Dolayısıyla Even-Zohar’ın Çoğuldizge Kuramında ele aldığı bu ikili karşıtlıklar, Saussure’ün öğretilerinde izlediği yöntemlerle ilişkilendirilebilir. Çalışmada daha önce Saussure ve yapısalcılığına değinirken, hangi bakış açısıyla incelenirse incelensin Saussure’ün dili daima birinin yalnızca öbürüyle **değer** taşıdığı iki bölümden oluşan ikili bir konu olarak ele almasının temel ilke olduğu belirtilmiştir. Çoğuldizge Kuramının ikili karşıtlıklardan yola çıkarak geliştirildiği ve bu anlamda da yapısalcı yaklaşımla benzerlik gösterdiğini söylemek olanaklıdır.

Even-Zohar, çalışmanın ikinci bölümünde metindilbilim bağlamında aktarılan Jakobson'un ünlü iletişim şemasını (bkz. "2. 2. Dilbilimin bir alt dalı olarak Metindilbilim") ödünç alarak onu edebiyatın durumuna uyarlar ve edebiyat çoğuldizgesiyle ilgili ölçütler için aşağıdaki tabloyu oluşturur (Even-Zohar, 1990b: 31):

Tablo 3.2: Edebiyat çoğuldizgesi.

Jakobsun'un şemasıyla amaçladığı herhangi bir konuşma olayında, herhangi bir sözlü iletişim eyleminde kurucu faktörleri sunmaktır. Even-Zohar bu nedenle büyük farkın Jakobson'da "bağlam" yerine gelen "kurum" arasında olabileceğini vurgular ve kurum alıcının erişebildiği ve sözlü ya da sözlü olarak anlatabileceği bağlam anlamına gelir. Jakobson gönderici ve alıcı arasında bütünüyle ya da kısmen ortak bir düzgü bulunmasının iletişim kurmalarına yeterli olacağını belirtir (Even-Zohar, 1990b: 31).

Even-Zohar, önerdiği şemada esas olarak edebi sistemin işlevi ile ilgili makro ölçütleri temsil etmeyi amaçlar. Ayrıntı düzeyindeki farklılıklara karşın, genel anlamda önerisiyle en bağlantılı olan durumun Jakobson'un zihin çerçevesi olduğunu belirtir. Daha açık bir anlatımla önemli olan Jakobson'un genel yaklaşımındaki dilin işlevlerinin tüm çeşitlerinde araştırılması gerektiğidir (Even-Zohar, 1990b: 32).

Even-Zohar şemadaki varsayılan etkenler arasında öncelikli bir hiyerarşi gerekmediğini ancak etkenlerin birbirlerine bağımlı olduklarını vurgular: bir TÜKETİCİ, bir ÜRETİCİ tarafından üretilen bir ÜRÜNÜ tüketebilir, ancak ürünün (metin gibi) üretilmesi için kullanılabilirliği bir KURUM tarafından belirlenen ortak bir REPERTUVAR ve böyle bir malın iletilebileceği bir PAZAR olmalıdır. Bu etkenlerin hiç biri tek başına işlev göremez ve birbirine bağımlıdır (Even-Zohar, 1990b: 34).

“Üretici” yazara gönderme yapar ve yeni ürünlerde etkin olarak görev alan kişidir; herhangi bir topluluğun tüm üyeleri “dolaylı tüketici”, edebi faaliyetlere kasten ilgi duyanlar “doğrudan tüketici”dir; “kurum” edebiyatın sosyo-kültürel bir faaliyet olarak sürdürülmesiyle ilgili faktörlerin toplamından oluşur; “pazar” edebi ürünlerin satışında, alımında ve tüketim biçimlerinin tanıtımında rol oynayan ölçütlerin toplamıdır; “repertuvar” belirli bir ürünün hem üretimini hem de kullanımını düzenleyen bir dizi kural ve malzeme anlamına gelir; “ürün” davranış gibi ortaya konmuş herhangi bir gösterge veya meteryal topluluğunu belirtir ve bu bağlamda herhangi bir faaliyetin herhangi bir sonucudur (Even-Zohar, 1990b: 34-44). Özetle Jakobson’un dilin işlevleri modelindeki bağlam, anlatı, ileti, oluk, düzgü Even-Zohar’ın şemasında kurum, repertuvar, üretici, tüketici, market, ürün olarak karşımıza çıkar.

Çeviri ve Çoğuldizge Kuramındaki ilişkiye bakıldığında, “[...] çeviri kendi içinde bir **dizge** oluşturur ama aynı zamanda edebiyat çoğuldizgesini oluşturan parçalardan biridir” (Tahir-Gürçağlar, 2014: 131). Even-Zohar çevirinin merkezde ya da çevrede bulunabileceğini; ancak bu durumun çevirinin konumunun sürekli değiştiği anlamına gelmediğini belirtir (Even-Zohar, 1987: 128).

Even-Zohar, çoğuldizgede egemen olanın başlıca üç durumda olacağını belirtir:

“a) Çoğuldizge henüz oluşmamışken, ya da başka deyişle, edebiyat henüz “genç” ve yerleşme sürecinde iken;

b) edebiyat ya “çevresel” ya “güçsüz” ya da her iki durumda iken;

c) edebiyatta dönüm noktaları, bunalımlar ve yazınsal boşluklar yaşanırken.”
(Even-Zohar, çev. Parker, 1987: 128)

Çeviri yazının merkez konumunda olması yenilikçi güçlerin bir parçası özelliğini taşıırken çevrede yer aldığı durumda ise yenilikçi özelliğini kaybeder (Even-Zohar, 1987: 128, 129).

Çevirinin çoğuldizge içinde aldığı konuma göre çeviri normları ve davranışları arasında ilişki kurmak olanaklıdır. Even-Zohar’a göre çeviriler merkez konumu alarak birincil durumda olduğunda, kaynak metinde egemen olan metin modelini üretirken kaynak metne bağlı kalma olasılığı, bir başka deyişle “yeterlilik” ön plana çıkar. Çeviriler çevresel konumda olduğunda ise çevirmen metin için hazır bulduğu en iyi ikincil örnekler üzerine odaklanır ve bunun sonucunda “yeterli olmayan” çeviri veya sağlanan **eşdeğerlik** ve beklenen yeterlik arasında büyük bir farkın olduğu bir çeviri ortaya çıkar (Even-Zohar, 1987: 130, 131).

Çevirinin toplumsal-yazınsal durumu çoğuldizgedeki konumuna bağlı olmakla kalmaz aynı zamanda çeviri uygulaması da bu konuma güçlü bir biçimde bağlıdır, bu anlamda çeviri yapısı ve sınırları kesin çizgilerle belirlenmiş bir olgudan çok belirli bir kültürel sistem içindeki ilişkilere bağlı bir faaliyettir (Even-Zohar, 1987: 130). Bu durumun sonucu olarak çoğuldizge içindeki konumlar göz önünde bulundurulmadıkça yeterlilik ve **eşdeğerlik** gibi kavramlar olması gerektiği gibi değerlendirilemeyecektir.

Çoğuldizge Kuramında ele alınan yeterlilik ve **eşdeğerlik** kavramı çalışmanın ikinci bölümündeki dilbilim odaklı çalışmalarda değerlendirilen **eşdeğerlik** kavramıyla ilişkilendirilebilir. Başlangıçta karşılaştırmalı sözdizim çalışmalarında dil dizgeleri arasında ele alınan ve metindilbilimle birlikte **dizgeden** metne kaymaya başlayan **eşdeğerlik** kavramının (bkz. “2.1.6. Eşdeğerlik”) Çoğuldizge Kuramında

yeterlilik kavramıyla ele alındığını ve yeterliliğin de kaynak dilin ve kaynak kültürün kurallarının ön plana çıkarılarak sağlandığını söylemek olanaklıdır.

Özetle kaynaklarda bu konuda eleştiri aldığı bilgisi yer almakla birlikte, Coğuldizge Kuramının yapısalcılıktan izler taşıdığı ve Even-Zohar'ın kuramını açıklarken kullandığı yöntemin Saussure'ün dili incelerken kullandığı yöntemle yer yer benzerlik gösterdiği belirtilebilir. Saussure eşsüremli dil incelemelerini ön plana çıkarırken, Even-Zohar hem artsüremli hem eşsüremli çalışmaları yeğler. Ancak bunu yaparken de benzer yöntemi izleyerek ikili karşıtıklardan yola çıkar.

3.4. Yorumlayıcı Anlam Kuramı

1970’li yıllarda Yorumlayıcı Anlam Kuramı veya Sözlü Çeviri Kuramı (Théorie Interprétative, 1994) Paris Mütercim Tercümanlık Enstitüsü’nde (E.S.İ.T) Danica Seleskovitch tarafından oluşturulmuş, Marianne Lederer tarafından geliştirilmiştir ve daha sonra büyük değişimlere uğramıştır.⁴ Yorumlayıcı Anlam Kuramı araştırmacıların kendi sözlü çeviri süreçlerindeki deneyim ve gözlemlerine dayanır. Bu kuramda her bir ileti amacından doğar, çeviride dil karşılaştırması yerine öncelikle iletinin anlaşılması ve yeniden oluşturulması söz konusudur (Stolze, 2008:209).

Yorumlayıcı Anlam Kuramında çeviri, düzgü değiştirme ve *Stylistique comparée* yaklaşımından oldukça farklı olarak yazarın aktarmak istediği anlamın hedef dilde doğal bir temsili olarak tanımlanır (Stolze, 2008: 209). Ancak kuram, karşılaştırmalı dilbilimciler gibi dillerin karşılaştırılmasını temel alarak çeviri birimi olarak tümceleri almak yerine bağlamsal çeviri üzerine odaklanır ve söylemde ortaya çıkan haliyle anlamın çözümlenmesine dikkat çeker ve bu nedenle dilbilim kaynaklı çeviri kuramının devamı olduğu savunulur. Ancak Paris Mütercim Tercümanlık Enstitüsü’nün araştırmacıları kuramın dilbilimin sınırlarını aştığını fark ederek metindilbilime yönelirler (Rakova, 2016: 129).

Sözlü çeviri süreci, bir anlatımın kendiliğinden anlaşılması ve daha sonra çevirmen tarafından erek dinleyici için başka dilde yorumlanmasından oluşur ve bu yaklaşıma göre yazılı çeviri sürecinin de böyle gerçekleşmesi öngörülür (Stolze, 2008: 210).

Bu kuramda çeviri süreci üç aşamada modellenmiştir: anlama – sözcüklerden sıyrılma – ereksöze ulaşma (Stolze, 2008: 210). Metinleri anlama ve yeniden anlatma sürecinde çevirmenin dil bilgisinde yeterli egemenlik düzeyi, bilişsel bilgi donanımı,

---

⁴ Konu ile ilgili kaynaklarda Danica Seleskovitch ve Marianne Lederer’in 1984 yılında yazdıkları **Interpréter pour traduire** adlı yapıtında ve 1994 yılında Lederer’in yazdığı **La traduction aujourd'hui** adlı ders kitabında bu değişimlerin yer aldığı bilgisi yer almaktadır.

bir başka deyişle dünya bilgisi gereklidir (Lederer'den akt. Durukan/Çokövün, 2015: 33).

Yorumlayıcı Anlam Kuramının odağında anlam sorunu yer alır; anlam hem konuşmacının söylediğini (belirtik) hem de söylemediğini (örtük) içerir (Rakova, 2016: 130). Gizli unsurların bulunduğu her metin açık dil unsurlarından oluşur, anlamı çevirmek gizli unsurları çevirmek anlamına gelir. Tümce parçaları anlama anıyla sınırlı olan ve tek tek sözcüklerin anlamından çok iletişimin bütünü oluşturarak anlam birimleri olarak tanımlanır (Stolze, 2008: 210). Araştırmacılar, tümce örnekleriyle dilbilimsel anlamda çeviri sorunu oluşturan sözcüklerin çok anlamlılığının durum ve metin aracılığıyla bağlamın incelenmesiyle ortadan kaldırılacağını ve böylece ilgili tümcenin anlaşılır ve çevrilebilir olacağını belirtir (Seleskovitch/Lederer'den akt. Stolze, 2008: 210).

Seleskovitch/Lederer, bu konuyla ilgili düşüncelerini şu sözlerle dile getirir:

“Çok anlamlılık ve belirsizlik, bağlam dışı sözcüklerin özelliklerini oluşturur ve tümce, söylemin içindeki yerine yerleştiğinde bunlar kaybolur. Sadece Parol'u oluşturan iletişimin amacı, sözcükleri çok anlamlılıktan, tümceleri belirsizlikten ve anlamı belirsizlikten kurtarır. (...) Anlam, dilbilimsel göstergelere dayanır, ancak onlarla sıralanmaz ve metnin bütünü, okumanın baştan aşağı gerçekleştirilmesi sonucu, yazarın söylemek istediğini anlamamızı sağlar.” (Seleskovitch/Lederer'den akt. Stolze, 2013: 260, 261)

Yukarıdaki alıntıda çok anlamlılık ve anlam belirsizliğine dikkat çekildiği görülmektedir ve bu anlambilimsel sorunların **söz (Parole)** ile aşılacağı vurgulanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde **söz** (bkz. 2.1.2. “Dil/Söz”) kavramının **dilin** söyleme bürünmüş hali, bir başka deyişle **dilin** bireysel edimi olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla araştırmacıların iletişimin amacının **söz** olduğunu ve bu bağlamda **sözün** kullanıldığı bağlama göre çözümlenebileceğini vurguladıkları belirtilebilir.

Ergun, “Çeviri Etkinliğine Giden Yolda Dilbilimin Konumu” adlı bildirisinde Lederer’in yapısal dilbilimle ilgili şu görüşlerine yer verir:

“[Ç]eviri diller üstüne bir işlem değil, ancak diller aracılığıyla söylenenlere ilişkin bir işlemdir, bu nedenle de çevirinin gerektirdiği kavramsallaştırma evresi iki dili birbirinden ayırır. Bu evre çevirmenin anlatımından önce gelir ve onu koşullandırır. Düşüncenin gizemlerini açıklamak için dil çözümlemesi yapmak ne denli anlamsız ise çeviriyi açıklamak için dilbilimsel kuramlara başvurmak o denli anlamsızdır. Yapısal dilbilimin başlıca konusu göstergelerin işleyişini incelemek olmuştur, bunu yaparken de dilbilim araştırmaları deneysel olarak gözlemlenebilen ve kuramsal olarak açıklanabilen bilişsel olguları göz ardı etmiştir.” (Lederer’den akt. ve çev. Ergun, 2014: 297)

Lederer’in yukarıdaki sözlerinde açık bir biçimde çeviri sürecinde dilbilimsel verilerin yol gösterici olmadığı yer almaktadır. Ancak Ergun’un da belirttiği gibi yapısal dilbilim, dili incelerken dil göstergesini **dizgedeki** konumuna göre betimlemiştir (Ergun, 2014: 297). Bu çalışmada yapısal dilbilimin bütün verilerinin çeviride işlevsel olacağını iddia etmekten çok ikinci bölümde de belirtildiği gibi kimi yöntem ve kavramlarının yol gösterici olduğu savunulmaktadır.

Bu bağlamda **değer** kavramının çeviri etkinliğinde işlevsel bir kavram olduğunu söylemek olanaklıdır (bkz. “2.1.4. Değer”). Çeviri sürecinde bir ögenin diğer ögelerle kurduğu bağlantıların çevirmen tarafından göz önünde bulundurulması sonucu bağlama uygun **değerlerin** saptanacağı ileri sürülebilir. Bu bağlantıların hem çeviri sözcesinde hem de sözce ötesinde yer alması olasıdır (Ergun, 2014: 298). Saussure’ün ünlü örneğindeki Fransızca’da “bir evi kirayla tutmak” ve “bir evi kiraya vermek” için “luoer une maison” (evi kiralamak) sözcüğü kullanılırken Almanca’da bu anlamların “mieten” ve “vermieten” sözcükleriyle karşılandığını ve bu nedenle **değerlerinin** tam bir denklik göstermediğini söylemek olanaklıdır (Saussure, 1998: 170). Dolayısıyla yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi çeviride **söz** kesitinde gerçekleşen **değeri** bulmak için bağlamın ve kültürün göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilebilir.

Yorumlayıcı Anlam Kuramı daha önce belirtildiği gibi üç aşamada ele alınır bu aşamalardan ilki olan “anlama” şöyle açıklanabilir:

“Lederer’e göre anlama; bilişsel donanım/dünya bilgisi, kuramsal bilgiler, hayal gücü, düşünme, okumaların birikimi, genel kültür ve uzmanlık bilgisi donanımlarıyla doğrudan ilintilidir. Anlamada söz konusu olan, beyinde sözcüklerden sıyrılmış bir biçimde bir bütünce oluşturmaktır” (Lederer’den akt. ve çev. Durukan/Çokövün, 2015: 33, 34).

İkinci aşama olan “sözcüklerden sıyrılma” ise:

“[S]öylemin içerisindeki göstergeler, onu ifade eden seslerle birlikte kaybolur, ama sözcüklerden sıyrılmış içerik, dinleyicinin (çevirmenin) aklında düşünceye ya da duruma ilişkin bilinçli bir fikir olarak kalır” (Lederer’den akt. ve çev. Durukan/Çokövün, 2015: 34).

“Ereksöze ulaşma” sürecinde ise:

“[Ç]evirmen yazar ile aynı şeyi söylemekle kalmaz, aynı etkiyi yaratarak da söyler; sonuçta çevirmen, ikinci yazardır ve ilk yazardan çok da farklı özellikler taşımaz” (Lederer’den akt. ve çev. Durukan/Çokövün, 2015: 36).

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak Stolze anlama, sözcüklerden sıyrılma ve ereksöze ulaşma olarak üç adımdan oluşan Yorumlayıcı Anlam Kuramının dayanak noktasının “sözcüklerden sıyrılma” düşüncesi olduğunu savunur. Yazılı çevirmen yazılı belgeleri temel alarak sözcük yapısından uzaklaşarak anlamı aktarırken; sözlü çevirmen bilişsel hafızasını kullanarak anlamı aktarır ve çevirmen sözcükleri değil anlambirimleri aklında tutar. Lederer’e göre anlam, dilin anlaşılması ve anlamın aktarılmasından çok anlamın anında kavranmasına ve erek dildeki uygun anlatımın sözlü çevirmenin aklına kendiliğinden gelmesine gönderme yapar (Stolze, 2008: 212). Bu bağlamda Lederer konuya şöyle dikkat çeker:

“Sözcüklerden sıyrılma, bir çeviride metnin anlaşılması ile başka bir dilde yeniden ifade edilmesi arasındaki çeviri sürecidir. Dilbilimsel göstergelerin ötesinde aynı anda duysal ve bilişsel anlamın kavranması söz konusudur”. (Lederer’den akt. Stolze, Stolze’den çev. Durukan, 2013: 262)

Lederer’in bu sözlerinde çevirmenin herhangi bir dilde duyduğunu önce duysal ve bilişsel olarak kavrayıp daha sonra başka bir dilde anlatma sürecinin vurgulandığını söylemek olanaklıdır. Bu anlamda düşünme biçiminin ve dil biçiminin birbirinden ayrılmasının önemli olduğu belirtilebilir. Tek tek sözcüklerden çok konuşmacının ne söylemeyi amaçladığının ön planda olduğu görülmektedir. Bu durumun ikinci bölümde anlatılan **dil** ve **söz** (bkz. “2.1.2. Dil/Söz”) ayrımına göndermede bulunduğu belirtilebilir. Yukarıda da söz edildiği gibi, **dil** uzlaşımsal bir düzene ve toplumsal bir anlaşmaya dayalıyken, **söz** ise bireysel isteğe bağlıdır ve anlık bir eylem olma özelliğini taşır. Yorumlayıcı Anlam Kuramına göre çevirilerin **dil** düzleminde değil de konuşma düzleminde yapılması bu durumu destekler niteliktedir. Konuşma, Saussure’deki **söz** gibi kendiliğinden, bir başka deyişle anlık olarak ve bireyin isteği doğrultusunda gerçekleştiğinden dolayı **söz** ile ilişkilendirilebilir. **Sözün** oluşturulduğu düzünün sınırları içerisinde olsa da sonsuz olasılık taşır ve sonsuz olasılıklardan hangisinin gerçekleştiğini ise çevirmen, dizisel ve dizimsel bağıntıların farkına vararak görebilir (Çetinkaya, 2017: 1229).

Bu bağlamda Lederer çevirisi yapılanın **dil** değil metin olduğunu belirterek çeviri sorunlarını ortaya koyabilmek için öncelikle **dil** ve metni ayrı tutmak gerektiğini vurgular (Lederer, 2017: 18). **Sözdeki** anlamlı birimler kaynağını **dilde** önceden var olan anlamlarından değil, içinde yer aldıkları usamlama düzeninden alır ve önceden herhangi bir yerde rastlanmamış yeni bir anlam oluştururlar. Metnin okunabilirliği veya **sözün** anlaşılabilirliği salt dilsel sözcenin içkin nitelikleriyle anlaşılmaz, **söz** ve onu algılayan özne arasındaki eitişimsellikte yer alır. Bu durumun çeviri için de benzer olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla sözcenin anlamı ne kadar sözce dışında bilgiye dayanıyorsa, çevirmen de o anlamı yeniden dile getirmek için yeterli bilgiye sahip olmak durumundadır (bkz. Lederer, 2017: 22).

Ergun, Lederer'in yorumsallık kavramını hem konferans çevirmenlerinin uygulama sırasında başvurdukları işlemleri aktarmak hem de kaynak dildeki metnin anlamını kavrama ve erek dilde yeniden oluşturma sürecini adlandırmak amacıyla kullandığını belirtir. Sözcüklerden sıyrılma ve ereksöze ulaşma sürecini, yine ikinci bölümde **dil/söz** başlığı altında değerlendirilen Guillaume'un dilin kullanımı esnasında “düşünebilir evren” ve “düşünülmüş evren” olarak konuşucunun gönderme yaptığı iki evren ile ilişkilendirmek olanaklıdır. Çevirmen kaynak metindeki düşünülmüş evrenden, sözceden yola çıkarak düşünür ve evreni algılar, daha sonra kendi düşünülebilir evrenini bir başka deyişle erek dildeki sözceyi oluşturur (Ergun, 2004: 110).

Stolze, sözlü çeviride bir bakıma andaş olarak ve böylece anlama ve aktarma aşamalarında kendiliğinden gerçekleşen çeviri sürecinin yazılı çeviriye de aktarıldığından söz eder. Yazılı çevirmen tekil metnin yapılarına bağlanmamalıdır; anlatım tümce akışından kendiliğinden çıkmalıdır. Bu şekilde gerçekleşmediği durumda düşünce akışı kendi derinliğinden aktarılmaz ve sözcüğe bağlı herhangi bir şey aktarılır (Stolze, 2008: 212). Lederer dil ve dilin tümcelere ve metne dönüşümü arasında ayrım yapılmasını gerektiğini vurgulayarak bu düzeylerin bütününde çeviri yapılabilir olmasına karşın sözcük, tümce ve metne göre çeviri işleminin farklılık gösterdiğini belirtir. Sözcük, tümce ve metin düzeyindeki bu ayrım yorumlanarak yapılan çevirinin “eşdeğer” çeviri ve dilsel çevirinin ise “dengiyle” çeviri olarak iki boyutta ele alınmasına neden olur. Birincisi metinler arasında ikincisi ise dilsel ögeler arasında kurulan ilişkiye gönderme yapar (Lederer'den akt. Rakova, 2016: 134).

Lederer **eşdeğerlik** ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirir:

“Eşdeğerliği oluştururken çevirmen sözcükler karşısında bağımsız davranmalıdır. Başka bir ifadeyle, bu özgürlük anlam açısından değil, özgün metnin biçimi açısından geçerlidir. Çevirideki özgürlük, anlama bağlılıktır. Önemli olan, gösterge ile kavram arasındaki karşıtlık değil, metnin tamamının alımlayıcı üzerinde bıraktığı etkidir.” (Lederer'den akt. ve çev. Durukan/Çokövün, 2015: 37)

Araştırmacının sözlerinden yola çıkarak **eşdeğerliğin** sözdizimsel düzlemde çok iletişim düzleminde arandığı ileri sürülebilir. Yorumlayıcı Anlam Kuramı yukarıda da belirtildiği gibi söylenen değil söylenmek istenen üzerine temellendirilmiştir ve bu nedenle çevirmenden diller arası sözcüklerin ve sözdizimin **eşdeğerliğini** aramak yerine söylenmek isteneni aktarmasının beklendiği belirtilebilir. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümündeki **eşdeğerlik** kavramının dilsel veya sözdizimsel düzeyde aktarılan bölümü bu kuramdaki dengiyle çeviriyle benzerlik gösterirken, metindilbilimin gelişmesinden sonra iletişim boyutunun göz önünde bulundurulmaya başlanmasıyla ele alınan yorumlayıcı çevirinin de eşdeğer çeviri anlayışıyla benzerlik gösterdiği ileri sürülebilir. Özetle Yorumlayıcı Anlam Kuramında gerçek çevirinin metinler ve söylem bağlamında yapılacağı vurgulandığını söylemek yerinde olacaktır.

Lederer, “Sözlü Çeviri Eğitiminin İlkeleri ve Yöntemleri” adlı makalesinde sözlü çeviri eğitiminde kullanılan yöntemlere yönelik genel ilkeler öne sürer. Sözlü çeviri eğitiminde uygulanan genel ilkelerden ilki “Sözlü çeviride dil değil, dil dışı bilgilerin değişikliğe uğrattığı bir dil olgusu olan konuşma (söylem) çevrilir” (Lederer, 2012: 133) ilkesidir. Lederer’in bu ilkesindeki konuşma ya da söylem, konuşucunun bireysel edimine gönderme yapar. Yukarıda belirtildiği gibi burada Saussure’ün **söz** kavramına gönderilme yapıldığını söylemek olanaklıdır. **Söz** bir konuşmadır bu nedenle araştırmacının da dediği gibi çeviride esas alınan **dil** değil **sözdür**.

Danica Seleskovitch ve Marianne Lederer’in kendi deneyimleriyle geliştirdikleri Yorumlayıcı Anlam Kuramının yukarıda da aktarıldığı gibi dilbilimsel kuramlardan ayrıldığı savunulmaktadır. Ancak araştırmacıların dilbilimden hiç yararlanmadan bu kuramı geliştirdiklerini söylemek yetersiz olabilir. Özellikle Saussure tarafından ele alınan **dil/söz** karşıtlığının etkisi bu kuramda açıkça görülebilmektedir. Ancak kuramın üretilen çevirinin anlaşılabilirliğine dikkat çektiğinden erek odaklı bir nitelik taşıdığını belirtmek olanaklıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİLBİLİM KAVRAM VE YÖNTEMLERİNİN ÇEVİRİ EĞİTİMİNDE GELİŞTİRİLEBİLMESİNE YÖNELİK UYGULAMALI ÇALIŞMA

Dilbilim kavramlarının ve yöntemlerinin çeviribilim kuramlarındaki işlemselliğinin sorgulandığı bu tezin birinci bölümünde, çeviribilimin kendi kuramlarını geliştiren özerk bir alan olduğu en baştan vurgulanarak tarihsel süreç içindeki gelişimi aktarılmıştır. Bununla birlikte dilbilimin çevirinin kendi özerkliğini kazanma sürecindeki etkisi birinci bölümde tartışılan bir diğer konu olmuştur. Günümüzde çeviribilimin başka disiplinler gibi dilbilimle etkileşime devam ettiğinin çalışma kapsamında incelenen kaynaklar doğrultusunda geniş çevrelerce kabul edildiği görülür. Bu bağlamda dilbilimin çeviribilimle ilişkili olan kavramları ve yol gösterici olduğu düşünülen yöntemleri ikinci bölümde ayrıntılı olarak irdelenmiş ve üçüncü bölümde de çeviribilim kuramlarında saptanmaya çalışılmıştır. Ulaşılan verilerden iki disiplin arasında yakın ilişkiler olduğu elde edilmiştir ve bu amaçla çalışmayı tamamlayacağına inanıldığı için bu bölümde ele alınan kavram ve yöntemlerin çeviri uygulamalarındaki işleyişine ilişkin örnekler verilerek çeviri eğitiminde geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

4.1. Akademik Çeviri Eğitiminde Dilbilim Kavram ve Yöntemlerine Bakış

Çalışma boyunca pek çok kez vurgulandığı gibi çeviri eğitiminde dilbilim alanında sunulan verilerden yararlanmak olanaklıdır. Ancak bu verilerin öğrencilere nasıl kazandırılacağı tartışmaya değer bir konudur. Bu noktada dilbilim ve çeviribilimin ilişkisine ve kesişen noktalarına bakmak yerinde olacaktır. Bu konuyla ilişkili olarak, Işın Bengi-Öner “Çeviride Yöntem Önerileri İçin Bir Ön Çalışma: Sahneler ve Çerçeveler” başlıklı çalışmasında dilbilimin çeviribilim üzerindeki etkisine dikkat çekerek şu sözleri kullanır:

“Dilbilimin çeviribilim üzerindeki yönlendirici etkisi kabul edilen bir gerçek. Ancak günümüzde dilbilim-çeviribilim etkileşimi bağlamında yazılanlara baktığımızda, bu etkileşimin çeviribilime sağladığı katkılardan çok, çeviribilimin özerk bir bilim dalı olarak gelişmesini engelleyen olumsuz yönlerinden söz edildiği dikkatimizi çeker. Örneğin çeviri çalışmalarının uzun yıllar sadece çeviri uygulamalarıyla sınırlı tutulması; çevirinin sadece dillerarası veya metinlerarası bir aktarım olarak ele alınması; çeviriye adeta kaynak dizge içinde yer alan bir olguymuş gibi yaklaşılması, çeviri uygulamalarında sadece belli metin türlerinin ele alınması, kimi araştırmacılara göre dilbilimin çeviribilime getirdiği sınırlamalardır.” (Bengi-Öner, 2001: 27)

Araştırmacının sözlerinde çevirinin yolculuğunda dilbilimin sınırlayıcı etkilerinin ele alındığı görülmektedir. Ancak çevirinin disiplinlerarası bir alan olduğu göz önünde bulundurulduğunda dilbilimin bu disiplinlerarasılık ilişkisinde diğer alanlardan özel bir konuma sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dilbilimin çeviriye uygulamalı alt alan olarak yer verdiği düşünüldüğünde çeviribilimin kavramlarının ve yöntemlerinin başlangıçta dilbilim etkisinde biçimlendiğini ve dolayısıyla bu çevirilerin de dilbilime hizmet ettiğini söylemek olanaklıdır (bkz. “2.1.6. Eşdeğerlik”). Bunun yanında metindilbilimle birlikte yaşanan gelişimler tümceötesi yaklaşımları beraberinde getirmiş bir başka deyişle sözcük veya tümce yerine metin kavramının ön plana çıktığı görülmüştür. Metindilbilimdeki bu gelişmeler elbette çeviriye de yansımış ve anlamsal **eşdeğerlik**, **metin türü** gibi konuların gündeme gelmesinde etkili olmuştur (bkz. “2.2. Tümceötesi Dilbilim Dalı Olarak Metindilbilim”; “3.1. Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması”). Dilbilimdeki bütün bu gelişmelerin dilbilim odaklı olup dilbilimin çeviriyi tümüyle kendi gerçekliğinde ele alamadığından yola çıkarak çeviri olgusunu açıklamada yetersiz kaldığını söylemek olanaklıdır. Ancak dilbilimin sunduğu kavram ve yöntemlerin çeviribilimde etkili olduğu, Işın-Bengi’nin de yukarıda söz ettiği kısıtlamaların çevirinin özerkliğini kazanmada önemli rol oynadığını belirtmek yerinde olacaktır.

Dilbilimsel çeviri çalışmalarının yukarıda da belirtildiği gibi çeviri uygulamasıyla sınırlı tutulması ve çeviribilimin kurulmasının gecikmesi, öncelikle tarihsel ve betimleyici çalışmaların ele alınmasına neden olmuştur ve bu nedenle uygulamalı çeviribilim çalışmalarına da önem verilerek yan dallardan alınan

yardımlarla çeviri eğitiminde yararlanılabilecek yöntem önerileri geliştirmelidir (Işın-Bengi, 2001: 29).

Ahmet Kocaman “Çağdaş Dilbilim ve Çeviri Kuramı” adlı bildirisinde çeviri işlemine ilişkin sahip olduğumuz ya da olmamız gereken bilgi bütününe gönderme yapan çeviri kuramının, çeviriyi dizgeli ve kapsamlı bir biçimde tanımlaması gerektiğinden ve bu bağlamda dilbilimden hem uygulama hem de kuramsal düzlemde yararlanabileceğinden söz eder. Dilbilimin betimlemecilik, nesnellik, kapsayıcılık, tutarlılık bakımından temel ilkeleri ve dile işlev açısından yaklaşan, insan boyutuna dikkat çeken ilkeleri çeviri eleştirisinde ve çeviri öğretiminde oluşturulacak ölçütlere yardımcı olabilecektir (Kocaman 1992: 33, 34).

Çeviri eğitiminde dilbilimin yöntemlerinin kullanılmasının yol gösterici olduğuna Kussmaul’un “Bir Çevirmen Dilbilime Ne Kadar Gereksinim Duyar?” adlı çalışmasıyla dikkat çektiği görülür. Kussmaul çalışmasında çeviri kuramının dilbilimin değil, dilbilimin çeviri kuramının bir parçası olduğundan ve dilbilimsel yöntemlerin gerektiği gibi uygulandığında çeviri sürecinde neler olup bitmesi gerektiğini açıklamada eğitici bir araç olarak kullanılabileceğinden söz eder. Ancak araştırmacı bu düşüncelerini belirtirken bütün dilbilimsel yöntemlerin çeviri kuramında aynı derecede yarar sağlamayacağını da altını çizerek (Kussmaul, 1988: 91).

Buraya kadar ele alınan görüşlerden çıkarılan sonuç dilbiliminin bütün kavram ve yöntemlerinin çeviride ve çeviri eğitiminde yol gösterici olduğu değildir. Bu verilerden belirli koşullar altında yararlanılabileceğini söylemek yerinde olacaktır. Kurultay da çalışmanın birinci bölümünde belirtildiği gibi dilbilimin çeviri olgusunu tanımlamada ı ışık olabileceğinden söz eden bir başka araştırmacıdır. Kurultay anlamın yapısalılığı ve bireyselliği arasındaki karşılıklı ilişkiden yola çıkılarak çevirmen kararlarının gerekçelendirilebileceğini belirtir (Kurultay, 2005: 207). Bu durumun çeviri uygulamalarındaki dilbilimsel ve metindilbilimsel çözümlemelere gönderme yaptığından söz etmek olanaklıdır.

Özetle araştırmacıların bu görüşleriyle ilişkili olarak ikinci bölümde de ayrıntılı olarak ele alınan kimi dilbilimsel yöntemlerin, daha açık bir anlatımla **sözlüksel alan**

çalışmaları, **anlambirimcik çözümlemesi**, **metin çözümlemesi** ve metindilbilimin yöntemleri gibi verilerin çeviri eğitiminde gerektiği gibi uygulandıklarında çeviriye yol gösterici olma ve çeviri sürecini açıklama konusunda yarar sağlayacağı ileri sürülebilir. Bunun yanında çalışmada ele alınan **dil/söz, değer, dizge** ve çeviribilimin ana kaygılarından biri olan **eşdeğerlik** kavramının önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi çeviride etkisini görmek olanaklıdır. Dolayısıyla çeviri eğitiminde dilbilimsel yöntemlerin ve kavramların aktarılmasıyla çeviri sürecinde farkındalığın artırılabilmesi konusunda yararlı olacağı belirtilebilir.

Bu bağlamda Kussmaul'un da söz ettiği gibi çeviri kuramı içinde dilbilimin yararlılığını saptamak için bir kuramla başlayıp bunun nasıl uygulanabileceğini göstermek yerine uygulamalı bir çeviri sorunu ile başlayıp ardından çözümlerin aranmasında yardımcı olacak ve yol gösterecek dilbilimsel yöntemler önerildiğinde öğrencilerde bu durumun biraz daha farkındalık yaratacağını söylemek olanaklıdır (Kussmaul, 1998: 91). Bu amaçla tez çalışmasının bu bölümünde somut çeviri örnekleri verilerek çeviri sorunlarının görüldüğü yerde çalışmada ele alınan dilbilimsel yöntemler uygulanarak çözüm sunulmaya ve çeviri sürecinde farkındalık yaratıp öğrencileri güdüleyebileceği düşüncesiyle yine çalışmada yer verilen dilbilimsel kavramlar somut çeviri örnekleri bağlamında aktarılmaya çalışılacaktır. İzlenen bu süreç sonrasında genel bir değerlendirilmeye varıp ele alınan dilbilimsel kavram ve yöntemlerin çeviri uygulamalarından yola çıkarak çeviri eğitiminde nasıl geliştirilebileceği konusunda öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

4.2. Dilbilimsel Kavram ve Yöntemlere Yönelik Uygulama Örnekleri

Dilbilimsel kavram ve yöntemlerin çeviri sürecinde uygulanabilirliği ve bununla bağlantılı olarak çeviri eğitiminde nasıl geliştirilebileceklerine ilişkin öneriler sunmayı amaçlayan bu bölümde ele alınan çeviri uygulamaları 1919 yılında yayımlanan “Orchideengarten” adlı Almanya'nın ilk fantastik ve korku edebiyatı dergisindeki

“Meister Jericho” adlı öyküden alınan kesitlerden oluşmaktadır. Meister Jericho, Karl Hans Strobl tarafından kaleme alınmış bir korku öyküsüdür ve en dikkat çeken özelliği savaş sonrasında yazılmış olması ve buna bağlı olarak kullanılan dilin dönemi yansıtmasıdır.

Meister Jericho 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Yüksek Lisans öğrencileri ve Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı Öğretim Üyeleriyle birlikte düzenlenen çeviri atölyeleri kapsamında ele alınmıştır. Bu çalışmada atölyede yapılan taslak çeviriler ve kaynak metin dilbilimsel veriler doğrultusunda incelenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle metindilbilimin sunduğu yöntemlerden ve çeviri odaklı **metin sınıflandırmasından** yola çıkılarak Meister Jericho adlı metnin bir öykü türü olduğunu ve güzel duyusal **metin tipi** içerisinde yer aldığını söylemek olanaklıdır. Dolayısıyla metnin işlevi sanatsal bir anlatım yakalamaktır ve metnin çevirisinde amaçlanan bu öyküyü erek dil okuyucuları için erişebilir kılmaktır. Bu bağlamda sanatsal yaratımda benzeşim ilişkisi arandığından izlenen çeviri yöntemi de üçüncü bölümde ele alındığı gibi özdeşleştirici olabilir.

Anlambirimcik çözümlemesinin de çeviri sürecinde çeviri öğrencilerine yol gösterecek bir başka dilbilim yöntemi olduğundan söz etmek olanaklıdır. Meister Jericho öyküsünden alınan örneklerle bu düşüncemiz açıklanmaya çalışılacaktır.

Sözcüklerin anlambirimciklerine ulaşmak için erek dilde Türk Dil Kurumu’nun çevrimiçi sözlüğünden (sozluk.gov.tr) ve kaynak dilde Almanca çevrimiçi sözlüklerden (www.duden.de, www.woerterbuchnetz.de) yararlanılmıştır.

ÖRNEK 1:

Kaynak metin: Geblümte Wangen hochrückigen Sorgenstuhles standen seitlich weit neben dem blassen, verschrumpften Krankengesicht.¹

Erek metin: Evin açık camından kırmızı yanaklı Wally, yüksek arkalıklı sandalyesinden solgun, kırışık ve hastalıklı bir yüzle yanında duran Angelika'ya gülümsedi.

Burada odaklanılmak istenen *Sorgenstuhl* sözcüğüdür. Sözcüğün erek metinde sadece *sandalye* sözcüğüyle karşılandığı görülmektedir. Almanca'da *sandalye* sözcüğü *Stuhl* ile tanımlanır ancak *Sorgenstuhl* sözcüğünün erek dildeki karşılığını bulmadan önce kaynak dilde **anlambirimcik çözümlemesi** yapılmıştır. Bu bağlamda “bequemer Lehnssessel” [rahat koltuk]; “bequemer stuhl mit rücklehne und armlehnen” [arkalığı ve kolları olan sandalye]; “der als ruhesitz für den von sorge, sorgen beschwerten, stuhl in dem man die sorgen vergessen soll” [endişeler için dinlenme yeri, endişelerin unutulması gereken bir sandalye] anlambirimciklerini içerdiği saptanmıştır.

Tablo 4.1: “Sorgenstuhl” sözcüğünün anlambirimcik çözümlemesi.

Sorgenstuhl		
“bequemer Lehnssessel”	“bequemer stuhl mit rücklehne und armlehnen”	“der als ruhesitz für den von sorge, sorgen beschwerten, stuhl in dem man die sorgen vergessen soll”

¹ Örneğin kaynağı için bkz. Strobl, Karl Hans, “Meister Jericho”, (çevrimiçi), <https://m.ngiyaw-ebooks.org/ngiyaw/strobl/jericho/jericho.pdf>, 28.07.2020.

Erek metinde *sandalye* kavramının anlambirimcikleri araştırıldığında “arkalıklı”, “kol koyacak yerleri olmayan”, “bir kişilik oturma eşyası” ve “makam”, “koltuk mevki” mecaz anlamlarını taşıdığı görülür.

Tablo 4.2: “Sandalye” sözcüğünün anlambirimcik çözümlemesi.

Sandalye	
“Arkalıklı”, “kol koyacak yerleri olmayan”, “bir kişilik oturma eşyası”	“Makam”, “koltuk, mevki (mecaz)”

Kaynak metindeki *Sorgenstuhl* sözcüğü erek metinde *sandalye* ile karşılanmıştır. Fakat kaynak metindeki anlambirimcik düzeyinde ve erek metindeki anlambirimcik düzeyinde yapılan incelemeler doğrultusunda anlamsal farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda özellikle kol koyulacak yer bulunmadığı için *Stuhl* sözcüğünün anlambirimcik düzeyinde *Sorgenstuhl* sözcüğünü karşılamadığını söylemek olanaklıdır. Dolayısıyla kaynak metindeki *Sorgenstuhl* ile erek metinde ele alınabileceği düşünülen “bacakların alt kısmına tutturulmuş”, “her iki taraftaki bacakları birbirine bağlayan iki kavisli bandı ve kol koyacak yerleri olan” *sallanan sandalye* sözcüğünün benzer anlambirimcikleri içermesi nedeniyle ele alınabileceği belirtilebilir.

ÖRNEK 2:

Kaynak metin: Die Orgel dröhnte um uns, hämmerte uns auf die Köpfe, stampfte von der Empore herab und schweren Schrittes durch das Kirchenschiff.²

² Bkz.: Strobl, Karl Hans, “Meister Jericho”, (çevrimiçi), <https://m.ngiyaw-ebooks.org/ngiyaw/strobl/jericho/jericho.pdf>, 28.07.2020.

Erek metin: Orgun sesi gümbürdeyerek çevremizi kuşatıyor, çekiçle vururcasına kafamızı patlatıyor, balkondan yansıyıp aşağıya yayılıyor ve nefi boydan boya ağır ağır dolaşıyordu.

Bu örnekte odaklanılmak istenen sözcük Almanca'daki *dröhnen* eylemidir. Eymen anlambirimcik düzleminde incelendiğinde “durchdringend laut und dumpf tönen” [şiddetli şekilde gürültülü, boğucu ses vermek], “hallen” [yankı yapmak]; “eintönig über belanglose Dinge sprechen” [önemsiz şeyler hakkında sıkıcı bir biçimde konuşmak]; “Rauschgift nehmen” [uyuşturucu madde almak] tanımlarının yer aldığı görülür.

Tablo 4.3: “dröhnen” sözcüğünün anlambirimcik çözümlemesi.

Dröhnen		
“durchdringend laut und dumpf tönen”, “hallen”	“eintönig über belanglose Dinge sprechen”	“Rauschgift nehmen”

Erek metindeki *gümbürdemek* sözcüğü anlambirimcik düzeyinde incelendiğinde ise **anlambirimcik çözümlemesi** düzeyinde “gümbür diye ses çıkarmak” ve “ölmek” ayırıcı özelliklerini taşıdığı görülür.

Tablo 4.4: “Gümbürdemek” sözcüğünün anlambirimcik çözümlemesi.

Gümbürdemek	
“Gümbür” diye ses çıkarmak	“Ölmek”

Kaynak metnin **anlambirimcik çözümlemesindeki** farklı özelliklerin bütünüyle erek metindeki **anlambirimcik çözümlemesinde** yer almadığı görülmektedir. Ancak her iki dildeki ilk tanımlamaların benzerlik gösterdiğini söylemek olanaklıdır. Meister Jericho öyküsünün edebi **metin türü** olması nedeniyle sanatsal anlatımın güçlü tutulması amaçlandığından *yankılanmak* eylemine gönderme

yapan “hallen” anlambirimciğinin aktarımı erek metinde yeğlenebilir. Bu bağlamda çeviri *Kilise orgunun sesi her yerde yankılanıyordu* olarak ele alınabilir.

İkinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınan **anlambirimcik çözümlemesi** yöntemi ile çeviri sürecinde ele alınan kaynak dildeki sözcüğün **anlambirimcik çözümlemesi** ve erek dildeki sözcüğün **anlambirimcik çözümlemesi** yapılarak, kullanılan sözcüğün uygun olan anlamı taşıyıp taşımadığının ve amaca, işleve, bağlama, erek okura uygun olup olmadığının saptanabileceğini söylemek olanaklıdır. **Anlambirimcik çözümlemesi** yoluyla bir sözcüğün ayırıcı anlamları saptanabilir. Bu yolla farklı dillerdeki anlambirimcikler arasında bir değişiklik olup olmadığı ortaya konarak çeviride uygun anlamı karşılayan sözcüğün kullanılıp kullanılmadığı konusunda yol gösterici olabilir.

Sözlüksel alan çözümlemesi de **anlambirimcik çözümlemesiyle** ilişkili olarak ikinci bölümde aktarılan bir diğer yöntemdir. Bu yöntemi etkili biçimde açıklamak amacıyla atölye metni dışında farklı örnek üzerinden gidilebilir. Bu bağlamda Almanca Ariel reklamının Türkçeye çevirisi ele alınabilir:

ÖRNEK 1:

Kaynak metin: Wäscht nicht nur sauber, sondern rein.³

Erek metin: Sadece saf değil, aynı zamanda tertemiz temiz!⁴

Kaynak metindeki *Wäscht nicht nur sauber, sondern rein* tümcesinde çamaşırların sadece temiz değil aynı zamanda berrak veya temiz olduğuna gönderme

³ Almanca Ariel Reklamı için bkz.: (çevrimiçi), <http://barfi.ch/Aus-den-Augen-aus-dem-Sinn/Klementine-Waescht-nicht-nur-sauber-sondern-rein>, 28.07.2020.

⁴ Ariel reklamının Türkçe çevirisi için bkz.: (çevrimiçi), <https://provulp.ru/tr/uhod/washing-powder-ariel-we-choose-the-means-for-washing-ariel-powder-soap-nuts-washing-powder-persel-automatic-reviews/>, 28.07.2020.

yapıldığını söylemek olanaklıdır. Ancak erek metinde *sauber* için *saf*, *rein* için *tertemiz temiz* sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Kaynak metindeki sözcüklerle benzer anlamlar taşıyan *sauber* [saf, berrak, temiz] ve *rein* [pak, temiz] sözcüklerinin Almancada aynı **sözlüksel alana** ait olduğu söylemek olanaklıdır. Bu amaçla dikkat çekme ve vurgu amacıyla birlikte kullanıldıkları belirtilebilir. Bu bağlamda iki sözcük arasındaki küçük anlam farklarının **sözlüksel alan** çalışmalarıyla saptanması olanaklıdır.

Tez çalışmasının ikinci bölümündeki *sterben* (ölüm) sözcüğündeki gibi **sözlüksel alan** çözümlemesi yöntemi izlenerek Almancada temizliğe gönderme yapan sözcükler incelendiğinde *gesäubert* [temizlenmiş]; *gepflegt* [bakımlı]; *hygienisch* [hijyenik]; *nicht verschmutzt* [kirli olmayan]; *pur* [duru]; *reinlich* [pak]; *säuberlich* [temiz]; *blitzsauber* [tertemiz]; *klar* [berrak] gibi birçok sözcüğün saptanabileceği ileri sürülebilir.

Tablo 4.5: “Sauber” sözcüğünün sözlüksel alan çözümlemesi.

İnsanlar için	hygienisch [hijyenik]
Hem insan hem nesneler için	nicht verschmutzt [kirli olmayan] reinlich [pak] blitzsauber [tertemiz] gepflegt [bakımlı]
Nesneler için	klar [berrak] säuberlich [temiz] gesäubert [temizlenmiş] pur [duru]

ÖRNEK 2:

Kaynak metin 1: Ich bin durch die Siedlung gegangen und über die Wiesen geschlendert.

Kaynak metin 2: Den Hinweg sind wir spaziert, aber zurück geschlendert.⁵

Erek metin 1: Yerleşim yerine doğru yürüdüm ve çayırlar arasında sallana sallana dolandım.

Erek metin 2: Öteye doğru gezindik ama sallana sallana geri döndüm.⁶

Kaynak metinde yürüme veya gitme eylemine gönderme yapan *gehen*, *schlendern* ve *spazieren* gibi çeşitli eylemlerin yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda eylemlerin arasında küçük anlam farkları olması nedeniyle erek metin 1’de *gehen* sözcüğü *yürümek*, *schlendern* sözcüğü ise *sallana sallana dolanmak* olarak çevrilmiştir. Erek metin 2’de *spazieren* sözcüğü *gezinmek* olarak çevrilmiştir. *Schlendern* ise sözlük anlamıyla “sallana sallana yürümek, dolanmak” anlamını taşımaktadır. Ancak erek metin 2’de akıcılığı sağlamak adına *geri dönmek* eylemi kullanılmıştır.

Bu eylemlerin birbirine oldukça yakın anlamlar taşıdıkları belirtilebilir. Dolayısıyla *gehen* [gitmek/yürümek] eylemi üzerinden **sözlüksel alan** çözümlemesi yaparak bu tür anlam farklarını açığa kavuşturmak kolaylaşacaktır:

---

⁵ İlgili örnek Türkçe’ye uyarlanarak aktarılmıştır. Aslı için bkz. Baumgärtner, Klaus: “Die Struktur des Bedeutungsfeldes”, **Satz und Wort im heutigen Deutsch**, Düsseldorf, Pädagogischer Verlag Schwann, 1965/1966, 165–197.

⁶ Çeviri aksi belirtilmedikçe tez yazarına aittir.

Tablo 4.6: “gehen” sözcüğünün sözlüksel alan çözümlemesi.

Normal tempoda gitme	gehen [gitmek]
Yavaş biçimde yürüme	dackeln [ağır ağır yürümek] trampeln [yavaş yavaş yürümek]
Hızlı biçimde gitme/yürüme	laufen [koşmak] stapfen [kuvvetle yere basarak yürümek]
Adım adım gitme	trippeln [küçük küçük adımlarla hızlı veya yavaş yürümek]
Rahat biçimde ve uzun gitme	schlendern [sallana sallana yürümek, dolanmak] promenieren [gezinti yapmak] herumgehen [dolaşmak] umherschweifen [dolaşmak] wandern [gezinmek] spazieren [belli bir amaç olmadan rahatça gezinmek]
Amaçsızca gitme	bummeln [amaçsızca dolanmak] flanieren [boş boş gezinmek]

Bu örneklerden yola çıkarak **sözlüksel alan** çalışmalarının metnin bağlamına uygun sözcük seçiminde yol gösterici olduğu savunulabilir. Dolayısıyla Almanca ve Türkçe dil çiftlerinde **sözlüksel alan** çalışmaları yapılarak bu iki dil çiftinde hangi sözcüğün birbirine karşılık geldiği veya aynı anlamı taşıyıp taşımadığı bilgisine ulaşmak olanaklıdır.

Buraya kadar ele alınan örneklerde çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak anlatılan ve üçüncü bölümde çeviri kuramlarında izi sürülen kimi dilbilimsel yöntemler değerlendirilmiştir. Bu yöntemlere ek olarak yine ikinci ve üçüncü bölümde konu edilen dilbilimsel kavramlara da çeviri uygulamalarında dikkat çekmek olanaklıdır. Bu bağlamda söz konusu kavramları uygulama üzerinde örneklendirmek amacıyla Meister Jericho öyküsünden yola çıkarak **dil/söz** kavramı değerlendirilecektir:

ÖRNEK 1:

Kaynak metin: Rascher Hereinbruch geflügelten Volkes, Getrappel von Goldhufen brachte Schluß und Hallelujah.⁷

Erek metin: Alkış hemen geldi; altından toynakların yere basması müziği sonlandırdı ve halleluyah denildi.

Bu örnekte dikkat çekilmek istenen *altın toynaklar* sözcük öbeğidir. Almanca metindeki *Golhufen* sözcüğü Türkçe’de sözlük anlamıyla *altın toynak* sözcüğüne karşılık gelir. Fakat sözcük düzeyinde bırakılan bu aktarımın bağlama uygun olmadığı ve metnin akışından dilsel düzeyde bir aktarım olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada **dil/söz** karşıtlığına dikkat çekmekte yarar vardır. Daha öncede belirtildiği gibi **dil** toplumsal uzlaşımı ve **dilin** sunduğu tüm olanakları kapsarken **söz dilin** bireysel kullanımını bir başka deyişle söylemi temel alır. Dolayısıyla dilsel düzeyde ele alınan bu aktarım söylemin anlamıyla bağlantılı olarak *altın ökçelerin patırtısı* olarak ele alınabilir. Bu yolla metin içinde yazarın anlatmak istediğine dikkat çekilebilir.

⁷ Bkz.: Strobl, Karl Hans, “Meister Jericho”, (çevrimiçi), <https://m.ngiyaw-ebooks.org/ngiyaw/strobl/jericho/jericho.pdf>, 28.07.2020.

ÖRNEK 2:

Kaynak metin: Auf Capri las sich Richards Brief wie eine Ballade aus dem Norden, unwirklich und fern wie Nebel über Sümpfen und dicken Wäldern.⁸

Erek metin: Richard'ın mektubu Capri adasında kuzeyden gelen, bataklıkların ve yoğun ormanların üzerindeki sis gibi uzak ve gerçek olmayan bir balat gibiydi.

Kaynak metindeki *Ballade* sözcüğünün erek metinde *balat* olarak çevrildiği görülmektedir. *Ballede*, sözlük anlamıyla “yavaş ya da hızlı biçimdeki halk şiiri”, “balat” anlamlarını taşımaktadır. Ancak metnin güzel duyusal **metin tipi** içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde sanatsal yaratımda benzerlik işlevi ön plana çıkacağından erek okur için *hikaye* olarak çevrilmesi de önerilebilir. Bu bağlamında **dil** düzleminde birebir aktarım değil söylenmek istenilene odaklanan **söz** düzleminde benzer bir etki sağlanmış olacaktır.

4.3. Uygulamaya Dönük Sonuç ve Öneriler

Uygulamalarda da görüldüğü üzere çeviri etkinliğinde dil ve kültür gibi birçok etkenin göz önünde bulundurulduğu düşünüldüğünde, çevirinin diller ve kültürlerarası bir işlem olduğundan dilsel çok yönlülük üzerine kurulduğu belirtilebilir. Dolayısıyla çeviri sürecinde öğrenciler kaynak dildeki sözcüklerden ve sözdizimsel yapılardan sıyrılır ve erek dilin sözdizimsel yapılarına uygun şekilde yeniden ereksöz oluşturur. Bunu yaparken kaynak dildeki ve erek dildeki sözcükler arasındaki ilişkiler önemlidir.

⁸ Bkz.: Strobl, Karl Hans, “Meister Jericho”, (çevrimiçi), <https://m.ngiyaw-ebooks.org/ngiyaw/strobl/jericho/jericho.pdf>, 28.07.2020.

Ancak bu noktada öğrencileri asıl yönlendiren sözcükler değil metinler olduğundan metin asıl ölçüt olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte sözcükler arasında uygun karşılık bulunamadığı durumda **anlambirimcik çözümlemesi** ve **sözlüksel alan** gibi dilbilimsel yöntemlerle öğrencilerin sözcükler üzerinde çalışabilmeleri olanaklı kılınabilir. Bu tür dilsel çalışmalar çeviri sürecinde öğrenciler tarafından gözlemlenebilmek amacıyla uygulamalı çeviri derslerinde ele alınabilir. Bu yöntemler çeviri uygulamalarında yaygın bir hale getirilirse öğrencilerin daha bilinçli sözlük kullanmaları söz konusu olacak ve sözcüklerin anlamlarının çözümlenmesiyle dil dizgesindeki yerleri görülebilecektir. Bununla birlikte kaynak metindeki sözcüklerin bu yöntemle çözümlenmesi tutarlı bir erek metin oluşturmaya yardımcı olabilecektir.

Sözcüklerden tümce, tümcelerden metne doğru bir sıralama düşünüldüğünde çeviri sürecinde tüm birimleri göz önünde bulundurmanın gerekli olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Metin de bir kültür içerisinde oluşturulur. Bu bağlamda metin oluşturma sürecinde öğrencilere çeviri kararlarını verirken çözümlemelerini sözcük, tümce, metin boyutunda vermeleri gerektiği aşılmalıdır. Dilbilim sözcüksel, sözdizimsel ve edimsel düzeylerde ele alınarak çeviri sürecinde yönlendirici olabilecektir. Bu bağlamda sözdizimsel yaklaşımlar, tümce çözümlemeleri, metinsel anlam çözümlemeleri üzerinde çeviri tartışmaları ve atölyeler yapılabilir.

Son olarak öğrencilerde dilbilimin sadece dizimsel ilişkilerle sınırlı olmadığı konusunda farkındalık oluşturulmalıdır. Kussmaul çeviri öğretiminin ussal ve bilişsel bir süreç olduğunu vurgulayarak dilbilimin bu sürece aracı olacağını vurgular (Kussmaul, 1988: 95). Bu bağlamda öğrencilerin yaptıkları çevirinin reddedilmesi veya kabul edilmesi konusunda belirleyici olacak ölçüt ussal savların kullanılma biçimidir ve bu da dilbilim yöntemleriyle sağlanabilir. Dolayısıyla bu yöntemlerin çeviri eğitiminde derslerde, atölyelerde vb. uygulamalarda yer alması bir gerekliliktir. Bu yolla öğrencilerin metin edinci ve dil edinci geliştirilebilir ve iki disiplin arasındaki ilişkiler öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılabilir.

SONUÇ

Çeviribilim çalışmada pek çok kez vurgulandığı gibi gelişim süreci boyunca çeşitli alanlar altında değerlendirilmiş ve 1970'li yıllarda özerk bir disiplin olma niteliği kazanmıştır. Bu çalışmada çeviribilimin dilbilimle ilişkisi ele alınarak çeviribilim alanına özgü kuramlarda ve çeviri uygulamalarında Yapısalcılık Kuramının ve metindilbilimin kavram ve yöntemlerinin işlemselliği betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu yolla elde edilen saptamalar doğrultusunda daha öncede belirtildiği gibi çalışmayı tamamlayacağı düşünüldüğünden akademik çeviri eğitiminde bu yöntem ve kavramların nasıl geliştirilebileceğine ilişkin öneriler sunulmuştur.

Dilbilimsel kavram ve yöntemler saptanmadan önce çeviriyi kendi olgusallığı içinde ele aldığı düşüncesiyle birinci bölümde çeviribilimin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi Antik dönemdeki çeviri çalışmaları, kutsal metin çevirilerinin ön plana çıktığı Orta Çağ dönemi, çevirinin yeni bir boyut kazandığı Aydınlanma ve Romantik dönemdeki gelişmeler bağlamında en genel hatlarıyla aktarılmıştır. 20. yüzyılda çeviri edimine yönelik yaklaşımlar doğrultusunda temelleri atılmaya başlanan çeviribilimin kuruluşu, adlandırılması ve alanlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Daha sonra çeviribilim araştırmacılarının görüşlerinden yola çıkarak çeviribilimin, dilbilimin kavram örgüsünden ve kimi yöntemlerinden yararlandığı vurgulanmış ve bölüm sonunda tezin kapsamına hizmet edecek olan çeviribilim ve dilbilim ilişkisi aktarılmıştır. Çalışmanın kuramsal temellerini oluşturan ikinci bölümde Yapısalcılık Kuramı ve metindilbilimin kavram ve yöntemleri ele alınmıştır. Bu bağlamda **dil/söz** karşıtlığı, **dizge**, **değer** ve onunla bağlı olarak **sözlüksel alan** çözümlemesi, **anlambirimcik çözümlemesi**, **metin çözümlemesi**, **metinsellik ölçütleri**, **metin türleri** gibi konular ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bütüncüyü oluşturan çeviri kuramları değerlendirilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi çalışmanın sınırlandırılabilmesi amacıyla bir önceki bölümdeki kavram ve yöntemlerle ilişkili olduğu saptanan işlevselci yaklaşımlardan Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması ve Skopos Kuramı; Betimleyici Çeviri Çalışmalarından Çoğuldizge

Kuramı ve çeviriyi yorumlayıcı bakış açısıyla değerlendiren Yorumlayıcı Anlam Kuramı üzerine odaklanılmıştır.

Reiss tarafından geliştirilen Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması yaklaşımında metindilbilime dikkat çekilmiştir. Özellikle Bühler'in modelindeki *gönderge*, *anlatım* ve *çağrı* işlevlerinden yola çıkan Reiss her biri yazarın iletişim amacına göre belirlenen metinlerin üç temel işlevi olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte Reiss, bu temel işlevlere bağlı olarak öncelikle *biçim ağırlıklı*, *içerik ağırlıklı* ve *çağrı ağırlıklı* olarak üç **metin tipi** tanımlamış ve daha sonra görsel işitsel metinleri de ele almıştır. Araştırmacının çeşitli metinleri bilgi odaklı metinler, güzel duyusal metinler ve yönlendirici metinler olarak sınıflandırdığı görülmüştür. Reiss'ın sınıflandırmasının aynı zamanda çevirinin amacıyla ve buna bağlı olarak çeviri yöntemiyle de ilişkili olduğu belirtilebilir. Bilgi aktarıcı metinlerde işlev bilgi aktarımıdır ve **eşdeğerlik** ilişkisi içerik düzleminde değişmezliğe bağlı olduğundan yalın ve düzyazı biçiminde bir çeviri amaçlanır. Güzel duyusal metnin işlevi sanatsal bir anlatımdır ve **eşdeğerlik** ölçütü sanatsal yaratımda benzeşimdir, bu bağlamda özdeşleştirici bir çeviri amaçlanmaktadır. Yönlendirici metinlerde ise işlev davranışsal dürtüleri oluşturmak olduğundan metin içi çağrının özdeşliği ön plana çıkar, aynı zamanda uyarlayıcı bir çeviri yeğlenir. Görsel işitsel metinler ise diğer metin tipleriyle benzer işlevleri ve **eşdeğerlik** ölçütlerini taşımakla birlikte medyaya uygun bir çeviri yöntemi gerektirmektedir. Bu bağlamda ikinci bölümdeki başlangıçta sözdizimsel düzeyde ele alınan ve daha sonra metin düzleminde aranan **eşdeğerlik** kavramının Reiss'ın çalışmasında sözdizimsel **eşdeğerlikten** farklı olarak ele alındığı, bir başka anlatımla metnin ve metnin işlevinin ön plana çıktığı saptanmıştır.

Metindilbilimin yöntem ve kavramlarının çeviribilime yansımalarının **metin sınıflandırılmasıyla** sınırlı olmadığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda yine ikinci bölümde ele alınan De Beaugrande ve Dressler'in **metinsellik ölçütlerinin** çeviri sürecinde ve çeviri değerlendirmede yol gösterici olduğu saptanmıştır. Daha açık bir aktarımla *uyumluluk*, *tutarlılık*, *niyet* ve *kabul edilebilirlik*, *durumsallık* ve *metinlerarasılık* olarak ele aldıkları tüm bu ölçütlerin kaynak ve erek metin arasındaki aktarım ilişkisini çözümlemeye yol gösterici olduğu görülmüştür. Ayrıca kaynak

metin çözümlemesi çeviride kullanılan bir başka metindilbilimsel yöntemdir. Bu bağlamda ikinci bölümde ele alınan **sözlüksel alan** çalışmalarının kaynak **metin çözümlemesiyle** ilişkili olduğu saptanmıştır. Bir metinde yer alan sözcük alanlarının metnin tutarlılığıyla yakından ilişkili olduğu ve bu nedenle çevirmenin metindeki sözcük alanlarını dikkate alması gerektiği çıkarımı yapılmıştır.

İşlevselci yaklaşımların öncüsü olarak görülen Vermeer ve Reiss tarafından geliştirilen Skopos Kuramı dilsel ve kültürel çalışmalara dayanan ve metindilbilimsel ve yorumsal yönleri ele alan erek odaklı bir kuram olarak karşımıza çıkar. Kuramın kültürbilim, uygulamalı dilbilim, edimbilim ve metindilbilim gibi alanların etkisi altında geliştirildiği saptanmıştır. Skopos Kuramının kapsamlı olarak aktarıldığı yapının ilk bölümünde çalışmanın odağını oluşturan dil göstergesi, **değer** ve **sözlüksel alan** gibi kavramların yer aldığı ve bu bağlamda araştırmacıların dilbilimin kavramsal örgüsünden yararlandıkları görülmüştür. Amaç, işlev ve kültür gibi kavramların ön plana çıktığı Skopos Kuramında temel kurallardan biri olarak metnin veya iletinin kendi içinde ve erek alıcı durumuyla tutarlı olması gerektiği vurgulanır ve bu durum ikinci bölümde De Beaugrande ve Dressler'in **metinsellik ölçütlerinden tutarlılık** kavramı ile ilişkilendirilmiştir. İkinci bölümde ele alınan **eşdeğerlik** kavramının, Skopos Kuramında hem dilsel hem kültürel düzeyde ele alındığı belirtilmiş ve bunun yanında uygunluk kavramına da yer verilmiştir. Erek dildeki gösterge seçiminin çevirinin amacına göre seçildiği durumda eşdeğer bir çeviri yapılmış olduğu saptanmıştır. Uygunluk, Skopos Kuramında kaynak ve erek metin arasındaki işlev benzerliğine gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla dil dizgeleri arasında aranan **eşdeğerliğin** Skopos Kuramıyla farklılık gösterdiği ancak metindilbilimle birlikte tümceötesi çalışmaların ele alındığı ve metnin işlevinin de göz önünde bulundurularak metin düzeyde aranan **eşdeğerliğin** bir anlamda benzerlik gösterdiği ileri sürülebilir.

Dizgeci bir kuram olarak değerlendirilen ve çeviri, kültür ilişkisi içerisinde çeviriyi yapısalcı bir yaklaşımla ele alan Çoğuldizge Kuramı çalışmada Yapısalcılık Kuramıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak Saussure eşsüremli bir yöntem izlerken, Even-Zohar'ın bir **dizgeyi** hem eşsürem hem artsürem çerçevesinde ele aldığı görülür. Çoğuldizgede öğelerin birbiri ile örtüşmesi veya kesişmesinin, birbirine bağımlı

olması ve yapılandırılmış bir bütün olarak işlev görmesinin, ikinci bölümdeki dizgesellik yaklaşımı ile benzer bir yöntem olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kuramın merkez/çevre, saygın görülen/saygın görülme, birincil/ikincil gibi ikili karşıtlıklardan yola çıkarak oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda kuramı açıklamada izlenen bu yöntemin ikinci bölümde kuramını ikili karşıtlardan yola çıkarak açıklayan Saussure'ün yöntemiyle benzerlik gösterdiği vurgulanmıştır.

Çoğuldizge Kuramına ikinci bölümde metindilbilim çatısı altında Jakobson'un geliştirdiği dilin işlevlerini ele alan iletişim şemasının veri sunduğu belirtilmiştir. Even-Zohar'ın Jakobson'un şemasını edebi sistemin işlevi ile ilgili makro ölçütleri temsil etmeyi amaçladığı edebiyat çoğuldizgesine uyguladığı saptanmıştır. Bu bağlamda Jakobson'un dilin işlevleri modelindeki bağlam, anlatı, ileti, oluk, düzgü Zohar'ın şemasında kurum, repertuvar, üretici, tüketici, market ve ürün gibi etkenlerle ilişkilendirilmiştir. Son olarak Çoğuldizge Kuramında **eşdeğerlik** kavramına dikkat çekildiğinde, merkez konumundaki çevirilerde yeterlilik; çevredeki çevirilerde ise yeterli olmayan veya sağlanan **eşdeğerlik** ile beklenen yeterlilik arasında büyük farkın olduğu çevirilerin söz konusu olduğu görülmüştür.

Çevirinin anlama, sözcüklerden sıyrılma ve ereksöze ulaşma olarak üç aşamada gerçekleştiği vurgulanan Yorumlayıcı Anlam Kuramında, çalışmadaki dilbilim kavramlarından **dil/söz** karşıtlığının yer aldığı ileri sürülebilir. Kuramda çevirinin **dil** üzerine değil konuşma üzerine gerçekleştiği, bir başka deyişle **dillerden** oluşturulan söylem üzerine kurulu olduğu vurgulanır ve bu anlamda kuramın **dilin** bireysel edimi olan **söz** kavramına göndermede bulunduğu belirtilebilir. Sözcüklerden sıyrılma ve ereksöze ulaşma evresi aynı zamanda ikinci bölümde aktarılan “düşünülmüş evren” ve “düşünülebilir evren” ile ilişkilendirilmiştir ve bu bağlamda çevirmenin düşünülmüş bir evrenden yola çıkarak düşünülebilir evrenini bir başka deyişle erek dildeki sözceyi oluşturduğunu söylemek olanaklıdır. Yorumlayıcı Anlam Kuramında **eşdeğerlik** kavramının da ele alındığını görmek olanaklıdır. Sözcük, tümce ve metin düzeyindeki yorumlanarak yapılan çeviri “eşdeğer” çeviri ve dil odaklı yapılan çeviri ise “dengiyle” olarak iki boyutta ele alınır. Yorumlayıcı Anlam Kuramı söylenmek istenen üzerine temellendirilmiştir, bu nedenle diller arası sözcüklerin ve sözdizimin **eşdeğerliğinden**

çok söylenmek istenenin eşdeğer olması ön plandadır. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümündeki dilsel veya sözdizimsel düzeydeki **eşdeğerlik** arayışı dengiyle çeviriyle benzerlik gösterirken, metindilbilimin gelişmesinden sonra iletişim boyutunun göz önünde bulundurulmaya başlanmasıyla ele alınan yorumlayıcı çevirinin de eşdeğer çeviri anlayışıyla benzerlik gösterdiği ileri sürülebilir.

Bu bağlamda çalışma kapsamında çeviri kuramlarında izine rastlanabilen yapısalcılık kuramı ve metindilbilim temelinde ele alınan kavramların ve yöntemlerin dördüncü bölümde akademik çeviri eğitiminde gerekliliği tartışılmış ve yol gösterici veriler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çeviri uygulamaları üzerinden bu kavram ve yöntemlerin çeviri eğitiminde kuramsal ve uygulamalı dilbilim derslerinde okutularak ve çeviride bu verilerin nasıl kullanılacağına ele alan atölye çalışmaları gerçekleştirilerek geliştirilebileceğiyle ilgili öneriler sunulmuştur. Ancak çevirinin erek odaklılığı, işlevi, amacı gibi ölçütler doğrultusunda bu verilerin kullanımının olanaklı olduğunu anımsatmakta yarar vardır.

Çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı biçimde anlatıldığı gibi çevirinin dilsel bir aktarım olmadığı ve çeviribilimin çeviriyi kendi olgusalılığı içinde ele alan bir disiplin olduğu gerçeği, çeviride dilin bir sorun oluşturmadığı ve çevirinin dil incelemelerinden bağımsız olarak ele alınacağı anlamına gelmemelidir. Çevirinin diller arasında değil diller aracılığıyla oluşturulan ileti veya söylem üzerinde gerçekleştiği bu çalışmadan çıkarılabilecek bir sonuçtur. Elbette ki çevirinin amaç, işlev, kültür, bağlam gibi birçok durumu gerektiren karmaşık bir edim olduğu bilinmektedir. Ancak bu durum çeviri sürecinde dilbilimin olanaklarından yararlanılmayacağı düşüncesini oluşturmamalıdır.

Çevirinin dil ve kültür üzerinde yapılan işlemlerin birleşimi olması dilbilim ile ilişkisini gerektirmektedir (karş. Bulut, 2016: 120). Dilbilim ve çeviribilim ilişkisine odaklanan bu çalışmada, iki disiplinin birbiriyle etkileşim içinde olmasının veya birbirinden yararlanmasının çeviriye dilbilimsel yaklaşımla aynı şey olmadığı vurgulanmaktadır. Çeviride bütüncül çeviri süreçlerinin araştırılması dil konusuyla ilgili olan durumdur. Dil çevirinin çıkış noktası değildir ancak çeviri dil üzerinden

gerçekleşmektedir ve bu durum kanımızca disiplinlerarası ilişkiyi beraberinde getirmektedir.

Çeviribilimde dilbilimin verilerinden yola çıkarak araştırmalar yapmanın, çeviri sürecinin dil kullanımına ve iki farklı dilin ilişkisine nasıl yansıdığını araştırmanın çeviri gerçeğine çok düzlemli bakabilme ve sürecin bütününe görebilme açısından etkili olacağı belirtilebilir. Bu bağlamda sürekli olarak çevirinin dilsel bir aktarım olmadığını vurgulamak yerine çeviride dilin önemli olduğunu vurgulamanın ve ancak dil kullanımıyla ilgili kararların sürecin bütününe bağlı olduğunu belirterek yol gösterici olmanın önemi büyüktür (Kurultay, 2000: 9, 10).

Sonuçta çeviribilimin disiplinlerarası özelliği güçlü tutulmalıdır ve bu nedenle iki disiplinin ilişkilerini sıkı tutmakta yarar vardır. Ancak bu ilişkinin karşılıklı olması çeviribilimin sunduğu verilerin de dilbilim alanında ilgi çekmesiyle gerçekleşecektir. Bu anlamda dilbilim alanında çeviribilimin kuramsal yaklaşımları, çeviri yöntemleri gibi verilerin işlemselliğinin sorgulanması ve bu konuyu geliştirecek öneriler sunulması bir başka çalışmada ele alınabilecek bir konu önerisi niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Akbulut, Ayşe Nihal:

Türkiye'de Çeviribilim-İlk Adımların Yol Arkadaşlığı, yay. haz. Ayşe Nihal Akbulut, İstanbul, Sözcükler Yayınevi, 2016.

Aksan, Doğan:

Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim C: I-II-III, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Ayık-Akça, Tuba:

Türkiye'nin AB Politikalarına Uyum Sürecinde “Kadın- Erkek Eşitliği” Kavram Alanı ve Terimsel Birlik Sorunsalı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Barthes, Roland:

Göstergebilimin İlkeleri, Çev. Mehmet Rıfat, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Baumgärtner, Klaus:

“Die Struktur des Bedeutungsfeldes”, **Satz und Wort im heutigen Deutsch, Düsseldorf**, Pädagogischer Verlag Schwann, 1965/1966, 165–197.

Bayrakdar, Sema:

Yapısalcılığa Saussure İle Dilsel İletişim Açısından Eleştirel Bir Yaklaşım, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

- Bayrav, Süheyla: **Yapısal Dilbilim**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998.
- Bengi – Öner, Işın: **Çeviribilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Sel Yayınları, 2001.
- Bengi-Öner, Işın: “Çeviride Yöntem Önerisi İçin Bir Ön Çalışma: Sahneler ve Çerçeveseler” **Çeviri Kuramlarını Düşünürken**, İstanbul, Sel Yayınları, 2001, s. 27-38.
- Benveniste, Emile: **Genel Dilbilim Sorunları**, Çev. Erdim Öztokat, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Bonacci, Silvia: “Bedeutung und Sprache: Frühe Beiträge zu einer Gestalt-Linguistik”, **Gestalt Theory**, Vol: 34, No: 1, 2012, p.31-54.
- Boufaden, Abderrahim: “Ferdinand de Saussure und europäischer Strukturalismus” **Tradtec**, 15, 2016, p.246-252.
- Bulut, Alev: “Çeviribilimin Dünyası ve Bugününde Dilbilimin Yeri” **Türkçeye Türkçe İçinden Bakan Dilbilimci Ömer Demircan’a Armağan**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2016, s.112-124.

- Catford, J. C.: **A Linguistics Theory of Translation**, England, Oxford University Press, 1965.
- Coseriu, Eugenio: **Textlinguistik Eine Einführung**, Tübingen, Gunter Narr, 2007.
- Culler, Jonathan: **Saussure**, Çev. Ayşe Nihal Akbulut, İstanbul, Afa Çağdaş Ustalar Dizisi 8, 1985.
- Çeitnkaya, Serkan: “Çevirinin Dilbilim Ve Yazınbilim İle İlişkisi”, **Journal Of Social And Humanities Sciences Research**, Vol:4, Issue:12, 2017, pp. 1228-1233.
- De Beaugrande, Robert
Alain/Wolfgang Ulrich Dressler: **Einführung in die Textlinguistik**, Tübingen, Niemeyer, 1981.
- Demez, Neslihan: **Türkiye’de Çeviribilimin Gelişimi Açısından Paradigma Kavramı ve Değişiminin Yansımaları**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.
- Dressler, Wolfgang U.: **Grundfragen der Sprachwissenschaft**, Austria, Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2001.
- Dressler, Wolfgang U.: “Der Beitrag der Textlinguistik zur Übersetzungswissenschaft”, **Übersetzer und Dolmetscher-Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis**, Hrsg. Volker

Kapp, Heidelberg, Quelle & Meyer, 1974, p61-71.

Durmuşoğlu, Gül:

“Metin Dilbilim, Çeviri Süreci ve Çeviri Değerlendirmesi”, **Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi**, Sayı: 1, 1991, s.105-114.

Durukan, Emra/ Aşkın Çokövün:

“Gile’in IDRC Modeli Temelinde ‘Yorumlayıcı Anlam Kuramı’nın Değerlendirilmesi”, **İ.Ü. Çeviribilim Dergisi**, Sayı: 10, 2015, s. 29-50.

Durukan, Emra:

“Reiß ve Vermeer’in ‘Genel Bir Çeviri Kuramının Temeli’- Çeviribilimde ‘Yapısalcı’ Eğilime Karşı ‘Bütünleyici’ Bir Çözüm Mü?”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 1, 2009, s.71–78.

Ergun, Emel:

“Dilbilim ve Çeviri Uygulamaları”, **Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları**, yay. haz. Nedret Öztokat, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2004, s.107-110.

Ergun, Emel:

“Çeviri Etkinliğine Giden Yolda Dilbilimin Konumu” **27. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri Kitabı**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 297-300.

Eruz, Sakine: **Çeviriden Çeviribilime**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2003.

Eruz, Sakine: **Akademik Çeviri Eğitimi**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2008.

Eruz, Sakine: **Çok Kültürlülük ve Çeviri Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2010.

Eruz, Sakine: Türkiye'de Çeviribilim Bölümlerinin Kurulması, (çevrimiçi), <http://www.sakine-eruz.com/ceviribilimsel-kaynaklar-sakine-eruz-esen/tuerkiyede-ceviribilim-bolumlerinin-kurulmasi/index.php>, 07.01.2020.

Eruz, Sakine: **Çeviride ve Çeviri Eğitiminde Koşut Metinler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2000.

Eser, Oktay: “Rönesans Düşüncesinin İlk Kurbanı, Bir Çevirmen: Étienne Dolet İdeolojik Çeviri Kararlarına Eleştirel Kuramın Tuttuğu Işık”, (çevrimiçi), http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/oktay_eser_ronesans_etienne_dolet.pdf, 31. 12. 2019.

Even-Zohar, Itamar: “Polysystem Theory” , **Poetics Today**, Vol: 11, No: 1, 1990a, pp. 9-26.

- Even-Zohar, Itamar: “The Literary System”, **Poetics Today**, Vol:11, No: 1, 1990b, pp. 27-44.
- Even-Zohar, Itamar: “Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu”, Çev. Saliha Parker, **Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?**, yay. haz. Mehmet Rıfat, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012 s.125-131.
- Gao, Cuhunmig/ Bin Xu : “The Application of Semantic Field Theory to English Vocabulary Learning” **Theory and Practice in Language Studies**, Vol: 3, No: 11, November 2013, pp. 2030-2035.
- Glawogger, Marion: “VO: Einführung in die synchrone und diachrone Sprachwissenschaft”, **WS**, 6, 2005 (çevrimiçi), <https://romanistik.oehunigraz.at/files/2012/08/Einf%C3%BChrung-in-die-synchrone-und-diachrone-Sprachwissenschaft-Gesamtmit schrift.pdf>, 04.04.2020.
- Göktürk, Akşit: **Çeviri: Dillerin Dili**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Göpferich, Susanne: “Text, Textsorte, Texttyp”, **Handbuch Translation**, yay. haz. Mary Snell-Hornby, Hans G. Höning, Paul Kußmaul, Peter A. Schmitt, Tübingen, Stauffenburg Verlag, 1999, 61-64.

Guillaume, Gustave:

“Gustave Guillaume” Çev.: Emel Ergun,
Yirminci Yüzyıl Dilbilimi, yay. haz. Berke
Vardar v.d., İstanbul, Multilingual Yabancı
Dil Yayınları, 1999, ss. 108-130.

Helbig, Gerhard:

Linguistische Theorien der Moderne,
Berlin, Weidler Buchverlag, 2002.

Holmes, James:

“Çeviribilimin Adı ve Doğası”, Çev.
Ayşenaz Koş, **Çeviri Seçkisi II-
Çeviri(bilim) Nedir?**, yay. haz. Mehmet
Rıfat, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012, s.107-
109.

Huber, Emel:

Dilbilime Giriş, İstanbul, Multilingual
Yayınları, 2008.

İmer, Kamile/ Ahmet Kocaman/
A. Sumru Özsoy:

Dilbilim Sözlüğü, İstanbul, Boğaziçi
Üniversitesi Yayınevi, 2011.

Jakobson, Roman:

“Çevirinin Dil(bilim)sel Özellikleri Üstüne”,
Çev. Ömer B. Albayrak, **Çeviri Seçkisi II-
Çeviri(bilim) Nedir?**, yay. haz. Mehmet
Rıfat, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012, s.61-66.

Karadağ, Ayşe Banu:

“Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında
Dilbilim Çeviribilim İlişkisine Genel Bir
Bakış”, **Dilbilim**, İstanbul, İstanbul
Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 251-262.

- Kerimoğlu, Caner: **Genel Dilbilime Giriş**, Ankara, Pegem Akademi, 2019.
- Kıran, Zeynel/ Ayşe Eziler-Kıran: **Dilbilime Giriş**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Kızıltan, Rezan: “Aydınlanma ve Erken Romantizmin Edebi Çeviri Kuramları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 41, Sayı: 1, 2001, s.37-68, (çevrimiçi),<http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1570/1309>, 25.05.2020.
- Kızıltan, Rezan: “Tarihte Çeviri – Antik Çağdan 19. Yüzyıl Sonuna Kadar Edebi Çeviri Kuramları 1: Antik Çağdan Barok Çağın Sonuna Kadar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 40, Sayı:1-2, 2000, 2.71-78, (çevrimiçi),<http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1651/1474>, 22.05.2020.
- Kocaman, Ahmet: “Çağdaş Dilbilim ve Çeviri Kuramı”, **Metis Çeviri**, No:18, 1992, s.29-37.
- Koeder, Anja: **Von Ferdinand de Saussure zu einer formalen diachronischen Semantik**, Philosophische Fakultät der Universität Konstanz, Inauguraldissertation, 1999.

Kotlu, Emine:

Yapısalcı ve Post-Yapısalcı Sosyal Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil)

Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Kuran-Burçoğlu, Nedret:

Çeviriye Bilimsel Yaklaşımlar, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2010.

Kurtul, Kamil:

“Metindilbilimin Çeviri Öğretimine Yansımaları”, **Dil Dergisi**, Sayı: 163, 2014, s. 19-35.

Kurultay, Turgay:

Çeviri Sürecinde Dil: Eşdeğerlik mi Çeviri İşlemi mi?, Yayınlanmamış Çalışma, 2000.

Kurultay, Turgay:

“Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim midir ?”, (çevrimiçi), <http://static.dergipark.org.tr/article/download/imported/1023017364/1023016617.pdf?>, 24.05.2020.

Kurultay, Turgay:

“Çeviri Eğitimi Neden Farklı Bir Eğitimidir? Çeviri Bölümlerinin Programlarında Yöntem Derslerinin Gerekliliği ve Uygulanma Koşulları”, **Mersin Üniversitesi Yayını Sempozyum Bildirileri**, 1998, s. 307- 324.

Kussmaul, Paul:

“Bir Çevirmen Dilbilime Ne Kadar Gerekсинim Duyar?”, Çev. Hasan Cavit Tuncer, **Metis Çeviri**, No: 4, 1988, s.90-95.

Kwam, Sigmund:

**Grundlagen einer textlinguistischen
Übersetzungswissenschaft:
Forschungsüberblick und Hypothesen,**
Münster, Waxmann, 2009.

Lange, Xenia M.:

“Betrachtungen zu Roland Barthes’
strukturalistischer und semiologischer
Tätigkeit unter besonderer Berücksichtigung
der Zeichentheorie Ferdinand de Saussures”
(çevrimiçi), [https://www.geisteswissenschaft
en.fuberlin.de/v/littheo/methoden/strukturali
smus/anwendungen/lange_barthes.pdf](https://www.geisteswissenschaft
en.fuberlin.de/v/littheo/methoden/strukturali
smus/anwendungen/lange_barthes.pdf),
26.05.2020.

Lederer, Marianne:

“Kapsamlayış ve Çeviri”, Çev. Emel Ergun,
Arsun Uras Yılmaz, **Çeviribilim Okumaları
II**, yay. haz. Emel Ergun v.d., İstanbul,
İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2017, s.11-
49.

Lederer, Marianne:

“Sözlü Çeviri Eğitiminin İlkeleri ve
Yöntemleri”, Çev. Ahu Latifoğlu, **Çeviri
Seçkisi II- Çeviri(bilim) Nedir?**, yay. haz.
Mehmet Rıfat, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012,
s.133-136.

Nida, Eugene. A:

**Principles of Correspondence. The
Translation Studies Reader**, Ed. Lawrence
Venuti, London and New York, Routledge,
2000.

Nord, Christiane:

“Textlinguistik”, **Handbuch Translation**, yay. haz. Mary Snell-Hornby, Hans G. Hönig, Paul Kußmaul, Peter A. Schmitt, Tübingen, Stauffenburg Verlag, 1999, s.59-61.

Özbent, Sueda:

“Sözlüksel Alan Teorisi ve Çeviri” **Diyalog Dergisi**, Sayı: 2, 2013, ss. 55-66.

Öztokat, Erdim:

“Anlam Çözümlemesi: Temel Fransızca’da “Duygu” Sözlüksel Alanı”, **Dilbilim**, Sayı: 9, 1990, ss. 155 – 176.

Prunc, Eric:

Einführung in die Translationswissenschaft, Band 1 Orientierungsrahmen, Selbstverlag, Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft, mit Unterstützung der Universität Graz, 2002.

Rakova, Zuzana:

Çeviri Kuramları, Çev. Yusuf Polat, Ankara, Çevirmen Yayını, 2016.

Reiß, Katharina/ Hans J. Vermeer:

Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie, Tübingen, Max Niemeyer, 1991.

Reiß, Katharina/ Hans J. Vermeer:

Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie, Tübingen, Max Niemeyer, 1984.

Reiß, Katharina:

“Texttypen, Übersetzungstypen und die Beurteilung von Übersetzungen”, **Lebende Sprachen**, Volume: 22, Issue: 3, 1977, 97-100.

Rıfat, Mehmet:

20. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1 / Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Riemer, Nick:

Introducing semantics, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

Sandrini, Peter:

“Translationswissenschaft”, **Lexikon der Geisteswissenschaften: Sachbegriffe - Disziplinen – Personen içinde**, yay. haz. Helmut Reinalter, Peter J. Brenner, Wien, Böhlau, 2011, s. 1195-1100, (çevrimiçi), <https://www2.uibk.ac.at/downloads/trans/publik/translex.pdf>, 26.05.2020.

Saussure Ferdinand de:

“Ferdinand de Saussure” Çev. Berke Vardar, **Yirminci Yüzyıl Dilbilimi**, yay. haz. Berke Vardar v.d., İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1999, s. 13-50

Saussure, Ferdinand de :

Genel Dilbilim Dersleri, Çev. Berke Vardar, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998.

Schwaika, Oksana:

Wortfeldkonzeptionen: Darstellung und Kritik am Beispiel deutscher Verben der Geldbeziehungen, Bielefeld University, Fakultät für Linguistik und Literaturwissenschaft, Inauguraldissertation, 2002.

Senemoğlu, Osman:

“Genel Dilbilim Dersleri ve Çağdaş Dilbilim”,(çevrimiçi),<https://dergipark.org.tr/download/article-file/11459>, 05.04. 2020.

Sert, Göksel:

Anlam Alanı ve Anlam Ezgisi Açısından Eş Anamlı Durum Sıfatları, Eskişehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.

Stolze, Radegundis:

Übersetzungstheorien- Eine Einführung, Tübingen, Narr Francke Attempto, 2008.

Stolze, Radegundis:

Übersetzungstheorien- Eine Einführung, Çev. Emra Durukan, Tübingen, Narr Francke Attempto, 2013.

Şenöz-Ayata, Canan:

Metindilbilim ve Türkçe, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005.

Şevik, Nesrin:

Çeviribilimde Skopos Kuramının Felsefi Bakış Açısıyla Yeniden Yorumlanması, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz:

Çevirinin ABC'si, İstanbul, Say Yayıncılık, 2011.

Tellioğlu, Banu:

“Çeviri Etiğinin Dünü ve Bugünü”,
Çeviribilimde Güncel Tartışmalardan Kavramsal Sorgulamalara, Ed. Seda Taş, İstanbul, Hiper Yayın, 2018, ss. 103-143.

Tosun, Muharrem:

Çeviribilim Kuramlarının Uyduğu Gelişme Çizgisinin Çeviri Eğitime Yansıması (Paradigma Değişiminin Karakteri), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002.

Tüfekçi, M. Elif:

“Yapısalcı Yöntem ve Uygulama Alanları”,
Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Sayı: 17, 2004, s. 50-67.

Vardar, Berke:

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2002.

Vardar, Berke:

“Bildirişim İşlevi, Alan Kavramı ve Terim Öğretimi”, **Türk Dili**, Cilt: 47, Sayı: 379-374, 1983, ss. 3-7.

Vardar, Berker:

Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2001.

- Vater, Heinz: **Einführung in die Sprachwissenschaft**, München, Wilhelm Fink Verlag, 1996.
- Vermeer, Hans J.: “Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie”, **Lebende Sprachen**, Volume: 23, Issue:3, 1978, 99-102.
- Vermeer, Hans J.: “Çevirinin Doğası-Bir Özet”, Çev.: Şebnem Bahadır/Dilek Dizdar, **Çeviri Seçkisi II (Çeviri(bilim) Nedir?,** yay. haz. Mehmet Rıfat, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012, s. 165-172.
- Wagner, Karl Heinz: “Einführung in die Semantik” (çevrimiçi), <http://www.fb10.uni-bremen.de/khwagner/semantik/pdf/Felder.pdf>, 24. 04. 2020.
- Weisberger, Leo: **Die geistige Seite der Sprache und ihre Erforschung**, Düsseldorf, Padagogischer Verlag Schwann, 1971.
- Wille, Lucyna: **Semantische Figuren in der Übersetzung Ein Spiel mit Wort und Werk**, Marburg, Tectum Verlag, 2003.
- Woodsworth, Judith: “Geschichte des Übersetzen”, **Handbuch Translation**, yay. haz. Mary Snell-Hornby, Hans G. Höning, Paul Kußmaul, Peter A.

Schmitt, Tübingen, Stauffenburg Verlag, 1999, s.39-43.

Yazıcı, Mine:

Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005.

Yazıcı, Mine:

Çeviribilimde Araştırma: Disiplinlerarasılıktan Disiplinlerötesiliğe, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2011.

Yücel, Faruk:

Tarihsel ve Kuramsal Açıdan Çeviri Edimi, Ankara, Dost Kitabevi, 2007.

Yücel, Tahsin:

Yapısalcılık, İstanbul, Can Yayınları, 2005.

İnternet Kaynakları

2019-2020 ÖSYM Tercih Klavuzu: (çevrimiçi),<https://www.osym.gov.tr/TR,16858/2019-yuksekokretim-programlari-ve-kontenjanlari-kilavuzu.html>, 07.01.2020.

Bühler'in Organon Modeli: (çevrimiçi),<https://www.studienkreis.de/deutsch/organonmodell-karl-buehler/>, 11.05.2020.

- Die Sprachwissenschaft im 20. Jh. (çevrimiçi), <http://titus.fkidg1.unifrankfurt.de/personal/manana/theorie/theo2.pdf>
Europäische und amerikanische linguistische Schulen 29.04.2020.
- Geschichte der Sprachwissenschaft: (çevrimiçi), https://www.christianlehmann.eu/ling/gesch_sw/index.html?https://www.christianlehmann.eu/ling/gesch_sw/Ueberblick.html, 16.05.2020.
Überblick:
- Klementine: «Wäscht nicht nur sauber, sondern rein»: (çevrimiçi), <http://barfi.ch/Aus-den-Augen-aus-dem-Sinn/Klementine-Waescht-nicht-nur-sauber-sondern-rein>, 28.07.2020.
- Meister Jericho Öyküsü: (çevrimiçi), <https://m.ngiyaw-ebooks.org/ngiyaw/strobl/jericho/jericho.pdf>, 28.07.2020.
- P & G Company - Ariel Toz Üreticisi: (çevrimiçi), <https://provolp.ru/tr/uhod/washing-powder-ariel-we-choose-the-means-for-washing-ariel-powder-soap-nuts-washing-powder-persel-automatic-reviews/>, 28.07.2020.
- Semantik der deutschen Gegenwartssprache: Holzinger, Helbert, Semantik der deutschen Gegenwartssprache, (çevrimiçi), <https://www.uv.es/~holzinge/LV/05-06/sem05-06pdf.pdf>, 17.05.2020.